

IDŐSB

SZŐGYÉNY-MARICH LÁSZLÓ

ORSZÁGBIRÓ

EMLÉKIRATAI

*

MÁSODIK KÖTET:

1849-1859.

KIADJA FIA.

BUDAPEST

HORÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

1917

I. FEJEZET.

AZ ORSZÁGOS IDEIGLENES POLGÁRI KÖZIGAZGATÁS ELNÖKSÉGE.

1849 január-június.

(Császári hadak felvonulása Csoóron. – 1849. jan. 15. Meghívás Budára Windischgrätz herceghez. – Windischgrätz herceg nézetei és tervei. – Szőgyény a polgári ügyek orsz. központi igazgatását elvállalja. – 1849. jan. 20. A hivataloskodás megkezdése Budán. – A közigazgatás ideiglenes szervezete. – Az ideiglenes kormányzat működése. – Bécs-Újhely, 1849. május.)

1849. január 7-én reggel kilencz óra tájban ablakomból több ezernyi jól felszerelt, a kemény hideg ellen meleg öltözettel védett, jókedvű császári katona felvonulását láttam. Ezek a magyar seregtől való megkülönböztetésül fehér szalagot viseltek a csákójukon. Csakhamar egy ezredest jelentenek be, ki velem szólni kíván. Igen kellemesre vált a meglepetésem, midőn a belépő, idegennek vélt ezredesben Horváth János bárót,¹ régi kedves barátomat, Jósika Samu sógorát ismertem fel, ki a katonaság élén Csoóron átvonulva, pár órára hozzám betért. Horváth elbeszélte Bécs bevételét, a császári seregnek minden ellenállás nélkül történt előrehaladását s a magyar seregnek megfoghatatlan folytonos visszavonulását. Elmondá Jósikának, Apponyinak s többi bécsi barátaink állapotát és a forradalom folyamán átélt viszontagságait; magasztalta Windischgrätz herceg jellemét, nagylelkűségét, a haza és nemzet iránti becsületes szándokát. Erős bizodalommal állította, hogy rövid idő múlva az egész hadjáratnak vége lesz, s az országban helyreáll a csend és béke, minthogy a magyar sereg ellenállási képtelensége következtében nemsokára szétveretik, vagy önként leteszi a fegyvert.

Január 15-én vettem Windischgrätz hercegnek Budáról kelt levelét, melylyel felkért, hogy sürgős és fontos megbeszélés végett jöjjenek mielőbb Budára. Ez a felszólítás igen kellemetlenül érintett, mert sejtettem – a miről különben magánúton értesültem –, hogy a herceg a magyarországi polgári közigazgatás élére akar állítani. Míg egyrészt monarchikus és dinasztikus érzelmeim a fejedelem melletti kész fellépést javasolták, másrészt sejtven, hogy felülről Magyarország irányában nemzet- és törvényellenes irányt szándékoznak követni, elveimmel és meggyőződésemmel való meghasonlástól tartottam. Feltettem tehát magamban, hogy Budára bemenve, mindenekelőtt a terepnumot szondírozom s a hercegtől határozottan megtudom Magyarország irányában táplált szándékát és tervét.

Január 17-én útnak indultam. Estére Pestre érkezvén s ott megszállván, másnap átmentem Budára a herceghez. Felette kelletlen benyomást keltett bennem, hogy az

¹ Széplaki b. Petrichevich-Horváth János Miklós sz. 1801. jún. 21., † 1865. ápr. 20., v. b. t. t. tábornok, neje b. Jósika Jozéfa. 1857. okt. 24. Ischelben kelt lf. elhatározással (oklevél kelete 1858. márcz. 31.) gr. Tholdy Sámuel családja utolsó férfinak neve, grófi rangja és címere unokaöccsére, Széplaki b. Petrichevich-Horváth Jánosra (ekkor altábornagy) ruházott át. 1883. máj. 21. a grófi méltóság Magyarországra kiterjesztett. (Nemz. Zsebkönyv I. 127. l.)

előszobában nagy számban sürgő-forgó fiatal tisztek magukat világhódítóknak képzelvén, nagy hetykeséggel és elbizakodottsággal mulatoztak.

A herczeg, ki engem az 1848. márcziusi és áprilisi udvari konferenciákból ismert, nagy előzékenységgel fogadott. Ámbár egész magatartásán észre lehetett venni az önmagával való nagy meglegedést s győzelmi büszkeségét, mégis, midőn előhozta, hogy a gondviselés neki mily magas áron juttatta mostani jelentékeny szerepét: birodalom és trón megmentését, könyvek csordultak ki szemeiből s szavai elakadtak. Ugyanis a herczeg nejét² a prágai lázadás alkalmával az ablakon keresztül lőtték agyon, egyik fia³ pedig erősen megsebesült, midőn a herczeg, mint ottani katonai parancsnok, a lázadás megfékezése iránt rendelkezett. A magyar forradalomról s különösen a magyar sereg ellenállási képességéről nagyon megvetőleg nyilatkozott. Azt mondta, hogy, ha a magyar sereget követni, illetőleg tovább üldözni akarta volna, az egész háborúnak néhány hét múlva vége szakad; de ő ezt tenni nem akarta, hanem megvárja, míg az ország, látván igazságos és méltányos eljárását, önként visszatér a jobb útra. A magyar sereg tegye le a fegyvert s mindazok, kik a trón hívei, seregjeljenek köréje, segítsék őt a törvényes rend helyreállításában, hogy így azután neki is legyen módja és alkalma a felségnél közbenjárni az ország és nemzet érdekében.

Ha azonban az ország nem akar engedni, teljes szigorral fog eljárni; s az ellenállásnak rövid idő alatt véget vetend, minthogy erre már most is elegendő katonai erővel, jelesül 200 ágyúval rendelkezik. Tekintélyes tartalékát a vérmezőn láthattam. Említé, hogy ezenfelül naponként újabb gyalog és lovas hadierőt vár felülről, s az orosz czár is felhatalmazta, hogy seregeinek segítségét – saját belátása szerint – bármikor igénybe veheti; nemkülönben már minden intézkedés megtörtént Görgeynek kéz alatti felszólítására, hogy a fegyvert tegye le, valamint a magyar seregben szolgáló volt császári tisztek visszatérése is várható. A herczegnek ezen a nyilatkozatain nagyon megütköztem, mert a magyar sereget legalább is oly jónak és bátornak tartottam, mint az osztrákot, mihez még annak lelkesedése, a haza és saját tűzhelyéért való küzdelem buzgósága is járult. Számra nézve is sokkal erősebbnek tartottam a magyar sereget, mely azonfelül azon vidékeken, a melyeken átvonult, folyvást növelhette számát, míg ellenben a császári sereg Bécsből megindulvást is alig számlált 50.000 embert; ebből pedig a hátrahagyott városi helyőrségek s a komáromi vár alatt maradt ostromsereg is több ezer katonát kötöttek le.

A herczeg ezen téves felfogásán kívül, melyben egész főhadiszállása, úgymint Nobili,⁴ Rousseau, Wrba⁵ s Mertens⁶ tábornokok is osztoztak, egyéb nyilatkozataival, nevezetesen az ország irányába táplált terveivel, melyek elég

² 1848. jún. 12. Neje szül. Schwarzenberg Mária Eleonora herczegnő.

³ Windisch-Grätz Lajos herczeg, a 14. vadászászlóalj kapitánya, megsebesült a magyar hadjáratban. † mint lovassági tábornok és hadseregbeli főfelügyelő Bécsben 1904. márcz. 14.

⁴ Nobili János gr. altábornagy, 1848. okt. 17., Windisch-Grätz herczeg vezérkari főnöke. 1849. aug. 5. Komárom alatt az ostromló seregnél hadosztályparancsnok, 1849. okt. 7. ideigl. várparancsnok. Meghalt Bécsben 1884. jún. 29. mint tábornagy.

⁵ Wrba László gr. altábornagy 1848. nov. 11. átvette a 2-ik hadtest parancsnokságát, de 1849. febr. 26-27., a kápolnai csata után átadta Csorich altábornagnak. 1849. márcz. 16. budai ker. parancsnok. 1849. ápr. 2. nyugdíjazták, okt. 16. reaktívaltatván, veronai várparancsnok, a hol u. é. decz. 21. †

⁶ Mertens Károly b. vezérőrnagy 1848. okt. 17., W. herczeg első főhadsegéde, 1849. ápr. 27. ideigl. a hadügyminisztériumhoz osztatott be u. é. okt. 16. osztályfőnök s a hadügyminiszter helyettese. Meghalt mint tábornagy 1874. márcz. 26. Bécsben.

higgadtak és méltányosak voltak, meglehetősen meg voltam elégedve. Midőn felszólított, hogy vegyem át a polgári ügyek országos központi ideiglenes igazgatását, én ezt három lényeges feltételhez kötöttem, t. i.:

I. Az ország integritása sértve nem lesz (mert akkor már sokat pengették a szerb vajdaság felállítását);

II. az ország törvényes alkotmányos intézményei fel nem forgattatnak (mert már lehetett hallani az „alte Wirtschaft” eltörlését – tabula rasa, stb.)

III. a magyar nemzetiség törvényes állása és hegemoniája elismertetik és fenntartatik.

A herczeg mindezekre nézve teljesen megnyugtatót. A vajdaságról mit sem akart tudni, a régi állapotoknak csak kinövéseit és visszaéléseit akarta megszüntetni s a nemzeti nyelvnek hivatalos használatára nézve – némi ellenvetéseinek megczáfolása után – elfogadta követelésemet, hogy a felállítandó kormányzék majd azt használja hivatalos levelezéseiben.

Ily feltétel alatt felajánlottam közreműködésemet. Néhány napra magánügyeim rendezése végett Csoórra mentem, onnan visszatérve Budára január 20-án az országos ideiglenes polgári közigazgatás elnöke minőségében a volt helytartótanács épületében megkezdtem hivatalos működésemet. Temérdeken jöttek hozzám, részint volt hivatalos állásuk, részint fizetésük megtartása végett, nemkülönben eddigi maguktartását igazolandók vagy mentegetendők, mi emberismeretem gazdagítására bő anyagot nyújtott.

Mielőtt még működésemhez hozzáfogtam volna, elmentem id. Mailáth György országbíróhoz, kinél gr. Keglevich Gábor tárnokot is találtam, s aggodalmaimat s skrupulusaimat nyilvánítottam előttük a nekem szánt állás elfogadása s ezáltal a netán szándékolt törvénytelen ségek önkéntelen előmozdítása iránt. Azonban mindaketten határozottan ajánlották, hogy fogadjam el ez állást, hozzátették megnyugtatásomra, hogy ők is folytatandják bírói működésüket a hétszemélyes táblán.

Ezután benyújtottam a herczegnek a központi polgári közigazgatás ideiglenes szervezete s az annál alkalmazandó egyének kinevezése iránt tett javaslatomat. Mielőtt az ügyek vezetését átvettem, a herczeg már két osztályt állított fel, ú. m. „az országos bizottságit” (commissariatium) a katonai élelmezések végett, melynek élére a vele Bécsből leérkezett Torkos Mihály udvari tanácsost⁷ – ideiglenes tartományi bizottsági főigazgatói minőségében – állította és a „közegészségügyit”, melynek vezetése régi barátomra: Stáhly Ignác⁸ országos főorvosra (protomedicus) bízott.

Én ezeken kívül még négy osztályt állítottam fel, ú. m. a közalapítványit, az egyházit, a közoktatásit és a közigazgatásit. Az elsőnek élére Nyéky Mihály⁹ volt helytartótanácsost s a magyar miniszterium alatt osztályfőnököt, a második vezetésére Korizmics Antal, cz. püspököt, volt táblai praelátust s az imént megszünt kultuszminiszterium osztályfőnökét, a harmadiknak fejevé a kitünő, fiatal báró Sennyey Pál, a volt magyar udv. kancellárián titkárt s utóbb a magyar képviselőház volt tagját, végre a negyediknek főnökévé Dubraviczky Simon, volt

⁷ Torkos Mihály, a Szt. István-rend kis keresztese, mint a mk. hétszemélyes tábla közbírája † Pesten, 1861. máj. 13., 70 éves korában.

⁸ Stáhly Ignác orsz. főorvos, a m. Tud. Akadémia t. t. Emlékbeszéd az Akad. Ért. 1851. XI. életr. Pallas Lexikon XV. 178. l.

⁹ Nyéky Mihály udv. tanácsos † 1862. decz. 7. Pesten 73 éves korában.

helytartótanácsost s deák Ferencz igazságügyminiszter alatt osztályfőnököt nevezte ki javaslatomra a herczeg. Nyéky, Korizmics és Sennyey minden nehézség nélkül fogadták el a nekik szánt, ideiglenes állást, csak Dubraviczkynak voltak skrupulusai. Azon tépelődött, hogy miután pár hó előtt, mint miniszteri osztályfőnök a magyar alkotmányra és törvényekre felesküdt, nem fog-e most esetleg ezzel az esküjével ellentétbe jönni? Miután azonban úgy én, mint fentebb nevezett leendő kollégái kinyilatkoztattuk, hogy törvénytelen célzatok kivételére mi sem nyujtandunk kezet, elvállalta a hivatalt.

Az egész kormányzék csak ideiglenes, hevenyészve lévén összeállítva, tüzetes szervezése s az állások rendezése későbbi időre lőn fenntartva. Egyelőre csak az volt a célom, hogy a legszükségesebb központi közigazgatási tárgyak feldolgozására s meghaladására organumokat létesítsünk, nehogy az ügyek késedelmes elintézése következtében a magán feleknek kárjuk essék. Korizmics, Nyéky, Dubraviczky és Stáhlly, már a magyar minisztérium előtt is osztályfőnökök lévén, valamint Sennyey Pál is, most ugyancsak ezen állásban és ily cím alatt működtek, míg gróf Török Bálint¹⁰ barátom, ki a magyar minisztérium alatt is osztályfőnök volt, most ugyanily minőségben működött Torkos Mihály tartománybiztossági főnök helyetteseként.

Ezekon kívül még több osztálytanácsost, titkárt és a szükséges fogalmazó és kezelői személyzetet nevezett ki javaslatomra a herczeg. Elnöki titkárom Péchy Ferencz, elnöki irodám igazgatója Krajnik Imre, mindketten a volt helytartótanácsnál titkárok voltak.

Ekként ideiglenesen meg lévén alkotva a testület, melynek vezetésével megbizattam, ez 1849. január utolsó napjaiban: „Magyar királyi ideiglenes polgári központi igazgatás” néven megkezdte működését. Ezt a tényt én körlevélben tudattam mindazon hatóságokkal, melyek a császári seregek megszállotta vidékeken fennállottak, valamint az élükön álló királyi biztosokkal is. Kijelentettem, hogy addig, míg Ő Felsége a központi kormányzékot törvényesen rendezendi, az ideiglenes központi közigazgatást a fennálló hazai törvények és törvényes rendeletek értelmében fogom kezelni s folytatni. Felszólítottam mindnyájukat, hogy intézkedéseikben s hozzám való hivatalos viszonyukban ők is szorosan ezen irányelvhez alkalmazkodjanak. Hivatalos működésem többnyire csak a központi közigazgatásra szorítkozott, mert a megyei és városi királyi biztosokat egyenesen a herczeg nevezte ki s közvetlenül vele érintkeztek s tőle kapták utasításait.

A herczeg az én dolgaimba nem igen avatkozott. Midőn olykor elfogultan, vagy az ügyek kellő ismerete nélkül, fonák és céltalan intézkedéseket akart tenni, könnyen lehetett kapacitálni s így például egyszer azt rendelte, hogy kormányzékemnél a belső ügykezelés ugyan magyar maradhat, de kiadványaimat németül szerkesztessem; úgyszintén, hogy intézkedéseimet az ú. n. Bánátra és Bácsmegyére ki ne terjeszszem. Ez ellen demonstráltam s a már sokat emlegetett szerb vajdaság eszméje ellen határozottan nyilatkoztam. 1849. febr. 14-én kelt felterjesztésemben kifejtett nézeteimet mindenben helyeselte a herczeg s tervbe vett rendeletétől azonnal elállott.

¹⁰ Szendrői Török Bálint gr. sz. 1806. ápr. 18., † 1882. máj. 9. Nagy-Kázméron, kamarás, v. b. t. t., Szent István r. középkeresztese; Zichy Herman gr. kancellársága idejében – országbíró nem lévén – a kúria élén állt.

Az országra tízmillió adót szándékoztak kivetni. E tárgyban Korizmicz László, volt magyar pénzügyminiszteri osztálytanácsost megbíztam, hogy az 1843. évi klasszifikáció és kulcs alapján készítsen tervet.

A magyar pénzjegyek megszüntetését Bécsből folyton sürgették, mert ezeket tartották a forradalom életerejének. A herceg – egyfelől mert ezreknek vagyónát nem akarta rögtön érzékenyen sujtani, másfelől mert Bécsből őt sem látták el elegendő pénzzel, úgy, hogy a hadsereget és a hivatalnokokat is magyar pénzzel kellett fizetnie – e tekintetben óvatosan kívánt eljárni.

Eleintén csak az egyes és kettős jegyeket cseréltették ki bécsi bankjegyekkel; később azonban a nagyobb pénzjegyeket teljesen érvénytelenítették. Kéz alatt – némi veszteséggel – azonban még mindig túl lehetett a magyar pénzen adni.

Horvátország a herceghez menesztett küldöttség útján kieszközölte magának, hogy a horvátszlavon alapítványok, melyek eddig a magyarokkal együtt kezeltettek, úgyszintén, hogy a kúrián lévő horvát perek nekik kiadassanak.

Az első követelés ellen én remonstráltam, de hiába, a második ellen meg Mailáth országbíró emelt szót sikertelenül.

Fiáth Ferencz, Veszprém- és Zalamegye kir. biztosa február hó végén jelenté nekem, hogy a horvátok a Muraközt elfoglalták és tényleg Horvátországhoz csatolták. E rablás ellen keményen kikeltem s a herceget ennek a bitor eljárásnak a megszüntetésére felkértem. Ő tökéletesen helyeselte nézetemet s biztosított a teljes elégtételről.

Jellasich azonban Windischgrätznek e tárgybeli ismételt átiratait hallgatással mellőzte.

A szolnoki és kápolnai csaták után meggyőződött a herceg, hogy a magyar sereggel mégsem lehet oly könnyedén elbánni, mint eleintén hitte. Sokáig titkolták a vereséget, de a naponként csapatosan visszatérő sok sebesült, beteg és elcsigázott katona önkéntelenül elárulta a valót.

Ekközben Bécsben már elárulták, hogy Magyarország önálló alkotmányos állását megszüntetik és éppen a kápolnai veszített csata után, márczius 4-én lőn közhírre adva a birodalmi alkotmány.

Azonnal elmentem a herceghez s kinyilatkoztattam, hogy ily körülmények közt nem maradhatok meg állásomon, minthogy az ország törvényes önállásának megszüntetéséhez segédkezet nyújtani nem akarok.

Windischgrätz erre azt válaszolta, hogy ez az alkotmány az ő tudtán kívül, a háta mögött jött létre, hogy neki számos fontos észrevétele van ellene. Megjegyezte hogy ily értelemben máris felterjesztést intézett a felséghez. Egyébként – úgymond – »higgye el, ez még nem az utolsó szó, melyet kimondtak és ameddig nekem beleszólásom lesz, ez az alkotmány soha Magyarországon foganatosítva nem lesz«. Végre arra kért, hogy ne hirtelenkedjem el ebbéli elhatározásomat, hanem várjam meg még egy ideig a dolgok fejlődését.

Bécsben ez időben Apponyi György elnöklete alatt Jósika Samu, Dessewffy Emil, Ürményi József és Zarka János tagokból egy bizottmány állíttatott össze, melynek az volt a rendeltetése, hogy Magyarország ideiglenes közigazgatási szervezete iránt javaslatot készítsen.

A bizottmány, tervezetét a magyar alkotmány és törvények alapján el is készítette. Munkálkodása közben érte – mint Apponyi azt nekem megírta – a meglepetés, hogy az előbb említett márczius 4. alkotmány kihirdetésével Magyarország törvényes intézményei végleg eltöröltettek.

Apponyi Schwarzenberg hg. miniszterelnök és Stadion gróf miniszter előtt azonnal kinyilatkoztatta, hogy ily körülmények közt működése feleslegessé vált, minthogy a törvényes alap lerontása után a bizottmány nem készíthet oly javaslatot, mely az ország megnyugtatóra szolgálhatna. A miniszterek azonban lecsillapították Apponyi aggodalmait, azt ígérvén, hogy a magyar alkotmányból még sok megmarad. Arra kérték azután, hogy a kedélyek némi lecsillapítása céljából készítsen ő az ország lakosságához intézendő, megnyugtató és magyarázó nyilatkozatot, melynek kíséretében azután az alkotmány kihirdetnék. Apponyi mindezeket megírta nekem – hitelt adván az osztrák urak biztosításának és ígéreteinek – s egyúttal ő is arra kért, hogy ne hirtelenkedjem lemondással s várjam meg a dolgok remélhető jobbrafordulását.

Néhány nap múlva leérkezett az említett nyilatkozat, melynek belértéke nem valami nagy volt, mert nehéz a rossz ügyet jól védelmezni. Ezt a nyilatkozatot az országban dívó nyelvekre lefordítottam s ezzel együtt kellett volna az alkotmánynak is kihirdetnie, mi azonban a császári sereg visszavonulása következtében elmaradt.

Április elején közöltetett Windischgrätz herczeggel az Apponyi elnöklete alatt működött bizottmány tervezete, melyet ő nekem tanulmányozás céljából szintén átadott. Ez a tervezet középút akart lenni a régi magyar törvényes állapot és az osztrák miniszterek áltotta rendszer közt.

A magyar bizottmány javaslata szerint az ország központi igazgatása több osztályra, ú. m. politikai, közigazgatási, egyházi, közoktatási stb. lett volna bízva; mindegyik osztálynak egy elnöke lett volna, s ezen elnökök a helytartó vagy nádor oldala mellett főtanácsot alkottak volna. A miniszterek Bécsben ezen javaslatot gúnynyal fogadták s azt mondták, hogy az ország igazgatásának ily szervezte mellett, rövid idő múlva megint oda jutnának a dolgok, a hol most vannak s új forradalom következne be. De ez csak ürügy volt, mert már akkor elhatározták, hogy a magyar törvényes intézményeket gyökerestül ledöntik és kiirtják s Magyarországot az örökös tartományokkal teljesen egyenlően kormányozzák. Ekkor merült fel először a „Staatseinheit” szükségességének és a dualizmus veszélyének eszméje.

Windischgrätz herczeg engem is felhívott, hogy központi igazgatási testületemet szervezzem. Készítettem is eziránt egy tervezetet, melyet a herczeg a minisztériumhoz helyeslőleg felküldött, de javaslatom ott tárgyalás alá sem került. Hiszen alig várták már, hogy boldogító szándékukat fogamatba vehessék s hazánkkal is éreztessék az osztrák rendszer jótéteményeit.

Bécsben nőttön nőtt az elégedetlenség Windischgrätz eljárásával és hadviselésével szemben. A hatvani, isaszegi stb. ütközetek leverőleg hatottak a császáriakra s a főváros felé mindinkább közeledő magyar hadsereg már előre sejteté, hogy nagy dolgok vannak készülöben. Bécsben minden baj okát a herczegben és környezetében látták. Arról persze megfejtkeztek, hogy neki, bármennyi sürgetése daczára, sem katonát, sem pénzt nem küldtek, ezeket pedig a semmiből előteremtenie nem lehetett. Wallenstein szerepének játszásával, túlságos szelídséggel és engedékenységgel s azzal vádolták, hogy többet kormányoz és szervez, mint kommandiroz, s teljesen megfejtkezik a hadjáratnak bevégzéséről. A gyanúsítások terjesztésében főtenyező Jellasich volt. Az ő lakásán, Pesten, nyíltan kikeltek Windischgrätz ellen, s folyvást küldték Bécsbe a titkos tudósításokat; de többen honfitársaink közül sem voltak restek az ily hírek terjesztésében s a herczeg hitelének lerontásában, s mindenféle cselszövény felhasználásában, hogy a saját

nézeteik helyességét igazolják. Leginkább üldözték a herczeg oldalán működő Rousseau tábornokot, kinek a herczegre gyakorolt befolyását a legveszélyesebbnek tüntették fel s a kit a forradalmi párttal való egyetértéssel is vádoltak. Ez nem volt igaz, de bizonyos, hogy a magyar nemzet iránt a legjobb érzéssel és méltányossággal viseltetett.

Engem sem kíméltek meg a gyanúsításoktól. Túlságos jószágomról azt állították, hogy káros befolyással van Windischgrätz herczegre. Kormányszékem tagjait oly érzelműeknek állították, hogy Kossuth – ha visszajön – bátran átveheti őket, hogy Pázmándy Dénessel s több gyanús egyénnel titkos értekezleteket tartok, stb.

A szüntelen áskálódások s a herczeg részéről tényleg elkövetett katonai hibák és tévedések nemsokára megtermették a maguk gyümölcsét. Ápril 6-án felhivatott Windischgrätz herczeg Bécsbe. Távozása után azonnal elterjedt a hír, hogy többé nem fog visszatérni, s hogy a főparancsnokságot másra bízzák.

A herczeg után nemsokára katonai környezete is elhagyta Budát, s tényleg Welden báró, tábornagy lett a főparancsnok, a ki Komárom alól kelt proklamációját kibocsátván, ápril 20-án Budán elfoglalta állását.

A magyar sereg mindinkább közeledett a főváros felé, mit a bástyáról és a királyi palotából látcsóval tisztán ki lehetett venni.

Ily körülmények közt határozatba ment, hogy miután a császári sereg felállításában nagy hibák történtek, ezeknek a helyrehozására, újabb erők szerzése s a hadjáratnak „más terv szerint” leendő intézése végett, a császári sereg vissza fog vonulni, s Budát el fogja hagyni. Egyúttal meghagyást kaptam az iránt, hogy a legszükségesebb hivatalos személyzetet magamhoz véve, az alattam álló pénztárakkal együtt (melyek közt a több millió értéket képviselő alapítványi pénztár is volt) csatlakozzam a Grueber báró altábornagy¹¹ vezénylete alatt álló ú. n. „schreibendes Hauptquartier”-hoz, s ezzel együtt vonuljak Sopronba. Ugyanily utasítást kapott Almássy Móricz gróf, kinek kezelése alatt 1848 előtt fennállott kir. kamarai pénztárak állottak.

Kormányszékem tagjaiból csak azokat vittem el magammal, a kik erre önként ajánlkoztak: ú. m. Korizmicz Antal apátot, Torkost, Nyékyt, gróf Törököt, Bujanovicsot és Dubraviczkyt a szükséges szubalternus személyzettel együtt. Dubraviczky éppen nem meggyőződésből jött velünk, de – a mint megvallotta – a magyarok elől való félelemből csatlakozik hozzánk, s állandó rémülés, benső meghasonlás és lelki küzdelmek gyötörték. Elnöki irodám igazgatóját, Krajnik Imrét és elnöki titkáromat, Péchy Ferenczet visszahagytam, hogy általuk a Budán és pesten történekről időnként jelentést kapjak.

Április 22-én hagytuk el Budát. Promontoron csatlakozott hozzánk a császári sereg azon része, mely fedezetünkre volt rendelve, s melynek parancsnoka, Grueber altábornagy – ki igen jól bírta a magyar nyelvet – az expedíció vezényletében nagyon szenvedőlegesen viselkedett, s nem nagy katonai erélyt tanúsított. Az úton csak lassan haladhattunk, mert a sok katona, kocsi, társszekér stb. hosszú vonala azt egészen ellepvén, elejük jutni nem lehetett.

¹¹ Grueber Vilmos b. altábornagyot Windischgrätz herczeg 1848. decz. 5. hívta be a hadsereg főparancsnokság ügyeinek ellátására a főhadiszállásra. 1849. jan. 17., budai várparancsnok. A parancsnokságot Hentzi vezérőrnagynak adta át s a katonai és hadipénztárakat a levéltárral együtt Sopronba kísérte. 1849. máj. 9. nyugdíjaztatott s 1877. aug. 8. † Bécsben.

A hivatalos személyzetten kívül Hám János prímás, sok püspök és királyi érzelmű magánzó is velünk együtt utazott. Délben Brunswick grófhhoz Martonvásáron szálltunk; estére Fehérvárra érkezve, a következő napot ott töltöttük.

Itt értesültem, hogy szegény Dubraviczky, ki néhány órával később indult el Budáról, mint mi, Martonvásárra érkeztek, a mint a fogadóba szállott, azon kérdése után: »megérkezett-e már Szőgyény?« szélütötten hanyatt esett s menten meghalt. Testét Budára vitték vissza s ott takarították el. Kimondhatatlanul sajnálom ennek a becsületes férfiúnak és hozzám különös ragaszkodással viseltetett hű barátjának elvesztését, s halálát egyedül az előbb említett lelki küzdelmének tulajdonítom. Vigasztalásomra szolgál, hogy őt már 1848 előtt, mint pestmegyei alispánt sikerült az ellenzék soraiból kiragadnom, s királyi szolgálatba átléptetnem. Most azokban a sorában veszíté életét, kik hűségüket – nehéz időkben – tényleg bebizonyították.

Másnap, április 24-én megindultunk Fehérvárról és Csoóron át este Veszprémbe értünk. A csoóri lakosság szánakozóan nézett utánunk, sőt maradásra kért, azt mondván, hogy ott volnánk a legnagyobb biztonságban, mert ők bárki ellen védelmünkre kelnének.

Veszprémbe fél napot töltöttünk. Az öreg primást nagyon megviselték az út fáradalmi, de azért másnap velünk folytatta az utazást. Őt, valamint Lonovics egrí érseket is folytonosan gyanúsították, holott az utóbbi – Windischgrätznek imént letűnt rövid kormányzósága alatt – lojalitásának tanúsítására 2000 frtot adott át a hercegnek a katonai kórházak számára.

A következő éjtel Sárváron, Ferdinánd főherceg kastélyában töltöttük. Másnap este Sopronba, ideiglenes rendeltetésünk helyére értünk, a hová hivatalnokaim egy része minket megelőzve már megérkezett.

Április 27-én vettem itt Krajnik volt elnöki titkárom levelét Budáról, melyben hírü adja, hogy Stáhly Ignác országos prtomedikus kimúlt. Szomorú helyzetemben alig érhetett volna ennél leverőbb hír, mely egy kedves, hű barátom elvesztését tudatta.

Krajniknak egy utóbb írott levele már nem érkezett kezeimhez, mert a pesti kormánybiztos visszatartotta s Kossuthnak beküldte, mint ezt Ludwighnak Kossuth iratai közt utóbb megtalált s nálam meglévő levele bizonyítja.

Sopronban ismét megkezdtem az ideiglenes, országos kormányzás terén működésemet, de az a mostani viszonyok közt csak kevés, közönyös tárgyra szorítkozhatott. Előre látható volt, hogy itt hosszas maradásunk nem lesz s a magyar sereg közeledésének hírére – tekintettel a velünk volt kincstári és közalapítványi pénztárakra – az ország határán túl Bécs-Újhelyre kellett vonulnunk. Mielőtt még ezt az intézkedést foganatba vétettem, Welden táborszernagynak egy sürgönyét vettem, melyben sietős megbeszélés céljából főhadiszállására, Oroszvárra kérészt.

Sürgősen megtéttem tehát az intézkedéseket, hogy hivatalos személyzetem és családom Bécs-Újhelyre átköltözködhessék, magam pedig Bécsnek és Pozsonynak Oroszvárra vettem utamat.

Weldennél valék gróf Zichy Manó oroszvári kastélyában. E hadiszálláson a sok katonatiszt, akárcsak valami kaszárnyában, úgy hemzsegett. Welden, nagy izgatottságban már nem tudta, hogy voltaképp miért is kérészt magához s csak hadsegédei Susan tábornok és gróf Hoyos emlékeztették, hogy a katonai élelmezés iránt akar velem értekezni, illetőleg azt kívánja tudni, hogy tartományi biztossági főnökségre kit is tartanék alkalmasnak?Mint hogy Andrassy György gr., a ki ezen hivatal elfogadására vállalkozott, ettől a szándékától ismét visszalépett, Torkos

Mihályt ajánlottam neki, ki Windischgrätz alatt is viselte ezt a hivatalt. Ezzel vége volt értekezletünknek. Rögtön Bécs-Újhelyre utaztam, a hová hivatalos személyzetem ez alatt már megérkezett.

Itt is csak rövid ideig tartózkodtunk. Ugyancsak itt vettem azt a hírt, hogy a főparancsnokságra Haynau báró neveztetett ki. Végkép elhatároztam tehát, hogy állásomról lemondok.

Bécs-Újhelyen megtekintettem a régi városházát és Zrínyi és társai emlékvét. Kétszeres szomorúság fogott el akkor e gyászemlék szemlélésekor, mert sejtettem, hogy nemsokára hasonló, több áldozatot fog a bosszúvágy követelni s hogy szegény hazánkra rosszabb idők fognak majd bekövetkezni, mint a minőket a honi történelem I-só Lipót uralkodásáról feljegyzett.

II. FEJEZET.

1848. JÚN.-1851. ÁPRIL. 14. A BIRODALMI TANÁCSOSSÁGRA VALÓ KINEVEZÉSIG.

(Badenben Bécs mellett. – Kihallgatás Schönbrunnban. – Kulmer Ferencz b. tárczanélküli miniszter. – Schwarzenberg Felix hg. – Bach Sándor igazságügyminiszter. – Krausz Fülöp az orosz intervenczióról. – Badeni élet 1849. szept. végéig. – Csoór 1849 őszém. – A megtorlás 1849. október. – Reformok hatása. – Bezerédy István. – Csoór 1850. – Konzervatív emlékirat. – Bécsi hangulatok. Schwarzenberg hg. és Bach az emlékiratokról. – Kihallgatás Bécsben. – Vay Miklós b. és a magyar helytartóság. – Birodalmi tanács felállítása 1851. – 1851. ápr. 14. birodalmi tanácsosságra való kinevezés.)

1849 június havában családommal Badenbe költöztem. Lemondásomat írásban beküldvén, annak szóval leendő ismételése végett Ő Felségénél kihallgatásra jelentkeztem. E célból, valamint a hivatalom átadása tekintetében teendő intézkedések végett a miniszterekkel is kelletvén szólanom, pár napra Bécsbe mentem.

A felség Schönbrunnban fogadott. Ekkor láttam először az alig 19 éves Ferencz Józsefet, mint uralkodót. Midőn be akartam mutatkozni, azt mondta, hogy engem és multamat nagyon jól ismeri. Windischgrätz hercegről igen méltányosan nyilatkozott, csak lassúságát és tétovázását rosszalta. Reményét fejezte ki, hogy a háborúnak nemsokára vége lesz, s nyugalom fog bekövetkezni. Én kegyelmet és igazságosságot kértem országunk számára.

Miután meghallgatta visszalépésem indokait, azokat igazoltaknak találván, visszalépésemhez belegyezését megadta, s azt a reményt fejezte ki, hogy nemsokára ismét oly idők fognak bekövetkezni midőn fontos szolgálatokat fogok tehetni. Azzal a benyomással távoztam Ő Felségétől, hogy megfelel nehéz állásának, mely a mostani súlyos viszonyok mellett, egy tapasztalatokban megőszült uralkodó tapintatát is erős próbára tette volna.

Visszatérvén a városba, meglátogattam fiatalkori barátomat, Kulmert, ki akkor tárczanélküli miniszter volt. Kevesen ismerték elmebeli tehetségének szerény mértékét, mint én. Azért nagyon csodálkoztam, hogy mostani polczára emelték. Azonban ezt elég ildommal töltötte be, tudván a maga helyén bölcsen hallgatni, s szükség esetén, mások eszével, tudományával élni. Ezzel több barátomat – kik hozzá képest nagy eszűek és belátásúak voltak – esze és értelmessége felől sokáig tévedésbe tudta ejteni. Tapintata ellenben, s az apró cselekedben való jártassága nagy volt, s ebbéli tulajdonai emelték mostani helyére.

Tőle Schwarzenberg herceghez mentem; őt az előbbi időkből szintén ismertem. A herceg tüstént erősen kikelt Windischgrätz ellen az elkövetett politikai és katonai hibák miatt, s kiemelte, hogy Rousseau tábornoknak igen rossz hatása volt a hercegre. Magyarországot illetőleg akkép nyilatkozott, hogy most mindenek előtt a forradalmat kell elnyomni s a későbbi teendőkről majd csak azután lehet szólni.

Jósika Samu és Dessesffy nagyon sürgettek, hogy ismerkedjem meg Bach Sándor igazságügyi miniszterrel, ki Stadion gróf betegsége miatt a belügyminisztériumot is vezette. A nevezettek állítása szerint, társai közt, ő a legeszesebb, s a magyar

dolgozokról még vele lehet a legkönnyebben beszélni. Sokat hallottam már Bachról a forradalom kezdete óta, s az akkor hallottak után hazánkra nem sok jót vártam tőle. Arczkifejezésén gúnyoros vonás volt; nyilatkozatain észre lehetett venni, hogy a biztosnak tartott győzelem mámorával van eltelve, mely benne az igazság és méltányosság érzetét teljesen elnyomja. Minthogy azonban Jósika és Dessewffy ismertettek meg vele s nekik becsületes szándékaihoz bizalmuk volt, elhittem magammal, hogy én csatlakozom.

Krausz Fülöp pénzügyminiszter nem győzte eléggé rosszalni az orosz intervencziót, minthogy szerinte a birodalomnak magának is lett volna elég ereje a forradalom legyőzésére.

Bécsből Badenbe visszatérvén, ott számos atyafi, jóbarát és elvrokon társaságában, teljes nyugalomban és visszavonultságban töltöttük napjainkat. Nagynehezen vártuk, hogy valahára hazatérhessünk. Itt vettem Windischgrätz hercegnek, hozzá intézett búcsúlevelémre adott válaszát, melyben panaszkodik, hogy a forradalmi propaganda a köztevékenység teréről leszorította.

Itt értesültem arról is, hogy Haynau mellé a polgári ügyek vitelére Geringer bárót nevezte ki a kormány.

Badeni magányunkból Apponyi-, Dessewffy- s többekkel együtt kétszer zavartak ki bennünket, midőn a pénzügyminiszter az adók és a dohánymonopólium tárgyában tanácskozmányokra hívott meg Bécsbe. A tárgyalások befejezése után Krausz pénzügyminiszter azt kérdezte, hogy nem volnék-e hajlandó a trieszti helytartóság elfogadására? Azt válaszoltam neki, hogy mi magyarok nem vagyunk oly kozmopolita nemzet, mint mások s csak tulajdon hazánkban tudunk és szeretünk urunknak és az államnak szolgálni. Én sem fognék azért soha egyebütt – a hol a törvényeket, szokásokat és viszonyokat amúgy sem ismerem – szolgálatot vállalni.

Komárom megadása után, október első napjaiban, badeni számkivetésünket elhagyva, visszatértem családommal Csoórra.

Midőn a múlt esztendő június havában visszaléptem az országos közigazgatási kormányzék elnökségétől, azzal nyilvános életemnek rövid ugyan, de fontos és nevezetes szakát végeztem be, s arra teljes megalégedéssel és nyugodt lelkiismerettel tekintek vissza. Pár hónapi ideiglenes működésem alatt senkit a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt nem üldöztem, nem vádoltam, nem gyanúsítottam, sőt ahol csak tehetségemben állott, az illetőket védtem, magukviseletét a körülmények hatalmával és multjuk érdemeivel mentettem, az ellenük alkalmazott szigorot enyhíteni és a bosszús indulatokat csillapítani igyekeztem. Hazánk érdekeit és nemzetiségünk szent ügyeit soha és semmiben fel nem áldoztam. Igyekeztem megmenteni és fenntartani azt, a mit lehetett, s távoztatni és megakadályozni a fenyegető rosszat, a menyire rajtam múlt. Öntudatom tiszta, lelkiismeretem nyugodt és imént való szereplésemért sem nekem, sem gyermekeimnek nincs okuk pirulni.

De most, midőn látom, hallom és tapasztalom a Bécsben táplált szándékot és a forralt terveket, az osztrákok nemzetiségünk és alkotmányos szabadságaink iránt való ellenszenvét, a szerencsétlen „Gleichberechtigung” eszméit, a németesítő törekvéseket s az úgynevezett „Magyarismus” elleni vak indulatosságot: keserű fájdalom vesz rajtam erőt.

Ily érzelmek mellett sem a világsi katasztrófa, sem Komárom megadása, sem az oroszok segedelme nélkül el nem érendett hadi győzelem bámulatom tárgyául soha nem szolgált. A mikoron pedig csakhamar Batthyány, Perényi, Csányi stb. s a magyar tábornokok kivégzésére a pesti és aradi vérpádok felállítottak, a számnélkül

való bebörtönzések, halálra ítélek, jószágelkobzások, erőszakos katonabesorozások, várfogságra hurczoltatások, hivatalból elbocsátások, purifikációk, haditörvényszékek felállítása stb. bekövetkeztek és nemsokára ezután egy sereg idegennek alkalmaztatásával az új rendszer életbe is lépett, a német nyelv hivatalos használata elrendeltetett, a szerb vajdaság felállított, hazám sorsa felett való elszomorodásom tetőpontját érte el.

Sokan az alkalmazott szigort csak a forradalom szükséges következményének, a politikai intézkedéseket pedig az átmeneti időszak expediensének tartották. Midőn azonban bekövetkezett a közadót reformja (a min, mint korszerű, mellőzhetetlen szükségességen én nem akadtam fenn), midőn a bélyeg, százalék, dohánymonopólium stb. behozatott, a csendőrséget felállították, a katonai beszállások szaporodtak: az imént oly elnéző bírálók is elvesztették türelmüket s nem győztek az ország és nemzettel való méltatlan bánásmód felett panaszkodni. Napról napra növekedik a kormány elleni gyűlölet, enyészik a nemzetben eddig oly mélyen gyökerezett monarchikus és dinasztikus érzelm, egymásután veszi lába alól a tért a törvényes hatalom, az uralkodó pedig híveit s trónja támaszait.

A hírlapok még néha bíbelődtek csekély személyemmel. Mindenféle új kombinációban nekem is szántak szerepet az ország kormányzatának úgy nevezett átalakításában, a miben én eladdigi közéletem és nyilvános tevékenységem most élénkebben feltetsző emléke utolsó fellobbanását látom.

November havában több napig Pesten időzván, Bezerédy István is felkeresett, azt hívén, hogy akkor még függőben volt sorsa eldöntésére befolyásom lehet. Felvilágosítám tévedéséről s elmondattam vele a debreczeni áprilisi napok eseményeit, melyeket ő körülményesen és a legnagyobb őszinteséggel beszélt el, erősítvén, hogy a függetlenségi nyilatkozattal, a dinasztia trónvesztettségének kimondásával s a kormányzóválasztás indítványával Kossuth készületlenül lepte meg őket; a megtörtén ténynek azonban – bármennyire rosszalta is azt, bármennyire volt is meggyőződve annak a veszélyes következményeiről – a nagyobb rész ellentállni nem tudott.

Bécsben a legfelsőbb törvényszék szervezését s a magyar szeptemvirátusnak abba leendő olvasztását határozta el a kormány. E legfelsőbb törvényszék magyar osztályának elnökségére nézve mint jelölteket: Szerencsy Istvánt, volt perszonalist, később m. kir. főpohárnokmestert és az én személyemet hozták szóba. Bécsi barátaim, nevezetesen Jósika figyelmeztettek rá s kértek, hogy felszólíttatásom esetén végelhatározásom előtt szándékomat közöljem velük. Engem azonban nem szólítottak fel, mert azt hitték, hogy ezen állást éppen nem, vagy csak – a mint tényleg a valóságnak meg is felelt – igen lényeges feltételek kikötése, illetőleg elfogadása esetén vállalom el.

Szerencsy István lőn kinevezve, azzal a biztatással, hogy a legfelsőbb törvényszék magyar osztályának függetlensége teljesen meg lesz óva.

A folyó év tavaszán harminczkét elvbarátom, Apponyi, Jósika és Dessewffy vezérlete alatt az úgynevezett konzervatív emlékiratot nyújtatták be Ő Felségének és a minisztériumnak. Nagy és méltó figyelmet gerjeztett e lépés. A minisztérium ellenünk – konzervatívek ellen – kérlelhetetlen haragra lobbant. Jósika az emlékirat benyújtása után azonnal írt nekem és sajnálkozását nyilvánította, hogy a távollétem és az idő rövidsége miatt az emlékiratot alá nem írhattam. Remélte azonban, hogy valamelyes módon tudatandom az illetékes körökkel az emlékiratban előadottakkal

való egyetértésemet. El is határoztam, hogy felmegyek Bécsbe és szóval elmondom mindazt, amit hogy érzek és vallok, az emlékirat aláírásával nem tanusíthattam.

Bécsben mindenekelőtt Jósikát kerestem fel, ki nagy elkeseredettséggel beszélt a dolgok akkori állásáról, a minisztériumnak hazánk irányában táplált törvénytelen és fonák terveik- s ellenünk – konzervatívok ellen – való ingerültségükről. Azt a vérmes reményt táplálta, hogy ezen jogtalan és eszélytelen politika sokáig nem állhat meg s minden bizalmunkat fiatal Urunkba kell vetnünk, a ki előbb-utóbb jobb tanácsokat fog elfogadni.

Schwarzenberg hercegnek, ki a konzervatív emlékirat ellen, alig hogy hozzá beléptem, erősen kikelt, s keserűen panaszkodott azon indiszkrétzió ellen, hogy azt, még mielőtt a minisztérium tárgyalhatta volna, a hírlapok már közhírré tették, kijelentettem, hogy én az emlékirattal úgy általánosságban, mint összes pontjaival teljesen egyetértek, s egyedül távollétem okozta, hogy azt alá nem írtam. Erre ő erősen felindult, s nagyon ellenséges indulattal taglalni kezdte a forradalom előtti magyar kormány működését, s állítá, hogy a mi elveink mellett a dolgok hovatovább megint oda fejlődnének, a hová 1848- és 1849-ben jutottak. »Hisz a hatalom 1848 előtt az urak kezében volt és még sem tudták a forradalmat megakadályozni«, mondá gúnyosan.

Én minderre nem maradtam adós a felelettel. Megmondám neki nyíltan, hogy a kormány mostani jog- s törvényellenes eljárásával a nemzetben elfojt minden monarchikus és dinasztikus érzelmeket s hogy minket 1848 előtt a hatalom kezelésében a központi kormány annyira korlátozott, hogy erélyesen fellépni nem is állott módunkban. Minket a forradalom kitöréseért annál kevésbé lehet felelőssé tenni, mert hiszen az osztrák kormány 1848-ban abszolút volt és még sem bírta a bécsi forradalmat megelőzni és megakadályozni.

Bach hasonló felindulással szólt az emlékiratról; neki ugyanazt mondtam, mint előbb Schwarzenberg hercegnek.

A magyar ügyek tekintetében Bach is csak úgy nyilatkozott, mint a miniszterelnök. Bizonyos önérzettel mondotta: jól tudja, hogy ő a leggyűlöltebb ember az országban, de azért elveitől és a felállított kormányrendszertől még sem fog eltérni, annál kevésbé mert az általunk folyton hangoztatott sérelmek amúgy is nagy részben képzeltek s a magyar nemzetiség elleni törekvésnek vádja alaptalan.

Ő Felsőházánál is voltam fentlétem alkalmával kihallgatáson. A felség nem kétli, hogy az ország a kormány szándékainak jóságát és terveinek czélszerűségét belátván, nemsokára teljesen meg lesz nyugtatva. Kossuthot illetőleg így nyilatkozott: »a nemzetközi egyezmények alapján lett volna jogunk a portától kiadását követelni, de mégis futni engedték őt«.

Október havában Pesten voltam; ugyanakkor Vay Miklós barátom, kit a forradalom óta nem láttam, s az ország bírója: id. Mailáth György is ott időztek. Vay, kivel együtt nagyon elérzékenyedtünk, azután körülményesen elbeszélte a forradalom alatt Erdélyben és Debreczenben átélt viszontagságait; elmondá, hogy épp most jön Bécsből, hol nemcsak szemrehányást nem tettek neki, de a legnyájasabban fogadták, sőt a magyar helytartóság elfogadására nézve is tettek neki ajánlatokat.

Ezen hivatal felállításáról és betöltéséről ugyanis épp most volt szó. A hírlapok szerint a jelöltek: Vay Miklós, Zichy Ferencz és az én csekély személyem volnának. Alig hiszem, hogy bármelyikünk komolyan jött volna szóba, noha Vay azt állítja, hogy vele az állás anyagi része iránt is tárgyaltak.

Az öreg Mailáth, kit badeni exiliumunk után most láttam először, nem helyeselte visszavonulásunkat. hivatkozott néhai édesatyjára, a perszonálisra, a ki neki elbeszélte volt, hogy II. József császár idejében is eleintén a nemzet legnagyobb neheztelésével találkoztak azok, kik az akkori törvénytelen rendszer alatt hivatalt vállaltak, később azonban mégis hálával és elismeréssel jutalmazta az ország önmegtagadásukat. A dolgok most azonban már sokkal messzebb haladtak, mint József császár idejében; ezt Mailáth is elismerte s helyeselte abbéli nézetemet, hogy a helytartóságot magyar embernek elfogadni vagy éppen nem, vagy csak a kormányzat irányának lényeges megváltoztatása árán lehetne.

Ugyanily értelemben nyilatkozott előttem a volt tárnok Eötvös Ignác, kit Pestről hazautaztam, birtokán, Velenczén meglátogattam.

Alig köszöntött be a tavasz, a hírlapokban egy hír jelent meg, mely nyugalmamat megzavarta. A lapok ugyanis azt hirdették, hogy a felség az 1849 márczius 4-ki birodalmi alkotmányban megígért birodalmi tanács felállítását elhatározta s a kinevezendő tagok között engem is felemlítettek. Ezt én csak kósza hírnek vagy az illető lapszerkesztők meddő találmányának tartottam. Néhány nap mulva azonban bécsi barátaimtól érkeztek levelek, melyekben kérték, hogy ha a birodalmi tanácsba meghivatnám, azt okvetlenül fogadjam el.

A nagyhét nagyszombatján, csakugyan megérkezett hozzám Ő felségének április 14-ről kelt legfelsőbb kézírata, mely annál meglepőbb volt, mert én másfél év óta teljesen visszavonulva, távol éltem, a hatalom kezelőivel semmiféle összeköttetésben sem állottam, a magyar törvényesség és nemzeti érdekeinkhez való hű ragaszkodásomat minden kínálkozó alkalommal tartózkodás nélkül bevallottam s a kormány mostani rendszere feletti rosszalásomat mindenkor és mindenütt nyilvánítottam. Sokáig haboztam, mert azt véltem, hogy kineveztetésem elfogadásával eddigi nyilatkozataimmal s belső meggyőződésemmel ellentétbe jutok. Minthogy kineveztetésem egyenesen a felségtől jött s így a visszautasítás a konzervatívok ellen Bécsben uralgó ingerültség és gyanakvás mellett, közügyeinkre is káros hatással lehetne, minthogy továbbá a birodalmi tanács felállításához sokan, noha gyenge reményeket fűztek s éppen az a körülmény, hogy az én csekélységem hivatott meg, kinek érzései és gondolkozási módja pedig közönségesen ismertettek, kedvező előjelnek tekintett a hazánk irányában követett jogtalan politika megváltoztatására nézve, minthogy továbbá Bécsből s Pestről számosan – pártnézet különbsége nélkül – kértek, hogy nekem felajánlott állást fogadjam el, sőt Deák Ferencz is, kinek tanácsát kikértem, igen szívélyes és lekötelező levelével nyugtatta meg skrupulusaimat s miután végre higgadt megfontolás után csakugyan hazafias kötelességemnek kellett tartanom, legalább megkísérelni, vajjon nem lehetne-e az ország szomorú sorsán ezen úton segíteni s jobb és igazságosb tanácsoknak a felséghez utat törni s e végett mellőzhetetlennek kellett tekintenem azon egy helyet elfoglalni, melyen őszintén és szabadon lehetett még magyar embernek szólani: mindezeket éretten megfontolva, nagy küzdelmek után, végre elhatároztam magamat az állás elfoglalására.

III. FEJEZET

(Szögyény birodalmi tanácsosságát mikép ítélik meg. Költözés Bécsbe. – Kübeck Károly b. – Krieg Ferencz b. – Purkhart Norbert. – Baumgarten András b. – Zichy Ferencz gr. – Krausz Fülöp b. – Haimberger Antal b. – Hietzinger Károly b. – Geringer Károly b. – Mercandin Ferencz gr. – Lichtenfels Tádé b. – Almássy Móricz gr. – Plener Ignác. – Látogatás minsizeteknél. – Ferencz Károly és Lajos főherczegek. – Zsófia főherczegasszony. – Hivataloskodás a birodalmi tanácsban: pénzügyi kérdés, osztrák büntető törvény, erdélyi új tanrendszer. – 1851. aug. 20.: az 1849. márcz. 4. alkotmány megszüntetése. – Osztrák büntető törvény behozatala ellen való küzdelem. – Albrecht főherczeg polg. és katonai kormányzó; a főherczeg és Apponyi György gróf. – Albrecht főherczeg és a konzervatívok. Hivataloskodásának kezdete. Csalódott remények. – A birodalmi közigazgatási reform. – Tanácskozmányok a birodalmi közigazgatási reform tárgyában. – 1851. decz. 31. tanácskozmány a felség elnöklete alatt.)

Május első napjaiban hagytam el csóori magányomat, hol másfél évet csendesen, nyugalmasan és megelégedetten töltöttem, s indultam Bécsbe új és nehéz hivatásom elé. Útközben betértem Velenczén az öreg Eötvöshöz, ki a birodalmi tanács felállításához nagy reményeket kötött, s feltétlenül helyeselte, hogy kineveztetésemet elfogadtam.

Pesten egy napot töltöttem, hol számosan felkerestek. Mindannyian a birodalmi tanács felállításában egy jobb kor hajnalát üdvözölvén, s ahhoz vérmes reményeket kapcsolván, csekélységetől annyit vártak, a mit nálam sokkal jelesebbek sem lennének képesek kivinni, s a min azután legjobb szándékim eredménytelensége előérzetében én inkább csodálkozni, mint örvendeni tudtam.

Bécsbe érkezve elmentem Jósikához, ki nagy örömmel fogadott, elhatározásomat tökéletesen helyeselte. Azt vélte, hogy a felség ezen intézczió által a miniszterek korlátlan hatalmát akarván fékezni, nemsokára megszabadul ártalmas befolyásuktól, s a birodalmi tanácsnak reményelt méltányos javaslatait követni fogja, szóval a birodalmi tanácsot az utolsó reményhorgonynak tekintették s létrehozásában a felség önálló, szabad cselekvésének és szilárd akaratának első megnyilatkozását üdvözölték. A birodalmi tanács elnökét: báró Kübecket, Jósika s többi barátaim nagyon tisztelték és becsülték; már eddig is sokat érintkeztek vele s tőle a legjobbat remélték.

Ezután megkezdtém az elnöknél s kollégáimnál látogatásaim sorát. Báró Kübecket, az udvari várlakban, a Lipót-rend – melynek kancellárja volt – irodájában találtam. Azelőtt csak háromszor beszéltem vele: 1844-ben, midőn mint tanulmányi bizottsági elnök Budára mentem, 1847-ben alkancellári állásomban, s 1849-ben, midőn Kübeck titkos misszióban Windischgrätzhez küldetett.

A legnagyobb őszinteséggel tártam fel előtte szívemet. Elmondám, hogy a kormány mostani eljárása mellett, nevezetesen az ország integritásának a szerb vajdaság felállítása által történt megsértésével, a magyar nemzetiség elnyomásával, s minden törvényes intézményeink eltörlésével az országban minden monarchikus és dinasztikus érzélem elfojtatik, s hogy Magyarországra nézve itt van az utolsó perc, melyben még a jobb útra térni lehet, mert különben minden lépés az ország megnyugtására késő volna. Mindezeket Kübeck nyugalommal hallgatta, kevés beszédü volt, minden szavát megfontolta, s oly ildommal s tapintattal bírt, a milyennel kevés államférfiúnál találkoztam. Kért, hogy mindazt, mit neki elmondottam, mondjam el a felségnek és a minisztereknek is s nyilatkozataikat

közöljem vele. A kormányrendszerrel és miniszterekről óvatosan ugyan, de mégis elég észrevehetően akként nyilatkozott, hogy amazzal nem ért egyet, ezekhez pedig nem sok bizalma van. Javasolta, hogy legyen türelemmel, mert a dolgok úgy nem maradhatnak, mint a hogy most vannak. Megjegyezte, hogy a birodalmi tanácsnak előbb gyökeret kell vernie, s igyekeznie kell, hogy a felség bizalmát megnyerje. A magyar dolgokról oly bizalmat gerjesztő módon nyilatkozott, hogy benne igazságos és méltányos kívánságaink pártolóját remélhetjük. Kübeck végre nem győzte magasztalni a fiatal császár sokat ígérő lelki tulajdonait, éles belátását, s minden reményét ebbe helyezte.

Néhány nap múlva azonban meggyőződtem, hogy Kübeck a változó rendszerben és politikában csak az alkotmányosságot nem kedvelte és a miniszterekben egyedül az ildom és az óvatosság hiányát s magas állásukra lett gyors emelkedésüket (annélkül, hogy a bürokratikus hátság minden lépcsőjén másztak volna fel) nem helyeselte, mert ő (noha talán őszinte meggyőződésből, hogy az osztrák monarchiát alkotmányosan kormányozni nem lehet) a legnagyobb absolutista és bürokrata volt. Az újabb liberális theóriákat elvontan ugyan ő is elfogadta és pártolta – ezért államtanácsos korában, Ferencz császár és király alatt, az akkori liberálisabb iskola hívének tartották –, de csak az abszolút uralkodás és bürokratikus kormányrendszer keretébe beillesztve. Ellenben, a mi a magyar embernek leginkább fáj, a „Reichseinheit” minden konzekvenciájával és a magyar törvényes szupremáciájának megszüntetését ő is helyeselte, sőt még ügyesebben, mint a miniszterek és így ránk nézve veszélyesebben segítette azoknak a keresztülvitelét. Egyébként Kübecknek nagy esze, nagy tudománya és páratlan szép írálya volt.

Ezután kollégáim látogatására került sor. Báró Kriegben egy már 80 év felé járó, öreg, törődött urat találtam, ki két mankón járt s kénytelen volt a lépcsőkön felvitetni magát. 1848 előtt Galicziában kormányzéki elnök volt, hol szigorúsága miatt nem nagyon kedvelték; széleskörű tudománnyal s az osztrák közigazgatási rendszer nagy ismeretével bírt. Magyarország iránti panaszaimat hallgatagon fogadta; ő is az úgynevezett „Gross-Österreicher”-ekhez tartozott; germanizátor s a régi osztrák intézmények általános behozásában kereste a birodalom üdvét és erejét.

Báró Boul, 1848 előtt államtanácsos, a forradalom után belügyi osztályfőnök volt. Becsületes, jó ember, de az ügyes hivataloskodás színvonalán felül nem emelkedett. A miniszteriális párthoz tartozott, miután már maga is szolgált közvetlenül Bach alatt s két fia is szintén adminisztratív szolgálatban állt.

Az öreg Purkhart, 1848 előtt államtanácsos s egykor Ferencz császár és király kedvelt tanácsadója volt. Én gyermekkorom óta ismertem őt, mert néhai édes atyám mellett az imperiális kamaránál mint titoknok működött s ez őt igénytelen modora s jeles tehetségei miatt nagyon kedvelte. Magyar születésű, noha nem igen érté a nyelvet s mint állítják, jogi tanulmányokat nem is végzett; azonban kitűnő tehetségei, ritka tiszta felfogása s roppant szorgalma által, fokenként a legmagasabb állások egyikére emelkedett. Tagadhatatlan, hogy hazánkat, annak viszonyait, törvényeit és intézményeit úgy ismerte, mint bárki, ki ezek közt nevelkedett és megöregedett. Csodálni lehetett otthonosságát minden magyar publicisztikai, jogi és adminisztratív kérdésben s az ország iránti érzelmei elég méltányosak és elfogulatlanok voltak. Azonban Purkhart is bürokrata volt s miután maga a magyar közéletben soha részt nem vett, sőt annak, mint hivatalnok csak alkalmatlanságait tapasztalta s a hajdani visszaélések és kinövések megszüntetését mindig élénken óhajtotta és miután sem személyének, sem családjának a hazában mélyebb gyökerei

nem voltak, kevésbé érezte az ország iránti eljárás méltatlanságait mint mi. Egyébként a minisztériumnak Magyarország irányában követett politikáját határozottan rosszalta s az ettől felállított tabula rasa-féle tannak nyilvános ellene volt. Nyugalmából nem szívesen rázatta föl magát és csak nehezen lehetett őt a birodalmi tanácsosság elvállalására bírni. Ő volt az, ki Magyarország meghódításának eszméjét mindig azzal a dilemmával utasította vissza: Magyarország vagy forradalomban volt, vagy nem; ha igen, úgy a forradalom legyőzése s a bűnösök megfenyítése után a törvényes fejedelemnek a törvényes állapotot visszaállítani lett volna kötelessége; ha pedig nem volt forradalom és a magyar hadsereg ellenségnek tekintett, úgy a győzelem után a legyőzöttekkel szemben az alkalmazott szigor nem volt megengedve. De ő – bár a birodalmi tanácsban hazánk jogai és érdekei mellett gyakran velünk harczolt – mégis az akadályok legyőzhetetlensége előtt nagyon hamar meghajolt, holott ha velünk szorosabban szövetkezik vala, állásunknak felette nagy nyomatókot kölcsönözhetett volna. Ő, a 75 éves család- és birtoktalan aggastyán, a gyanúsításoktól és szemrehányásoktól, melyekkel a mi véleményeinket és követeléseinket illették – hogy t. i. minket faji pártosztály, családi és vagyoni érdekek vezérelnek s hogy ennél fogva nézeteink nem tekintethetnek elfogulatlanoknak – ment volt s velünk mindenben egyetértő eljárása által elismert tudománya, tapasztalatai, higgadsága és az udvarnál bírt befolyása mellett fellépésünknek nagy súlyt kölcsönözhetett volna.

Báró Baumgartner András,¹² egykor híres természettudós, utóbb a császári porcellán- és dohánygyárak igazgatója, a forradalom alatt a közmunkák minisztere volt. Most a birodalmi tanácsban nem barátja Magyarországnak s a szükséges reformokat csak a mostani minisztériummal egyetértőleg tartja kivihetőeknek.

Salm hg. [Salm Kneiffner-Scheidt-Krautheim Hugó herczeg sz. 1803. szept. 15., † 1888. ápr. 18.] az osztrák arisztokrácia legfényesebb családjai egyikéhez tartozik. Szépeszü és tudományú férfiú; kivált a nemzetgazdaság terén nagyon jártas; a miniszterekkel csak annyiban értett egyet, a mennyiben intézkedéseik a nemesség és a nagybirtokosság érdekeit nem sértették; a bürokratizmus nagy ellene. Midőn előhoztam neki Magyarország sajnos állapotát, megvallotta, hogy a magyarországi viszonyokat csak Eötvös „Falu jegyzője”-ből ismeri. Állapotaink eme torzképe volt tehát a magyarországi ismereteinek forrása. Külömben igen becsületes és tiszteletreméltó jellem, ki egyes kérdésekben nézeteinket melegen pártolta s a jog és méltányosság mellett mindenkor erélyesen felszólalt.

Salvotti Antal,¹³ volt trieszti főtörvényszéki elnök. Mint ilyen az által lett híres, hogy a karbonárik elleni fenyítő per Ferencz császár és király idejében ő folytatta s azok összeesküvését, illetőleg annak fonalait ő hozta napfényre, a miért is Olaszthonban a leggyűlöltebb ember lőn s ott „bestia nera” gúnynév alatt ismeretes. Európa első theoretikus jogtudósai közé tartozik; nagy eszű s bámulatos tudományú férfiú; a miniszteri politikának nem barátja, de nem mert ellene nyíltan kikelni; azonban a magyar érdekeket illetőleg – előzményei daczára – több méltányosságot tapasztaltam tőle, mint többi kollégáimban. Ennek az az oka, hogy ő mint déltiroli magát inkább olasznak tartja s így a germanizáló törekvések ellene. Egyik fia, az

¹² Életrajzát I. Wurzbachnál I. 101., sz. 1793. nov. 23., 1851 kereskedelmi miniszter, a bécsi Akadémia elnöke; ápr. 14. birodalmi tanácsos. Igen sokoldalúan képzett férfiú, † 1865. júl. 30.

¹³ Életrajza Wurzbachnál, sz. 1789. decz. 10. Moriban, † 1866. aug. 17. Az 1860. megbővített bir. gyűlésen szept. 27-én a magyarpárt, illetőleg az autonóm irányzat mellett emelt szót.

atyja nevéhez tapadt népszerűtlenséget letörendő, néhány olasz ifjúval egy összeesküvés tervét gondolt ki s atyja oldala mellől börtönbe hurczoltatott s 12 évi várfogságra ítéltetett, honnan fejedelmi kegyből szabadult ki.

Zichy Ferencz gr. 1846-48-ig tanulmányi bizottsági elnök, 1848-ban államtitkár Széchenyi István gr. közmunka- és közközlekedési miniszter mellett; páratlan tevékenységű férfiú. Nézeteit a legnagyobb bátorsággal és – ha kell – kíméletlenséggel védi; a birodalmi tanácsban elválhatatlanul együtt küzdöttünk.

Később még tagjai lettek a birodalmi tanácsnak: a volt pénzügyminiszter, Krausz Fülöp b., szépeszű és nagytudományú ember, becsületre méltó, tiszta jellem, de a magyar érdekekre nézve in magnis olyan, mint a többi, in parvis ellenben sokszor igen jó és hasznos szövetségesünk volt.

Kulmer b., volt tárczanélküli miniszter, kiről már előbb szóltam.

Haimberger, volt legfelsőbb törvényszéki tanácsos, telivér osztrák bürokrata.

Báró Hietzinger, 1848 előtt államtanácsos, katonai adminisztratív tárgyakban specialitás.

Báró Geringer, volt hírhedt magyarországi organizátor, ki azonban utóbb a birodalmi tanácsban a magyar érdekek jobb barátjának tapasztaltatott, mint sok más.

Gróf Mercandin, volt krakói kormányzéki elnök, a magyar érdekek becsületes előmozdítója.

Wildschgo, volt pénzügyminiszteri osztályfőnök; eszes ember, szenvedélyes, keményszívű és hajthatatlan; finanziaális specialitás, bürokrata, osztrák demokrata (!) s veszélyes ellenünk.

Báró Lichtenfels, volt igazságügyminiszteri osztályfőnök, Magyarország esküdt ellensége. Őt roppant törvénytudománya és kitűnő esze miatt osztrák Bartalnak neveztem.

Almássy Móríc gr. derék, becsületes magyar ember.

Végre Plener, volt galicziai pénzügyigazgató, utóbb pénzügyminiszter, ügyes hivatalnok, becsületes, tiszta jellem, aránylag nem rossz emberünk.

Miután a velem együtt kinevezett kollégáimmal megismerkedtem, elmentem a miniszterekhez.

Sczwarzenberg hg. miniszterelnöknek elmondám, hogy az országban a birodalmi tanács felállítása azért tett kedvezőbb benyomást, mert az a felség önálló elhatározásának tulajdonított és mert attól az eddigi irány megváltoztatása reménylik, mire ő igen felindult és gúnyosan azt felelé: »mintha bizony csak a birodalmi tanács volna a felség önálló elhatározása. Ő Felsége mindenben saját belátása és akarat szerint tesz; ő uralkodik, minden az ő parancsa szerint megy s nekem és a többi minisztereknek engedelmeskedniük kell.« Az osztrák alkotmányt illetőleg azt mondá: »Ki gondol most már annak tényleges keresztülvitelére. Az jó expediens volt a pillanatnyi zavarban; most mindenekelőtt nyugalomra és rendre van szükség.«

Ez alkalommal is kikelt ellenünk, magyar konzervatívok ellen; az Apponyi elnöklete alatt kidolgozott ideiglenes szervezési tervről azt mondá, hogyha az elfogadtatnék, Magyarországon rövid idő múlva ismét forradalom ütne ki stb. A Magyarország érdekében mostanában megjelent számos röpiratot bosszankodva említette s különösen Zsedényinek a kormány elleni keserű kifakadásait nagyon zokon vette, s minden szavából feltetszett, Magyarország elleni indulatossága és saját sértett hiusága. Úgy ő, mint Bach, nyíltan megmondták, hogy jól tudják, hogy én és magyar kollégám a kormány politikája ellen akadályokat fogunk a birodalmi

tanácsban gördíteni; de ők is védeni fogják politikájukat s az idő és tapasztalás meg fogja czáfolni állításomat, hogy a kormány az egész országban bizalmatlansággal találkozik és minden osztály-, vallásfelekezet- és nemzetiségnél ellenszenvre talál.

Az igazságügyminiszter: Krausz Károly, faragatlan, nyers modorával bécsi nyárspolgárhoz hasonlít; jeles eszű ember; nagy germanizátor s az osztrák polgári törvénykönyvet a bölcsesség kvintesszenciájának tartja, melynek behozatalával – szerinte – Magyarország boldogsága állapított meg.

A kereskedelmi miniszternél, báró Brucknál is a magyarországi dolgok ugyanoly felfogását találtam, mint említett társainál.

Ő Felsőge – kihallgatásom alkalmával – a birodalmi tanácsba történt kineveztetésemet tulajdon legfelsőbb bizalma nyilvánításának mondta; kiemelte a testület hivatásának fontosságát s sokat várt működésétől, különösen hangsúlyozta elnökünk: Kübeck iránti határtalan bizalmát.

Azon nyilatkozatomra, hogy a magyarságban a monarchikus és dinasztikus érzelmek még sok elemei rejlenek, melyeket szükséges czélszerűen felhasználni s hogy a teendőket oly férfiakra kellene bízni, kikhez a nemzet bizalommal viseltetik, - a mostani állapotot átmenetinek mondta, s abbeli reményét fejezte ki, hogyha az ország belátandja a mostani kormány üdvös szándékait, idővel Magyarország közreműködésére is számot tarthat.

Ferencz Károly és Lajos főhercegeknél is tisztelegtem; az utóbbi – szokása szerint – keveset szólt, de Magyarország iránti panaszaimat méltánylással fogadta; az előbb említett azonban – emlékeztetvén a három év előtt ugyanazon szobában átélt napokra – nyíltan kimondá, hogy a módot, a hogyan az országgal elbántak, nem helyesli, mert Magyarország igazgatását magyarokra kell bízni. Jó jelnek tartja, hogy a birodalmi tanácsba most Zichy és én meghivattunk és így a felség tanácsában magyarok is foglalnak helyet, sajnálkozását nyilvánította, hogy a nagy tehetségű és szilárd jellemű Jósikának még nem jutott feladat, mely azonban – mint hiszi – előbb utóbb, még pedig magában az országban fog neki kijelöltetni.

Utóbb Zichyvel együtt Zsófia főhercegasszonyhoz is elmentünk, kinél szokott általánosságban forgott a beszélgetés. Azon kérdésére azonban, hogy mi hatást tenne, ha a felség most lemenne az országba, mindketten hallgattunk, noha a hercegasszony ismételve mondá: »a császár nagyon szereti a magyarokat és mi is mindnyájan szeretjük őket, mert nemes érzésű nemzet a magyar«.

A birodalmi tanács számára a volt magyar udvari kancellária épülete rendeztetett be. Szomorúan léptem át a magyar ügyek hajdani legfőbb kormánysszéke hajlékának küszöbét, nem felejtkezvén meg arról, hogy mi volt ezen épület egykor a magyar embernek s mivé lőn az most. Kezdetben csak kevés, de fontos tárgy került elé.

Az első nagyfontosságú tárgy, mely a birodalmi tanács elé került: a pénzügyi kérdés volt, melyre nézve a felség javaslatunkat elfogadván, a papírpénznek (Reichsschatzscheine) kibocsátását korlátozta; ezen kívül ezen irányban még több más intézkedés is szükségesnek tartatott, melyek tervezésére és kidolgozására néhány ideiglenes résztvevő (zeitliche Theilnehmer) is meghivatott, kiknek egyike Dessewffy Emil volt.

A másik nevezetes tárgy az osztrák büntetőtörvény átdolgozása s Magyarországra is leendő behozatala volt.

Az első munka, mely nekem jutott, az újonnan tervezett erdélyi tanrendszer volt, mely a közoktatási miniszter javaslata szerint egészen az osztrák rendszerhez lett volna idomítandó. Én ezt a tervezetet Zichyvel és Purkharttal egyetértve, keményen

megtámadtam s megmutatván az abban, kivált a magyar elem ellen rejlő méltatlanságokat, azt vitattam, hogy az indítványozott rendszer Erdélynek minden nemzetiségét és vallásfelekezetét egyformán fogná érdekeiben és érzelmeiben sérteni. A birodalmi tanács többsége – noha más indokokból, mint a melyekből én kiindultam – pártolta nézeteimet és a miniszteri javaslat visszautasítását ajánlotta a felségnek. A császár ennek következtében elrendelte, hogy a tárgyat egy az ő elnöklete alatt tartandó birodalmi tanács ülésben, az illető miniszter jelenlétében meg kell vitatni. Ezen ülés alkalmával még egyszer elő kellett adnom a dolgot s véleményemet a felség jelenlétében is indokolnom. Gróf Thun, közoktatási miniszter újra védelmezte a maga nézeteit, de én is ragaszkodván a magaméhoz s a birodalmi tanács többsége által most is pártoltatván, eredmény nélkül mentünk szét.

Az ifjú császár élénk figyelemmel kísérte a tárgyalást, teljes vélemény- és szólásszabadságot engedett. Magatartásában férfias komolyság mutatkozott; keveset szólt a tárgyhoz s végül nem mondta ki a határozatot, hanem azzal bocsátott el: »meg fogom még fontolni a dolgot s azután fogok benne dönteni«.

Egy évig hevert a tárgy s azután mégis a miniszter javaslata szerint nyert elintézését.

Egy idő óta sokat és mindig hangosabban és valószínűbben hallottuk emlegetni, hogy a birodalmi kormányrendszerben nagy és lényeges változások vannak készülöben s ezekkel kapcsolatban azután magában a minisztériumban is okvetlenül változásoknak kellene bekövetkezniök. Nem lepett meg tehát, hogy augusztus 21-én ünnepélyes ülésre hívtunk össze, melyen a felségnek előtte való napon kelt legfelsőbb kézírata hirdettetett ki, mely az 1849. márczius 4. birodalmi alkotmány megszüntetését mondja ki s a miniszterek alkotmányos felelőssége helyett azoknak egyedül a felséggel szemben való felelősségét állapítja meg. A forradalom előtti abszolút monarchiát tehát nemcsak hogy ismét visszaállították, de az egész birodalomra érvényes kormányformának jelentették ki.

Magyar szempontból nem lehetett ezen a változáson örülni, mivel ebben közvetve a mi alkotmányosságunk eltörlése is rejlett. A márcz. 4.-ki alkotmány ellen azonban oly nagy és mély volt az ellenszenv és gyűlölet, hogy sokan annak örültek, a miért megszabadítottak tőle, kivált mert az életbeléptetett abszolút kormányformát csak a forradalom által szükségessé vált átmenetnek tekintették, melyben még sok jó s – kivált Magyarországra nézve is – az annyira óhajtott jogállapot sarjadzhatik. Ennek elérésére mindenekelőtt a márczius 4.-ki alkotmányt kellett láb alól eltenni, az azután teendők a körülmények érett megfontolásától függvén, melyekre nézve az ifjú császár esztől és szívetől a legjobbat vártuk. Inkább a negatív, mint a pozitív eredmény nyújtott tehát némi megnyugtatót és reményt. Ezért a felség ezen elhatározását a konzervatívok nagyobb része meglelégedéssel fogadta s úgy Magyarország, mint az örökös tartományok részéről számos köszönő felirat érkezett legfelsőbb helyre. A nagy közönség közönyösen fogadta ezen eseményt, mert a márczius 4.-ki alkotmány létezése idején sem bízott annak tényleges életbeléptetése komoly szándékában. A forradalmi pártot azonban ez a lépés felette elkeserítette, s újabb fegyvert nyert vele az osztrák politika megtámadására. Kinek kellett ezen határozat érdemét, vagyis inkább – amennyiben utóbb a népek szomorú sorsa származott belőle – bűnét tulajdonítani, bajos határozottan megmondani. Akkor sokan kizárólag báró Kübeck befolyásának vélték azt beszámíthatni, ki – mint mondám – abszolutista volt, s ez időben Ő Felsége korlátlan bizalmát bírta; de a leglényegesebb része a legfelsőbb elhatározásban mégis Bachnak volt, ki látván, hogy liberális és demokrata elveivel magát a miniszteri széken sokáig nem tarthatja,

furfangos eszével és ügyességével önmaga nyújtott módot az abszolutizmusnak új felélesztésére, sőt lehető szilárdítására. Igen csalódtak azok, kik azt hitték, hogy Bach le fog köszönni s hogy az új politikát új organumok fogják képviselni, mert Bach jobbnak tartotta: eredetét, multját és eddigi egész életének irányát megtagadva, az abszolút kormányoknak is épp oly készséggel szolgálni, mint csak imént az alkotmányosnak s minden erőszakos és önkényes intézkedésnek keresztülvitelére segédkezet nyújtani. Sőt az új fordulatnál mint legfőbb tényező akart szerepelni, csak hogy a hatalom birtokában s a miniszteri széken megmaradhasson. Ekkor az egész világ – ellenei szintűgy, mint eddigi elvtársai – pálcát tört e férfiú jelleme felett s el lehet mondani, hogy a jelenkor Európa összes államférfiai közt alig fog nálánál megvetésre méltóbb politikai jellemet felmutatni.

Az augusztus 20-iki határozat által az osztrák büntetőtörvénykönyvnek Magyarországra leendő behozatala iránt való szándékom és tervem lényeges változást szenvedett. Ugyanis a büntetőjog- és igazságszolgáltatásnak hazánkbeli hiányos állapota mellett, melyet honi törvényhozásunk maga is annyira elismert, hogy már fél század óta fáradozott annak javításán, s korszerű törvényes szabályozásán, alig lehetett volna a célba vett intézkedés veleje ellen alaposan kikelni. Hiszen az elismert értékű rendszeres osztrák büntető törvénykönyvnek, - mely ugyanakkor a kor igényeihez képest tökéletesített is – a mi honi, félszeg, hiányos, rendezetlen, sok tekintetben önkényes, consuetudinárius büntető jogunkat és fenyítő eljárásunkat érdemleg eléje tenni, csak tudatlanságot és konok ellenkezési dacot árult volna el. Minthogy azonban a dolognak politikai oldala is volt, mely legdrágább nemzeti jogaink egyikét érdekelte, szándékom vala ennek védelmére a kérdéses intézkedés ellen erélyesen fellépni s a büntető törvénykönyvnek Magyarországra leendő behozatalát telhetőleg megakadályozni, annál is inkább, mert a márcziusi alkotmány, midőn legszentebb nemzeti jogainkat megtagadá, eltörlé vagy az általány-birodalmi polgári jogokba olvasztá, mégis fenntartotta számunkra magán polgári s büntető jogunknak saját honi törvényhozásunk által leendő rendezését és törvényes átalakítását. A márcziusi alkotmány, ameddig fennállt – bármily szűk körre szorított jogosultságunk megóvása és sértetlen fenntartása –, nagyobb becscsel bírt előttem, mintsem hogy azt büntetőjogi állapotunk mielőbbi javításának feláldozhattam volna s magyar büntetőjogunk kidolgozását és törvényesítését az amúgy is felette szűk korlátok közé szorított honi törvényhozásnak fenntartani mellőzhetlen kötelességemnek tartottam.

Augusztus 20-án azonban eltöröltetvén a márcziusi alkotmány, ezzel a tér lábaim alól kisíklott, s az osztrák büntető kodex elleni küzdelemben megfosztattam leghatályosabb fegyveremtől. Nem maradt más hátra, mint a birodalmi tanácsban, melybe ad hoc több magyar jogtudós is, mint ideiglenes résztvevő meghivatott, a törvénykönyv tárgyalásánál a hazánkra nézve legigazságosabbnak, leghumánusabbnak látszó eszmék mellett harcolni.

Szeptember 12-én az eddigi csehországi katonai parancsnok, Albrecht főherczeg neveztetett ki Magyarország polgári és katonai kormányzójává. Röviddel kinevezetése után Prágába magához kérlette Apponyit, ki akkor már egy év óta Drezdában lakott, beteg neje miatt, kit az ottani hírneves homoeopatha orvos, Wolf gyógykezelt.

A főherczeg magyarországi állásának elfoglalása előtt értekezni kívánt Apponyival, a ki – szokása szerint – minden tartózkodás nélkül előadta a

főherczegnek az ország bajait és sérelmeit s megnevezte neki azokat, kiknek közremunkálása mellett az ország megnyugtatóra számot tarthat.

A főherczeg mindezeket tökéletesen méltányolta, a miniszterek elleni legnagyobb ellenszenvét és bizalmatlanságát nyilvánította s megköszönvén Apponyinak férfias nyilatkozatait és lojalis tanácsait, kérte, hogy őt a legközelebbi napokban Bécsben s azután állása elfoglalásakor Budán felkeressen s neki tanácsaival továbbra is segédkezet nyujtani szíveskedjék.

Apponyi, noha maga is gyengélkedett, neje pedig beteg volt, elhagyta Drezdát s nem sokkal a főherczegnek Bécsbe érkezése után legott ő is megjelent, hol vele a főherczeg naponként órákon át értekezett. Apponyi nem győzte a főherczeg tiszta felfogását és becsületes szándékait dicsérni és teljes bizalommal viseltetett hazánk állapotának az ő kormányzata alatt leendő jobbrafordultához s a Bach-Geringer-féle sérelmes eljárás mielőbbi megszüntetéséhez. A főherczeg az országot nem ismerte s különben is elsősorban katona lévén, ki a polgári dolgokat nem értette, Apponyi közölnök akart volna valakit oldala mellé neveztetni s engem óhajtott volna e hivatalnak megnyerni. Ez a terve nem sikerült, mert illetékes helyen ezen szándékolt kinevezést – helyesen – a miniszteri politika ellen intézett lépésnek tartották volna.

Apponyi azután Zichy Ferenczet proponálta, akként, hogy birodalmi tanácsossága megtartása mellett, ideiglenesen alkalmaztassék a főherczeg mellett. Ezt a tervet azon ürügy alatt utasították el, hogy a birodalmi tanácsosok egyenesen és kizárólag a felségnek lévén tanácsadói, más hivatás állásukkal összeférhetetlen.

Apponyira igen kellemetlenül hatott javaslatainak mellőzése s már akkor kezdte tapasztalni a főherczeg nézeteinek némi változását s a miniszteri befolyás jelenségeit; azonban még most sem tett le minden reményről, mert többen közölnök is tisztelegtünk a főherczegnél s mindannyiunk előtt bizalmat gerjesztőleg szólt jövő működéséről.

Azután leutazott a főherczeg Budára, kormányzói állását elfoglalandó; Apponyin kívül többen, ú. m. Sennyey Pál, Ürményi József, Brezenheim hg., Barkóczy János, stb. szintén lesiettek az országba, hogy a főherczeg körútján jelen lehessenek és őt a dolgok és egyének iránt felvilágosíthassák. Nemsokára azonban bekövetkezett a kijózanodás az örömmámorból.

Körútja alatt ugyan fordultak elő egyes jelenetek és történetek részéről nyilatkozatok, melyekben a jobb remény csíráját látni szerettük volna, de midőn útját bevégezvén, Budára visszatért, többeket barátaink közül hidegen fogadott, panaszaira azt válaszolván, hogy azokat túlzottaknak tartja s az ország állapotát és a nemzet hangulatát jobbnak találja, a mint ezt neki leírták. Azt a kérésüket pedig, hogy magát a felségnél az ország sérelmei s a közbajok orvoslása érdekében erélyesen közbevetni kegyeskedjék, azzal utasította vissza a főherczeg, hogy neki más feladata nincs, mint a felség parancsait végrehajtani s hogy a felségnek mindenki feltétlenül engedelmeskedni tartozik. Így tehát ez a reményünk is hajótörést szenvedett s a főherczeg szándékaiba vetett bizalmunk és várakozásunk meghiúsult. Valóban különös fátum sujtotta szegény hazánkat, hogy minden, még oly alaposnak látszott remény is rövid idő múlva semmivé lett s minden bekövetkezett változás után, melytől a dolgok javulását vártuk, még rosszabbra fordultak állapotaink. Így a szigorú, de nemeslelkű Windischgrätzet az eszében megháborodott Welden s ezt a féleszű, kegyetlen Haynau, a derék Lichtenberg tábornokot a magyargyűlölő Leiningen, a közigazgatási téren Geringert a veszedelmesebb Hauer, a törvénykezés terén Cziráky Jánost, Nádasdy Ferencz,

váltotta fel. Így történt, hogy azok elmenetelén kik csak nem rég szinte a közmegvetésnek és rettegésnek voltak tárgyai, utódaikhoz hasonlítva sajnálkoztak, lelépésük veszteségnek tartatott s visszanyerhetőségüket jótéteménynek tekintették volna. Semmivel sem lehet szerencsétlen hazánk sanyarú állapotát jellemzőbben leírni, mint annak megemlékezésével, hogy időket éltünk, melyekben még a vérszomjas Haynau lelépte is kalamitásnak tartatott, mert ő, legalább hatalma utolsó szakában, a megkegyelmeztetésekben bőkezűen járt el. Miután a hóhérnak már elég munkát adott, sokak iránt – a multukra fátyolt vetve - még jószívűséget is mutatott. Olyanok voltak az idők, melyekben Geringer eljárása is az utána következett Hauernak veszélyes befolyásához képest, irigylésre méltónak találtatott, és fájdalom, a sors ezen nyomasztó hatalma még sokáig érezteté súlyos nyomait hazánkon, mert vaskeze folyvást nehéz csapásokat bocsátott reá s a viszonyok és az azokra befolyó egyének nem javuló, de romló irányban változtak.

Még mielőtt az 1815-ki év lejárt, a birodalmi kormány szervezése tekintetében fontos dolgok voltak készülöben. Ugyanis mindazt, a mit e tekintetben 1849 óta a miniszterek épp oly dudvaszerű termékenységgel, mint a tarthatalanságot és vehetlenséget eláruló felületességgel terveztek s az 1849 márczius 4-ki alkotmány alapján a felség is jóváhagyott, most az augusztus 20-ki kézirat következtében ledönteni s helyébe az abszolút kormányformának megfelelő új szervezetnek a megalkotásához kellett fogni. Ez irányban az első javaslatot Bach készítette, illetőleg ő jelölte ki azon elveket, a melyek szellemében az új szervezés a közigazgatás minden ágában munkába vétessék. Ezen elvek azután a birodalmi tanács egy szűkebb bizottmányában, melynek Zichy és én tagjai nem voltunk, megvitatván, ott lényegesen módosították s végre a birodalmi tanács által, a császár személyes elnöklete alatt, a miniszterek jelenlétében voltak tárgyalandók. Mit és mikép javasoltak eredetileg a miniszterek? nem tudom, hogy azonban az, a mi plenáris tanácskozásunk elé került, Bach és Kübeck műve volt, bizonyos, mert ismert nézeteik hű nyomata volt. Ezen elvekben voltak lerakva a magvai a későbbi birodalmi intézményeknek, melyek súlya alatt szegény hazánk nyögött. A szerb vajdaság felállítása, a magyar alkotmány és helytartósági élet megszüntetése, az országnak négy közigazgatási kerületre való osztása stb., ezen elvekből származtak.

A felségnél tartandó tanácskozásra úgy a miniszterek, mint a birodalmi tanácsosok curiatum votummal akarván megjelenni, úgy amazok, mint mi, külön előtanácskozmányokat tartottunk, melyekben egymást kölcsönösen kapacitálni s nézeteinket lehetőleg egyeztetni igyekeztünk.

Ezen előtanácskozmány kezdetét megelőzőleg, elmentem Kübeckhez és elmondám neki a Vojvodina, az ország felosztása stb. iránti észrevételeimet, melyekre Kübeck megnyugtatólag és szokott simaságával válaszolt, hozzátévé, hogy az előtanácskozmányban mindezeket megvitatjuk s lényeges módosítások lehetősége sincs kizárva, de mégis csak az abszolút kormányforma keretében.

Megnyitván a tanácskozmány, azonnal a kérdéses alapelv – vagyis az abszolút kormányforma – került tárgyalás alá, melyhez az előttem szólók bejegyzésüket nyilvánították. Én előadtam, hogy a birodalom egysége a pragmatika szankció értelmében Magyarország alkotmány amellel is fenállott, hogy azt czélszerű módosításokkal jövőre még inkább meg lehet erősíteni s hogy Magyarország alkotmányát és jogait ünnepélyes szerződések s királyaink esküi biztosítják a nemzetnek, azt azoktól megfosztani jogosan annál kevésbé lehet, mert Magyarország nem hódított tartomány, hanem az uralkodóházzal kötött szerződés mellett szabad

akarata és választása útján helyezte magát uralkodása alá s lépett kapcsolatba az örökös tartományokkal. Mindezeknél fogva Magyarország alkotmányát eltöröltnek nem tekinthetem, legföljebb ideiglenesen felfüggesztettnek, míg a forradalom következtében szükséges átmeneti időszak tart s birodalomszerte a rend és nyugalom tökéletesen helyre lesz állítva, minek bekövetkeztével – jog és igazság szerint – az alkotmányos állapotnak vissza kell állítatnia.

Nézeteimet – Zichy Ferenczen kívül – senki nem pártolta s bár mindnyájan magasztalólag elismertéke egyenességemet és nyíltságot, mégis – bár sajnos – szükségesnek állították, hogy Magyarország előbbi helyzete megváltozzék s az örökös tartományokkal minden tekintetben egyformán átalakíttassék. Így az alapelv hat szavazattal kettő ellenében elfogadtatván, az már nem is jutott tárgyalásra a felség elnöklete alatt tartott tanácskozmányban.

Az országnak négy közigazgatási területre való felosztása, a szerb vajdaság stb. iránti ellenvetéseim azonban nem csak Zichy, de Salm, Salvotti, Purkhart s többek által melegen pártoltattak.

A felség elnöklete alatti tanácskozás december 31-én d. e. 11 órától este 5 óráig tartott. Jelen voltak kívülünk – a nyolcz birodalmi tanácsoson kívül – az összes miniszterek. A fiatal császár, aki az ezelőtt tartott tanácskozásokban mindig elfogulatlanul, a tanácskozás tárgyaiban teljes otthonossággal nyilatkozott, s kinek némely kérdései és észrevételei az állami ügyekben való meglepő jártasságról tanuskodtak, ez alkalommal is nagy tapintattal elnökölt és a legnagyobb türelemmel hallgatta mindnyájunk előadását.

A szerb vajdaság felállítása s az erdélyi szászoknak egy külön koronatartományná leendő alakítása ellen közjogi és opportunitási szempontból felhozott érveimet két szavazat ellen hat birodalmi tanácsos helyeselte, de az összes miniszterek mindnyájan ellenem szavazván, a császár az ő nézetüket fogadta el. Annál inkább volt erre hajlandó a felség, mert Schwarzenberg hg. a Vojvodina felállítását stratégikus szempontból felette lényegesnek állította; nem külön koronatartomány, de „közigazgatási terület” lett belőle; a számokra nézve azonban elesett a miniszteri terv.

Miután pontonként átestünk a többi kérdéseken, melyekhez elveink szellemében többet-kevesebbet szólottunk, a miniszterek – annélkül, hogy arról az előtanácskozmányban még csak szó is lett volna, - egész váratlanul azon indítványnyal leptek meg, hogy az osztrák polgári törvénykönyv birodalomszerte egyedül érvényesnek nyilvánítatván, mindenütt és így Magyarországon is hozassék be. Könnyű volt ezen intézkedésnek roppant horderejét és a szándoknak – a mely szülte – ravaszságát átlátni. Én tehát ezen újabb méltatlanság és jogsérelem ellen erélyesen kikeltem, s noha készületlenül, mégis minden lényegesb indokot, mely csak felhozható volt, előadtam. Zichy is hasonló értelemben szólt s minden birodalmi tanácsos, sőt Thun miniszter is mellettünk volt; de a többi miniszter, kivált Bach belügy- és Krausz igazságügyminiszter a birodalom egységére nézve különös fontosságot tulajdonítván ezen intézkedésnek, legfelsőbb elfogadását s keresztülvitelét nagy hévvel sürgették. Állították, hogy az ösiségi intézményeket már maguk a magyarok rontották le, míg a többi rendezetlen magánjogi állapot már szinte tűrhetlenné vált és így a tökéletes és nagybecsű osztrák polgári törvénykönyv behozatala Magyarországra nézve valóságos jótémény leendő. A felség ezeket a nézeteket helyeselni látszott s még csak Kübecket szólítá fel véleménye nyilvánítására, Kübeck oda nyilatkozott, hogy ő az osztrák polgári

törvénykönyv általány-behozatalát nem tartja ugyan elkerülhetetlenül szükségesnek, de nem is ellenzi, mindenesetre azonban annak behozatala csak alapos előkészítő és átmeneti intézkedések után történjék. A felség ily értelemben mondta ki a határozatot.

Még mint érdekes részletet megemlítem, hogy a tanácskozás folyama alatt többen felemlítették, hogy az osztrák örökösödési rendszer demokratikus, a magyar pedig arisztokratikus szellemű és hatályú s így Magyarországbn – az osztrák polgári törvénykönyvnek különben általuk óhajtott behozása esetén – az arisztokrácia érdekében, a hitbizományok felállítása könnyebbítéséről kellend gondoskodni.

IV. FEJEZET.

A CZENTRALIZÁCIÓ ALAPVETŐ INTÉZKEDÉSEI.

(Birodalmi kormányzat alapelvei. – Apponyi György gr. és a Szervezés. – Schwarzenberg hg. halála. – Duschek Ferenc 1849 magyar pénzügyminiszter. – Vay Miklós b. fogsága. – Min. és birodalmi tanácsi értekezlet. – Bach b. és a konzervatívok. – Ősiségi pátens. – Úrbári kárpótlás és az ú. n. birtokszabályozó pátensek. – Deák Ferencz látogatása.)

Az 1852. január 1-én megjelent hivatalos lap meghozta a legfelsőbb kéziratokat és nyílt parancsokat, melyekkel közhírré tettek ama híres alapelvek, melyek szerint az egész birodalom kormányzási gépezete s az egyes országok jogai szervezendők s megállapítandók volnának. Mintegy újévi ajándék akart ez lenni, melylyel a fiatal császár népeit megajándékozni kívánta.

A nagyközönség eltompitva az egymást felváltó sok újítástól s a korlátlan önkény igájába szorítva, némán és közönyösen fogadta azokat, már többé meg sem lepetvén a sok félszeg és visszás szabály által, melyek azokban foglaltattak és nem sokat remélvén a lehető jók- és türhetőktől, tudván, hogy még a legjobb mag is az osztrák államművészek kertészkedése alatt csak dudvát és eltörpült csemetét fog teremni.

Az új szervezési javaslatok a birodalmi tanács négy tagjából álló, ú. n. Organisations-Comité-ban az illető szakminiszterek jelenlétében tárgyalattak; ezen bizottmánynak sem Zichy, sem én tagjai nem voltunk, mi – kétségkívül – szándékosan történt, hogy ellenvélemény ne feszélyezze őket, de mégis új reményeket tápláltunk ismét, midőn a magyarországi szervezési munkálatok készítésével Apponyi Györggyel együtt bizattak meg többen.

Apponyi Drezdából eljövén s velünk előleg értekezvén, a kérdéses feladattal lett megbízásában szintén kedvező jelenséget látott, miben a felség több nyilatkozata is megerősítette. Azonban ez a csalódás nem sokáig tartott, mert alig vett részt Apponyi a kivüle Cziráky, Hauer és Geringer tagokból állt bizottmány tanácskozásaiban, már is meggyőződött, hogy az illetők irányával és terveivel – melyek az örökös tartományok közigazgatása és a bürokratizmus alapján nyugodtak s melyek mellett minden ősi törvényes intézményeink s nemzeti jogaink megsemmisítendők valának – semmikép egyet nem érthet. Ennek következtében a tanácskozásokon többé részt sem vett és elhatározta, hogy külön véleményt és javaslatot készít és nyujtand be a felségnek.

Ezen javaslatot Apponyi becsületes hazafiúi szándoka sugallata szerint, éles eszével, szokott ügyességével és kíméletes írmodorával elkészítette s velem s több elvbarátunkkal közölte, sokban nézeteink s tanácsaink után módosítván, sőt nagyrészből, előleges értekezéseink és megállapodásaink értelmében szerkesztvén meg azokat.

Dolgozata két emlékiratból állt; egyik a nagy kérdésekre, ú. m. az ország területi integritására, a szerb vajdaság megszüntetésére, a Muraköz azonnali visszacsatolására, a magyar nemzetiség sértetlen fenntartására és – lényeges részeiben – a magyar törvényes állapotnak, hazánk, a trón és birodalom érdekében visszaállítására vonatkozott. A második emlékirat a közigazgatási szervezetnek a

december 31-iki elvekhez lehető alkalmaztatását tárgyalta. Ez utóbbi munkához Apponyi igen kelletlenül nyújtott kezét, de minthogy tulajdonképp ez volt meghívásának tüzetes célja, nehogy daczczal és ellenkezési viselkedéssel vádoltassék, erre is elszánta magát. Igaz, hogy terve a jelen állapot kényszerű keretében mozgott (abszolutizmus), mely az országot ki nem elégítette volna, de javaslatai úgy valának állítva, hogy azokkal a nemzet legkedveltebb közigazgatási intézményei fenntartattak s azokból minden lényeges nemzeti jog visszaszerzése fejlődhetett volna.

Apponyi benyújtotta azokat Kübecknek, továbbá Schwarzenberg és Bach minisztereknek, Albrecht főhercegnek és végre Ö Felségének.

A miniszterekre a legkedvetlenebb hatást tevék azok, mert nem tudták felfogni, miként lehessen még valaki, ki a december 31-iki jótéteményekben teljesen meg nem nyugodva, azoknál még többet vagy egyebet kívánhatna hazája számára; de azonkívül átlátták azt is – a mit nyíltan meg is mondtak –, hogy már azért sem lehet a javaslatokat elfogadni, mert a magyarok, ha nekik csak egy koncesszió is tétetnék, a többet lassanként visszaszereznék maguknak. Kübeck főként az Apponyi által híven, de keményen ecsetelt általánosan elégedetlen hangulaton és a monarchikus és dinasztikus érzelmek állítólagos hanyatlásán akadt fenn és gúnyosan azt mondá: hisz ez úgy hangzik, mint egy összeesküvés, nem tudná Excellenciád nekem annak vezéreit és tagjait talán megnevezni? Apponyi azt válaszolván, hogy ő nem denuncziáns, erélyesen visszautasította ellenvetéseit és ezen pillanattól kezdve Kübeckkel a magyar ügyekről többé soha nem szólt.

Schwarzenberg ismét régi rögeszméjével állt elő, hogy az Apponyi által tervezett rendszer okvetlenül ismét forradalomra vezetne, s hogy valamint mi azt 1848-ban a régi intézmények mellett nem tudtuk megakadályozni, úgy azok visszaállítása most anarchiára és szeparatizmusra vezetne. Apponyi rögtön megczáfolta mindezeket, de kapacitációról szó sem volt. Legkíméletesebben szólt Bach, de ő is a birodalom egységének fonákul felfogott eszméjével és azzal harczolt, hogy az ország a forradalom által régi jogait és alkotmányos állását elveszté s hogy a felség már ünnepélyesen kimondván a birodalom jövő szervezéseinek elveit, magát azok feladásával vagy lényeges változtatásával Európa előtt nem kompromittálhatja, stb.

Apponyi ezen ellenvetésekre sem maradt a felelettel adós, de itt is eredménytelenül, mit különben várni lehetett. A mit azonban semmiképp nem vártunk: az Albrecht főherceg fölfogása és nyilatkozata volt. Ő ugyanis elolvastván Apponyi munkálatát, azt neki azzal adá vissza: »Az egész tervezetben csak a dátum látszik elhibázottnak lenni, mert ha azt 1848- vagy 1849-ben Batthyány Lajos nyújtotta volna be, érteni tudnám; de ma és a mai viszonyok közt az egészről szó sem lehet«, ismételvén egyébiránt tételről tételre mindazokat, miket a miniszterek is felhoztak a javaslat ellen.

Apponyi ezen nyilatkozatok által mélyen sértve érezte magát s benső elkeseredését tartózkodás nélkül nyilvánította, mire a főherceg igyekezett Apponyit engesztelni, de ez nézeteihez szorosán ragaszkodott s eltávozván a főhercegtől, vele volt eddigi összeköttetése végkép megszakadt.

Végre a császárnál nyert Apponyi kihallgatást; az uralkodó nagyon kegyesen fogadta s két óra hosszat fesztelenül és körülményesen értekezett vele; a javaslat minden legkisebb részletére emlékezett, de nyilatkozatának veleje – mint azt nekem Apponyi azonnal kihallgatása után elmondta – ez volt: megköszönte Apponyi nyíltságát, melyben tántoríthatlan hűsége bizonyítékát ismerte el, de meggyőződése

szerint, a javasolt intézkedések megint azon eredményeket szülnék, melyeket a régi magyar institucziók okoztak 1848-ban; egyes részletek talán elfogadhatók volnának, de nagyban és egészben azok az imént felállított elvekkel ellentétben állván, most kivihetetlenek. Apponyi ezekre éles eszével, könnyü és fesztelen előadásával, férfias bátorsággal megfelelően s a pillanat döntő fontosságától áthatva, valódi állambölcsességgel párosult tiszta honfiérzetének szabad ömledezést engedve, megemlékezett azon fontos és becses jogokról, melyeket a magyar alkotmány a királynak ad s állította, hogy oly egyéniséggel a királyi széken, mint Ő Felsége, egy perczig sem félne a magyar alkotmányt egész terjedelmében azonnal visszaállítani, mert ha a magyar király törvényesen uralkodva, a maga jogaival élni tud és akar, nincs oka veszélytől tartani s hatalmában áll minden törvénytelen mozgalmat tüstént elnyomni s minden jogtalan kihágást megfékezni. Midőn a vajdaság megszüntetését és a Muraköz visszacsatolását említette Apponyi, a császár azon ellenvetést tette: »hogy hálátlanság és igazságtalanság volna éppen azokat, kik a forradalom alatt a legloyálisabban viselték magukat s kik oly nagy áldozatokat hoztak, jutalom nélkül hagyni«. Végül újra megköszönte Apponyi fáradozásait és őszinteségét, s őt a legkegyesebben bocsátotta el.

Meghiúsult reményekkel, szomorúan távozott a derék Apponyi, de mégis azon meggyőződéssel, hogy a császár a legnemesebb szándékokkal és a legjobb akarattal óhajtana népei megalégedését biztosítani; hogy magasztos feladata nagyságától áthatva a szükséges lelki tulajdonokkal is bír annak megoldására és hogy nem kell minden reményről letennünk.

Apponyi nem sokat késett ezután Bécsben s visszasietett családjához Drezdába. Útközben vette híret Schwarzenberg herceg miniszterelnök ápr. 5-én bekövetkezett rögtöni halálának. Ez eseményhez is – csakhamar meghiúsult – reményeket kötöttünk a kormány politikája megváltoztatására és hazai állapotaink javulására nézve. De mortuis nil nisi bene! S azért mindent, mit ezen férfiúnak elhunytá emlékembe idéz, elhallgatok s a működése elleni keserű panaszokat elfojtom.

Április 7-én volt nálam régi jó barátom: Duschek, kit a forradalom óta nem láttam s kinek ügye akkor kerülván a pesti haditörvényszék előtt tárgyalás alá, ottani megjelenése és kihallgatása vált szükségessé s ki ennek bevégezése után most Bécsen át Horvátországba visszatért. Igen elérzékenyedtünk mindketten, nagy és válságos események utáni első találkozásunk alkalmával, elbeszélte a forradalom alatti viszontagságait s a debreczeni események után a pénzügyi tárczának általa lett elfogadása okait és körülményeit. Ő ettől sokáig vonakodott, míg végre Kossuth azzal fenyegeté őt, hogyha a pénzügyi tárczát el nem fogadja, mire őt nem kényszerítheti, Debreczent azért elhagynia addig nem szabad, míg 1848-iki évi államtitkári sáfárkodásáról számot nem ad; ezzel pedig sorsa felett pálcza lett volna törve, mert akkor kiderült volna, hogy miként halasztotta és hátráltatta – amennyire lehetett – Kossuth, akkori pénzügyminiszter intézkedéseit és rendeleteit, mikép akadályozta meg a forradalmi pénzjegyeknek szaporítását, miként igyekezett a maga hatáskörében mindent lehetőleg a régi törvényes állapotban megtartani s így, hogy mindezek napfényre ne jöjjenek, kénytelen volt a pénzügyi tárczát 1849-ben elvállalni. Ezeket hallván és tudván már amúgy is, hogy a forradalom legyőzése után mennyi pénzt hozott vissza az osztrák kormánynak s neki mily lényeges szolgálatokat tett 1850-ben a magyar pénzviszonyok rendbehozása körül, lehetetlennek tartottam, hogy bármi legkisebb baja történhessék, kivált miután őt Haynau 1849-ben már-már minden felelősségtől feloldotta, s ha még akkor pár napig

állásában megmarad, forma szerint is tökéletesen purifikáltatott volna. Duschek, jövő sorsa iránt teljes nyugodtan hagyott el áprilisban és augusztus elején halálra s megkegyelmezés után hat évi várfogságra ítéltetett, f. évi augusztus 21-én a pesti Újépületbe s onnan Theresienstadtba vitetett. Mindent megtettem érte, a mi hatalmamban állt; folyamodásokat tettem fel fiainak s azokat a kabinetben és az igazságügyminiszternek személyesen adtam át, minden minisztert személyesen felkerestem s kérleltem, de minden hasztalan volt. Hajthatatlanok voltak iránta azon oknál fogva, hogy Duschek alatt készülvén a magyar pénzjegyek és ezek lévén a forradalom hosszas tartamának főtényezői, ő egyike azoknak, kiket a legnagyobb felelősség terhel.

Öt nappal előbb mint Duschek, augusztus 16-án, Vay Miklós barátom is az Újépület lakójává lőn. Ő, kivel 1850-ben a magyarországi helytartóság iránt is alkudoztak, kit az imént olaszországi útjában Radetzky és Gyulay sokféleképen kiténtettek, váratlanul haditörvényszék elé állítottatott s a forradalom alatt, Erdélyországban folytatott biztosági működés emiatt halálra és jószágvesztésre ítéltetett.

Kegyelem által a büntetést négy évi várfogságra változtatták, melynek kitöltésére Vay szeptember 18-án Theresienstadtba vitetett.

Itt is minden fáradozásunk sikertelen volt, mert a miniszterek, de különösen Bach, nem tudták, illetve nem akarták belátni az eljárás méltatlanságát, a Vay ellen felhozott vádak alogtalanságát és azon pszichológiai lehetetlenséget, hogy Vay, multjával teljes ellentétben, hűtlenséget akart volna elkövetni és hogy a felség által reáruházott állásban önkéntelenül sodortatott a forradalmi mozgalmakba.

Vay neje is feljött Bécsbe; elment Bachhoz; kihallgatáson volt a felségnél és Zsófia főhercegasszonynál, kinek anyja Vay anyjának barátnője volt; de mindez nem vezetett eredményre.

Néhány héttel Schwarzenberg halála után a felség a minisztereket és a birodalmi tanácsot egy közös ülésre hívta össze, melynek tárgya jelezve nem volt.

Megjelentünk tehát a kitűzött időben. A császár elfoglalván az elnöki széket, a magával hozott iratról az elhunyt miniszterelnök érdemeinek dícséretét olvasta le, különösen hűségét és odaadó feláldozását emelvén ki, melyekért örökös hálával adózik emlékének. Ezután megjegyzé, hogy tudomása szerint sokan azt az álhírt terjesztik, hogy a fennálló kormányrendszer csak az elhunyt miniszterelnök egyéni nézetein és akarátán alapulván, kimultával annak változnia kell. Ezen állítást hibásnak s rosszakarat szüleményének bélyegzé, mert a rendszer az övé (a császáré) s egyenesen saját elvein, szándékán és akarátán alapszik s ezeken ezután sem fog változás történni. Az elhunyt herczeg az ő császári parancsainak csak végrehajtója volt és ezt ő a miniszterek és a birodalmi tanácsosoktól jövőre is annál inkább elvárja, mert tudomására jutott, hogy többen loyális és dinasztikus érzelmek köpenye alatt, a kormányrendszer ellen minden lehető alkalommal kikelnek s annak üdvös céljai elé akadályokat gördítenek. Ezek ismeretesek előtte s eljárásuk általa határozottan rosszalattván, az álarcz, mely alatt bűnös, partikuláris célok utáni törekvés rejlik, róluk le fog rántatni s ő tudni fogja az ily veszélyes terveket császári hatalmával fékezni és elnyomni.

Mindnyájan meglepve hallgattuk ezen váratlan előadást. Egyedül Bach integetett helyeslőleg fejével, midőn a felség a pártokat s azok törekvéseit említé. Kétségkívül Bach műve volt az egész, ki Schwarzenberg halála által leghatalmasabb támaszától fosztatván meg, most a legfelsőbb firmát akarta reányomni politikájára.

A pártok alatt főképp a konzervatívok voltak értve, kik Bach legkiválóbb gyűlöletének voltak tárgyai, s miután a múlt évben nem sikerült neki bárkit is közölni oly cselekedeten, vagy nyilatkozaton érni, melyért őket feleletre vonni alkalma lett volna, most megfélemlítésükön iparkodott. A múlt nyáron ugyanis Bach egy kemény körlevelet intézett a megyei főnökhöz s abban a konzervatívok veszélyes irányát és törekvéseit a legsértőbb és legalaptalanabb gyanúsítások- és vádakkal bélyegezvé, meghagyá, hogy azok magukviselete és működése őrszemmel tartassék. Ezen épp oly esztelen, mint rossz szándékú rendelet ellen a leghívebb férfiaktól magához a felséghez számos panasz és reklamáció érkezett, s egyidejűleg a porosz Kreuz-Zeitungban egy kemény cikket – mely nagy feltűnést keltett – irattunk Bach kérdéses rendelete ellen.

Az „ösiségi pátens” javaslata már a múlt évben – nemsokára a birodalmi tanács létrejötte után – érkezett ehhez és véleményezés végett nekem adatott át. Akkor azt félre tettem, mert az 1849. márczius 4-ki birodalmi alkotmánynak ígérését, hogy a magyarországi magánjog rendezése az ország saját törvényhozását illeti meg, sértve láttam ama javaslat által; miért is, midőn Weisz József, volt magyar udvari kancelláriai ágens, ki az ösiségi viszonyoknak törvényes rendbehozásával már 1848 előtt sokat foglalatzkodott s mind az országgyűlésnek, mind a kancelláriának több javaslatot nyújtott volt be, a forradalom után pedig az osztrák minisztereknek ezen tárgyra nézve legtevékenyebb tanácsadója volt, most hozzám jött s kért, hogy a tárgyat mielőbb vegyem elő s használjam fel valahára az alkalmat a szövevényes ösiségi kérdésnek a tisztázására, azt feleltem, hogy ezen tárgy kirekesztőleg az ország lakosait érdekelvén s a birodalmi kormányra nézve közönyös lévén, magamat hivatva nem érezhetem ily nagy fontosságú s végtelen horderejű tárgyban az érdekeltek részvétele és befolyása nélkül egyéni magánnézeteimet követni, mint tennem kellene, mivel senkit nem képviselek.

Miután azonban az 1851. augusztus 20-ki és december 31-ki elvek folytán a tér megváltozott, illetve a magyar külön törvényhozás reménye, egy időre legalább, elveszett, kénytelen voltam a munkához fogni, de még ekkor sem ereszkedtem a törvényjavaslat érdemébe, d egy terjedelmes dolgozatban előadván az ösiségi állapot minden fázisát s megmutatván, miszerint annak eltörlése csak a forradalom kívánata és tette, minthogy az ország nagyobb része az ösiségnek csak a módosítását, nem pedig eltörlését óhajtotta, azt sürgettem, hogy a kérdéses javaslat előtárgyalására magyar szakférfiakból bizottság alakíttassék és ennek nézete és kívánságai is jussanak a felség tudomására. Ezen javaslatom nem fogadtatott el, azon indoklással, hogy a birodalmi tanácsosok közt is lévén magyarok, a magyar érdekek amúgy is eléggé képviselve lesznek; végre azt tudtam elérni, hogy legalább a legfelsőbb törvényszék magyar tanácsa hallgattassék meg, remélvén, hogy annak véleményéből fogok több anyagot és indokot nézeteim támogatására is megnyerni; de ebben nagyon csalódtam, mert a magyar szenátus többnyire egyetértett a miniszteri javaslattal s oly silány munkát készített, hogy annak alig vehettem hasznát.

Így tehát magamra lévén hagyatva s tisztán saját véleményemet kénytelenítettvén követni, a kérdéses javaslatot elkészítettem s július elején a birodalmi tanácsban előadtam.

Vezérelvem volt: a magyar institucziókból megtartani, a mit csak lehetett; a szerzett jogokat sértetlenül megóvni s az átmenetet a jogok s érdekek lehető kimélésével eszközölni; elvileg újra az ösiség eltörlése ellen nyilatkozni; különösen kiemelvén az abban rejlő monarchikus és dinasztikus momentumokat és elemeket;

de mindez nem használt, mert a polgári törvénykönyv behozatala már el lévén határozva, az aviticitásnak is romba kellett dőlnie. Miután tehát minden sánczomból egymásután kiszorítottam, nem maradt egyéb hátra, mint az egyes intézkedéseknél a lehető legjobbat és legméltányosabbat kivívni, miben becsületes igyekeztem nem is maradt – Istennek hála – minden siker nélkül. Így, ha többet nem tehettem, a zálogoknak – habár megszorított – visszaváltási jogát, a férfiágot illető javakban való törvényes örökösödést legalább még egy generációra s a végítélettel befejezett pereket a megsemmisítéstől megmentenem sikerült; még többet is akartam volna, de egyedül csak Zichy pártolt mindenben, míg ellenben Purkhart birodalmi tanácsos és Járy miniszteri tanácsos, kit az igazságügyminiszter magával hozott az ülésbe – esetleg felvilágosítások adása végett – az „úti possidetis”-nek lévén barátai, nekem sok nehézséget és alkalmatlanságot okoztak, míg viszont nem magyarok közül Salm herczeg, Salvotti és Krausz melegen pártoltak sok részletnél.

A november 29-én szentesített ösiségi pátens még talán a legjobb mindazon rendeletek köz, melyek Magyarországot illetőleg ezen időszakban kiadattak s bármily szerénytelenül hangzik is, mégis nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy a mi az ösiségi pátensben magyar szempontból jó és igazságos, az kirekesztőleg az én eszmém és művem volt.

Még ezen évben kerültek a birodalmi tanácsnál tárgyalás alá az úrbéri kárpótlási és az ú. n. birtokszabályozó pátensek is; ezeknél is – Zichy által pártolva – oda volt minden igyekezetem fordítva, hogy a magyar törvények, jelesen az 1836-ki úrbéri törvény szabályai lehetőleg fenntartassanak, mi nagyrészből sikerült is. A birodalmi tanácsnak ez ügybeli tárgyalásához Bach magával hozta – esetleges felvilágosítások adására – Torkos és Geringer osztályfőnököket is; az utóbbival ekkor szoltam legelőször és meg kell vallanom, hogy nála ezen szövevényes kérdésben több jártasságot tapasztaltam, mint feltettem volna, sőt Bachról is el kell ismernem, hogy a kérdést – bár saját szempontjából ítélte meg – tökéletesen felfogta s annyi tárgyavatottságot tanusított, mint a mennyit sok magyar embernél nem lehet találni.

Október havában Deák Ferencz látogatott meg, itt fenn s néhány hétre reá egy igen szíves levele folytán örömmel fogadott alkalmam volt egy pártfogoltja érdekében fáradozhatnom.

V. FEJEZET.

NÉGY ÉV AZ ABSZOLUTIZMUS ERŐTELJES KORÁBÓL.

1853-1857. ÁPRILIS.

(Merénylet a király ellen. – Az új közigazgatási szervezet életbeléptetése. eredménytelen küzdelem a birod. tanácsban. – Ügyek intézése a birodalmi tanácsban. 1855. Kényszerkölcsön. – Hivatalos munkálkodás a magánjog terén. – Visszalépési szándék. Kübeck b. halála. – Marasztalás. – M. Tud. Akad. igazgatósági tagság. – Változás a birodalmi tanács elnökségében. – Ipar- és pénzvállalatok alapítása. – Tiszavidéki vasúti társaság. – Kihallgatás a felségnél. 1856. szept. Protestánsok ügye. – Rainer fhg. birodalmi tanácsbeli működésének kezdete. 1856. nov. – Duschek Ferencz szabadon bocsátása. – Rainer fhg. a birodalmi tanács elnöke. – Ő Felsége magyarországi utázát illető előzetes intézkedések. – Zichy Ferencz gr. Miksa fhg. főudvarmestere.)

Rossz auspiciumok közt kezdődött az év, mert február hó 18-án egy esztelen, gonosz, elvetemedett egyén a császár ellen merényletet intézett, mely ha sikerül, a felség összes országait fájdalmasan felzavarta volna. Épp a horvátországi úrbéri kárpótlás ügyét adtam elő a birodalmi tanácsban, midőn híret vettük, hogy a császár sétaközben egy, eddig ismeretlen nevű és nemzetiségű fiatal ember által nyakon szúratott. Az általános eliszonyodáson kívül, első gondolatunk az volt: bárcsak ezen örült bűnös magyar ember ne lenne. S fájdalom, nemsokára kiderült, hogy Libényi Jánosnak hívják s fejelemgyei csákvári születésű szabólegény. Mi magyarok tehát kétszeresen fájlaltuk ezen – szerencsére meghiúsult – átkos tettet, ámbár senki sem volt oly elfogult, hogy azért a nemzetet és országot okolni akarta volna. Hazánkból számos felérkezett küldöttség fejezte ki a trón előtt ez alkalomból is loyális érzelmeit s a császár egy pillanatig sem viselt keblében neheztelést a nemzetre, sőt jóakarátát bizonyítandó, alig üdült fel egy kissé, mindenekelőtt a magyar- és horvátországi úrbéri kárpótlási pátenseket rendelte szankciója alá terjeszteni.

A bécsi nép, mely a kormányrendszerrel szintén elégedetlen volt, a császári ház iránti ragaszkodását zajos tüntetésekkel nyilvánította s földig lesújtott hazánkban is mindenki pillanatnyilag felejtve a szenvedéseket és elfojtva panaszait, undorral fordult el a merénylettől és örült a fiatal uralkodó élete szerencsés megmentésének.

Mindnyájunk nagy és osztatlan öröme Vay Miklósnak a négyévi várfogság hátralévő része kegyelemből elengedett s ő kilencz havi börtön után, elhagyva június 8-án Theresienstadtot, hazánkba és családjá körébe visszatért; lefoglalt birtokai pedig fiainak adattak vissza.

Megint egy év járt le, az általa hozott jó és rossz napokkal s átléptük az újnak küszöbét, búbánattal a szenvedett veszteségek felett s reménnyel eltelve a még mindig várt jobb idők és kedvezőbb viszonyok iránt; ezek azonban teljesülni sehogy sem akarnak.

Az új közigazgatási szervezet életbe lépett; egészen az örökös tartományok szervezetének kaptafájára volt idomítva s a régi magyar intézményeknek még árnyéka sem maradt meg. Az abszolút kormányzatnak s a központosított közigazgatásnak minden kelléke a legszélőbb következésükig keresztül vannak abban vive s néhány régi elnevezés megtartása (megye, szolgabíró, stb.) gúnnyosabban hangzik ott, hol a dolgok lényegesen mások, mint a melyeket a közfoglalom azon elnevezések alatt ért. Ezzel befejezve láttam azon méltatlanságok hosszú sorát, melyekkel hazánk négy év óta folytonosan ostoroztatott s a jobbrafordulásnak immár minden reménye eltűnő, visszavonulásomról komolyan kezdtem gondolkodni s eziránti, a felséghez intézett előterjesztésemet elkészítettem, melyben mindent, mi szívünkön fekszik, nyíltan és őszintén elmondtam; előadtam az ország irányában elkövetett méltatlanságokat, jogtalanságokat és fonák, félszeg

eljárásokat, melyek ellen a birodalmi tanácsban hiában, eredménytelenül küzdöttem s melyekkel soha egyetérteni nem fogok. Munkálatomat közöltem Apponyi-, Zsedényi-, Lonovics- s több más barátainkkal, kik annak tartalmát mindenben helyeselték.

Oly indokok azonban, melyeket Deák Ferenczcel is közöltem s mely levelemre ő azok méltánylásával igen szívélyesen válaszolt, felterjesztésem benyújtását egy időre elnapolták.

A birodalmi tanácsban most is úgy folynak a dolgok, mint azelőtt. Az elnök – Kübeck – Ő Felsége korlátlan bizalmát bírta volt, úgy, hogy ha ő egyénileg egyetértett a birodalmi tanácsosok többségével, akkor nézeteink Ő Felsége által helyeseltettek, d ha ő tőlünk eltérő véleményen volt, ez nyert legfelsőbb helybenhagyást. Most legutóbb azonban, az ú. n. önkéntes nemzeti kölcsön tárgyalásánál, melynél az egész birodalmi tanács egyhangúlag Kübeckkel együtt a leghatározottabban a miniszteri terv ellen szavazott s a miniszterek tárczakérdésnek nyilvánították javaslatuk elfogadását, a császár – a birodalmi tanács és Kübeck ellenére – a miniszterek mellett döntött s e percztől kezdve Kübeck befolyása is a felségnél lényegesen csökkent, holott beállottak mindazon következmények – épp a nemzeti kölcsön foganatosításánál –, melyeket Kübeck előre megjósolt. A tanácskozásnál én a kölcsön ellen azon indokkal érveltem, hogy józanul feltenni sem lehet, hogy oly rendszernek támogatására, mely az egész országban, minden osztályra, minden nemzetiségre és minden vallásfelekezetre egyaránt sérelmes, melylyel – kivétel nélkül – senki egyet nem ért s melynek megváltoztatását egy hangúlag az egész lakosság kívánja, önként, szabad akaratból, bármily összeg ajánltassék. Ezen azután úgy segített a kormány, hogy az önkéntes kölcsönt kényszerítetre változtatta át.

Ez év folyamán, több, kisebb-nagyobb fontosságú tárgyat dolgoztam ki s meglehetősen sikerrel vittem keresztül. Ilyenek voltak: az erdélyi ősiségi pátens s a polgári törvénykönyv ottani behozatalát kísérő átmeneti intézkedések, a magyar praedialis javakban egyházi örökösödés megszüntetése s ezen javaknak minden más birtokkal teljes egyenlősítése; a gyermek-részeknek a konfiskált javakból kiadása; a magyar országos gazdasági egylet fenntartás; az úrbéri törvényszékek rendezése és ezekhez kirekesztőleg magyar bírák alkalmaztatása; a protestánsok vallásügyeiben a 790. XXVI. törvényzikk fenntartása; magántartozásoknak kármentesítési kötelezvényekkel is visszafizethetése, a hajadonjoggal bírt és a magvaszakadt férfiágot illetett javaknak a leányörökösödésnél leendő meghagyatása.

Míndezek általában véve, de főképp egyesek érdekeire való lényeges befolyásuknál fogva, nem kis fontossággal bírtak s megnyugvással pillanthattam vissza a kivívott sikerekre; azonban engem ezek sem tudtak az állásomban megmaradásnak eszméjével kibékíteni s mult évben elkészített előterjesztésem, melyben visszalépési szándékomat indokoltam, benyújtottam Ő Felségének s kéthavi szokott szabadságidőm élvezése végett Csoórra utaztam.

Elmenetelem előtt Kübecket meglátogatván, ő szokott hideg modora- és feszségével ellentétben szinte érzékenyen vön tőlem búcsút, mintha érezte volna, hogy egymást többé látni nem fogjuk. És csakugyan, alig voltam néhány hétig Csoóron, azon hírral lepettem meg, hogy Kübeck kolerában rögtön meghalt. Nagy esze, terjedt tudománya, tiszta és becsületes jelleme – bár politikai ellenek voltunk – tiszteletem tárgyává tevék őt, kit őszinte sajnálatom kísért sírjába.

Midőn visszatértem, a császár által fogadtatván, benyújtott lemondási kérvényem visszavételére azzal szólított fel, hogy kilépését a birodalmi tanácsból nem szívesen látnám, mert még nagyon sok kérdés van függőben, melyek elintézése a régi magyar törvényeket ismerő férfiú közbejöttével kívánatos. Egy időre tehát a birodalmi tanácsban megmaradni ismét kénytelen voltam.

Ezen évben nagy kitüntetésben részesültem. – A Magyar Tudományos Akadémia igazgató-tanácsa egyhangúlag tagjává választott. Már magában is kiváló kitüntetésnek tartottam, hogy azon jeles férfiak, kik most az igazgató-tanácsot

képezik, sorukba leendő felvételükre méltattak és hogy így Széchenyi István halhatatlan érdemű nagy művének és nemzetiségünk mostani egyetlen palládiumának tagjává lehettem; de még inkább növekedett ezen kitüntetésemnek becse azzal, hogy akkor részesültem abban, midőn egyidejűleg Dessewffy Emilt igazgató-taggyá választották és hogy engem ezen választás akkor ért, midőn a birodalmi tanácsnak vagyok tagja és ezzel közvetve el lőn ismerve, hogy honfitársaim a haza hű fiának tartanak s honfiúi érzelmeim szilárdságában bíznak.

Báró Kübeck helye még félévvel halála után sincs betöltve s az elnökség vitelével báró Krieg, legöregebb kollégánk lett megbízva, ki nemcsak forma szerint töltötte be Kübeck állását, de teljesen nyomdokait követve, saját felterjesztéseivel a birodalmi tanács felett mintegy különös fórumot képezett, annak véleményét szuperarbitrált s vagy a többséghez, vagy a kisebbséghez csatlakozván, vagy teljesen külön véleménynyel terjesztette legfelsőbb határozat alá javaslatait, melyek azután mindig el is fogadtattak, úgy hogy azt tapasztaltuk, hogy az, mit előbb Kübeck személyes befolyásának és kiváló bizalomnak tulajdonítottunk, csak a tőle elfoglalt állásnak volt következménye, mert az ideiglenes elnök szint annyit vitt keresztül, mint hírneves elődje. Azonban az elnökség számos teendői az amúgy is roskadt testű, 80 éven fölülü öreg Kriegnek erejét csakhamar felemésztették s már a tavasz elején örök nyugalomra kísértük őt.

Utána (nov. 16.) Purkhart bizatott meg – szintén ideiglenesen – az elnökség teendőivel s ugyanazon eredménnyel vitte azt, mint Kübeck és Krieg, s ezen helyzetben pang és vegetál most a birodalmi tanács, melynek alkotásához öt év előtt oly sok és nagy remény fűződött.

Jellemző ezen évre nézve a temérdek ipar- és pénzvállalat keletkezése, melyek majd mindenkit igénybe vévén, a résztvevőknek szinte minden figyelmét és érdekét abszorbeálták. A hitelintézet, a déli és tiszai vaspályák, a Hypotheka-bank, az „Austria” hitelintézet stb. foglalták el majdnem kirekesztőleg mindenki elméjét. Jó barátim és ismerőseim nagyobb része ezen intézetek egyike- vagy másikánál mint igazgató-tag érdekelve lévén és magam is a tiszavidéki vasút és az „Austria” hitelintézet alapító- és igazgató-tagjai közé tartozván, nálam, szokott esteli baráti összejöveteleinknél most többnyire csak ezekről van szó s hol előbb csak bel- és külpolitikát illető élénk viták és értekezések folytak, jelenleg túlnyomólag társulati alapszabályokról, részvényekről, ezek árfolyamáról, árkülömbözetről, nyereségek- és veszteségekről lehet hallani, min sokszor mi magunk is megbotránkoztunk, de a világ dolga forgandó és mert ez a mostani idők jellege, ezt is annak jellemzésére itt feljegyeztem.

A tiszavidéki vasúti társaság a mult évben Andrássy György gr. páratlan buzgalma és hazafiúi tevékenysége által keletkezett. Ő engem is felszólított a folyamodás aláírására és az előmunkálatok költségbeli részvevésére, mit meg is tettem. A vállalat reményen felül és pedig gyorsan sikerült. A felség megadá az előleges engedélyt a Haber Lajos báró badeni bankár rövid idő alatt húszmillió forintot biztosító aláírást hozott össze Németországban; a bécsi hitelintézet tíz millióval, Magyarországból és Ausztriából egyesek összesen szintén tízmillióval járulván hozzá, az egész negyvenmillió forint költség néhány hét alatt teljesen fedezve lett. A vasút igazgató-tanácsa megválasztásakor én is tagjává lettem ennek s a megalakult igazgató-tanács azután Andrássy György grófot elnökké, engem alelnökké választott.

Szeptember havában Ő Felsége által fogadtatván, ez alkalommal szólt az úrbéri tárgyakról, az úrbéri törvényszékek működéséről, a keletkező vasutakról, az esztergomi bazilika felszenteléséről, melyen személyesen részt vett s azon tervéről, hogy jövő évben a császárnéval együtt Magyarországból körutat tenni szándékszik, s végre így szólt: „nagyon kezdenek Magyarországból bonyolódni a protestánsok ügyei”, mire körülbelül így nyilatkoztam: „Ez igen aggályos dolog, mert a magyarországi protestánsok törvények és államszerződések által biztosított jogaikra támaszkodnak és a külföldi protestánsok rokonszenvét bírják. Egyébként a korona jogai az 1790:XXVI. törvényczikk által eléggé biztosítva vannak és ha ma kellene e

tekintetben törvényt alkotni, nem lehetne a korona jogaira és a fejedelem megfelelő befolyására nézve kedvezőbbet létrehozni és ha a korona – midőn megadja a protestánsoknak, a mi őket ama törvény szerint jogosan megilleti – a maga részéről is csak azt követeli, mit az említett törvény szerint követelhet, akkor biztosítva is van a konventek minden esetleges törvénytelen határozata ellen, s ezenkívül nagy politikai és morális előnyt is nyer, ha a törvény alapján marad. A protestánsok féltékenyen őrzik autonómiájukat, melynek egyik sarkelve, hogy a világi elemek befolyása továbbra is fennmaradjon; ennélkül a protestánsok kielégítése lehetetlen; a fejedelem felügyeleti joga megvan és azzal minden törvénytelen, vagy messzemenő határozata az egyházi gyülekezeteknek megsemmisíthető, illetőleg a törvényes korlátok közé visszavezethető.” A felség azon megjegyzésére, hogy az egyházi gyülekezetek tanácskozásaiban és maguktartásában sok politikai demonstráció rejlik, azt válaszoltam, hogy az élénkség és nyíltság, melyekkel vitatkoznak, csak azt bizonyítja, hogy mily fontos és lényeges érdekemet érintenek a kormány szándékolt intézkedései s mily fájdalmas a protestánsokra az, hogy egyházuk és vallásuk ügyeiben olyanok tervezetnek, mik jogaik-, intézményeik- és egyházi elveikkel ellenkeznek s végül azt kértem, hogy a református Vay Miklóssal és az ágostai vallású Zsedényi Edével lépjen a kormány mielőbb érintkezésbe, mert ezek leginkább hivatottak arra, hogy hitsorsosaik érdekét képviseljék s kimutassák, miben és mennyiben ellenkeznek a kormány tervei egyházaik sarkalatos elveivel és az 1790:XXVI. törvényzikkal.

A császár jóindulattal fogadta előadásaimat s ígérte, hogy Thun miniszterrel ily értelemben fog szólni és én azon megnyugtató érzéssel távoztam, hogy a kínálkozó alkalmat becsületesen felhasználtam az ország lakosai egy nagy és nevezetes része sértett jogai mellett, nyíltan, őszintén és tartózkodás nélkül felszólalni.

Ő Felsége november havában Olaszországba utazott s ezt megelőzőleg Purkhart a birodalmi tanács alelnökévé neveztetvén, egyidejűleg Rainer főherczeg a birodalmi tanács tárgyalásaiban és munkálataiban való részvételtre lett a császár által meghíva s ebből azt következtetjük, hogy nemsokára elnökünk ké fog kineveztetni, bár csak 30 éves s mint túlnyomóan katona, politikai ügyekkel eddig nem foglalkozott. Purkhart úgy nyilatkozott saját magára nézve, hogy azért örül alelnökségének, mert mint magyar születésű, a mostani szervezetben létező sok hiba- és hiányra magyar szempontból figyelmeztetni a felséget most, mint alelnök több alkalma leend.

Rainer főherczegnél tisztelegtem s modora, felfogása s nyilatkozatai beltartalmára nézve sok hasonlatosságot találtam benne István főherczeggel. Csodálkozásomra rosszalólag és panaszkodólag nyilatkozott a közállapotokról és gúnyosan említette a sok hivatalnokot, azokat Bach hadseregének nevezvén, a bürokrácia nevedő hátrányait, a Magyarországon alkalmazott számos idegen tisztviselőt s méltányolva hallgatta panaszaimat az erőszakos németesítés és a magyar nyelv elnyomása iránt. Üléseinken mindig jelen volt, de csak hallgatva és figyelve, annélkül, hogy egy szót szólt volna a tanácskozások alatt.

Szegény Duschek – kegyelemből elengedtetvén neki a még hátralévő büntetése – három évi sanyarú várfogság után elhagyta Theresienstadton; a sok szenvedés folytán, korát meghaladó, törődött testtel volt nálam, hol barátainkkal együtt elérzékenyülve és nagy örömmel fogadtuk őt.

Február hó közepén Rainer főherczeg a birodalmi tanács elnökévé kineveztetett; széke elfoglalásakor rövid beszéddel kérte nehéz állásában támogatásunkat s felhítt, hogy ezentúl és mindig teljes nyíltsággal mondjuk el véleményeinket, de az összbirodalom érdekeit tartsuk szem előtt.

Alig időzött a császár néhány hetet Olaszországban, köztudomásra jutott, hogy onnan visszatérve, május elején hosszabb időre a császárnéval Magyarországra fog utazni s alig lehetett a magyar körökben egyebet hallani, mint a császárnak a hazánkba történendő fogadtatása iránti különféle kombinációkat; míg végre Esterházy Pál herczeg hivatalos felszólítást vett Albrecht főherczegtől, hogy menjen

le Budára, ott egy, több mágnásból összeállított választmány nyilatkozott a császár lementelekor rendezendő nemzeti ünnepélyek iránt tanácskozási javaslatot.

Esterházy Pál herceg közölte velem a dolgot s kikérte a teendőkről iránti véleményemet. Teljes őszinteséggel szóltam, kijelentvén, hogy hazánk jelenlegi sajnós állapotában lelkesedést gerjeszteni lehetetlen, a mire sem hajlam, sem ok nem létezik; kívánatos ugyan, hogy a császár és a hazában először megjelenendő felsőcsászári neje iránt a hódolat és tisztelet minél illendőbb módon nyilvánuljon, de mivel tartani lehet attól, hogy a mi csupán a felsőcsászári személyek irányában történjen, az a kormány által a rendszerrel és közállapottal való megelégedés nyilvánulásának fog elmagyarázhatni, nem lehet senkitől sem kívánni, hogy olyasvalamire nyújtson kezdet, mi közérdekeinknek inkább kárára, mint hasznára fogna válni. Kérdezett azután a herceg, hogy miben állnak tehát főképp az ország sérelmei, s hogy miképp lehetne azokon a császár kompromissziója nélkül segíteni, kijelentvén, hogy túlságos követelésekkel a méltányosoknak figyelembevételük is veszélyeztethetnek.

Elmondám neki ezután, hogy egyelőre főképp a nemzetiség és az ország egysége tekintetében kellene a kedélyeket megnyugtatóan azáltal, hogy a szerb vajdaság és az őt helytartósági osztály szüntettetvén meg, a magyar nyelv engedtettséggel ismét hivatalos nyelvvül használtatni, miből ezután az idegen hivatalnokok visszahívása és magyarok alkalmaztatása önként következne. A herceg ugyan méltányolta ezeket, de mégis óhajtván Albrecht főherceg kívánságának és várakozásának megfelelni, azt jegyeztem meg, hogy ha a szándékolt ünnepélyek rendezése mégis sikerülne, Ő Felsőcsászári neje okvetlenül kijelentendő lesz, hogy azok egyedül az ő és a császárné felsőcsászári személyeik iránti hódolat- és azon hű reménynek kifejezései, melyeket a haza mostani sajnós állapotának jobbrafordulására nézve az országban mindenki táplál.

Április hó elején gróf Zichy Ferenc barátom és a birodalmi tanácsban kollégám, Olaszországba utazni s az ottani vasutakat, melyek igazgatótanács elnöke volt, megismerléni szándékozván, távozásá előtt azon meglepő hírral lépett be hozzám, hogy Miksa főherceg, a császár legidősb testvéröccsétől, ki Olaszországban helytartónak neveztetett, felszólítást vett, hogy mellette a főudvarmesteri állást, neje pedig a főhercegné mellett a főudvarmesternői tisztet elvállalják.

Zichy Olaszországban a főherceggel találkozáni, személyesen is felszólítottott ezekre, s a kínált állást elfogadni kénytelen volt, mert egyéb tulajdonai mellett, melyek őt ezen tisztre kiválóan képesítették, főképp az is nagy előny, hogy ő magyar, neje pedig francia, s így Olaszországban is kedvezően fogadtatott, hogy nem német nemzetiségűek jutottak a főhercegi pár közvetlen közelébe.

Én nagy veszteségeket szenvedtem Zichy távozásával, mert hat éven át, igen nehéz időkben, a legteljesb egyetértésben együtt küzdöttünk a birodalmi tanácsban hazánk és nemzetünk jogai és érdekei mellett, a már-már csüggedőket kölcsönösen támogattuk és vigasztaltuk.

VI. FEJEZET.

AZ 1857-IKI HÓDOLATI FELIRAT.

(Hangulat a királylátogatás alkalmával. Pest, 1857. máj. – Felségek fogadtatása Budán. – Konzervatívok akciója. – Értekezletek Ürményi József szállásán. – Dessewffy Emil vázlata. – Az emlékirat. – Szőgény-Marich László módosítványa. – Aláírások. – Esterházy herceg s az emlékirat. – A felirat címe. – A primás a királynál és Albrecht főhercegnél. – Apponyi György gr. a királynál. – Zsófia főhercegnő halála. – Nádasdy Ferencz gr. igazságügyminiszter. – Bach b. és a hódoló felirat. – 1857. jún. Bruck b. és a hódoló felirat. – Látogatások Széchenyi István grófnál. 1857. jún. 11., 18.)

A felségek május első napjaiban Budára érkeztek, a hová én is lejöttem ezen alkalomból. Az ünnepélyeket részletesen nem jegyzem fel; olyanok voltak ezek, mint a többiek, melyeknek ezen időkben szemtanui voltunk; külszínre fényesek és nagyszerűek, mintha teljes megalégedésben és jólétben úszna az ország, de belbecsük vajmi csekély, mivel jól tudtuk, hogy mindezen fényes készülétek csak a hivatalnokok parancsai, fenyegetődzései s önkényes kivetései, rendelkezései következtében s egyesek magánérdekeiből keletkeztek.

A megjelenetek száma azonban elég tekintélyes volt és teljesülve láttam, mit hónapok óta állítottam, hogy t. i. a sokat emlegetett elmaradások és meg nem jelenések teljesülni nem fognak. Ott voltak mindazok, kikre számot tartani lehetett; a kik pedig nem jelentek meg, azok voltak, kik máskor sem szoktak az udvarnál mutatkozni. Minden osztály, minden állás, minden vallásfelekezet, minden pártszínezet tekintélyes számban volt képviselve.

Vay Miklós betegeskedése miatt nem jött el, és mint írta nekem, fiai Tarczalon fognak a felségek fogadtatásánál megjeleneni.

A felségek fogadtatása Budán (máj. 4. este) élénk, sőt lelkes volt s midőn a császár a primás üdvözlő beszédére, a királyi vár nagytermében összegyűltek előtt ezen emlékezetes szavakat mondá: „eljöttem, hogy az ország állapotáról személyesen meggyőződjem és annak kívánatait lehetőleg teljesítsem”, oly zajos örömrivalgás tört ki, mely a mult idők legszebb jeleneteit, a nemzet és dinasztia legbüszkébb emlékeit idézte vissza emlékeinkbe és mindnyájan uralkodónk imént elhangzott nyilatkozatára belsőkben azt válaszoltuk, „ez az, a mit kérünk, ez az, a mit várunk!”

A jelenet valóban megható volt; öszbeborult aggastyánok édeskeserű könyeket hullattak s a fiatal nemzedék már-már derülni látá hazánk oly hosszú idő óta borús egét; nem hihetvén senki, hogy egy fejedelem ajkairól ily sok reményt nyújtó szavak hangozzanak el annélkül, hogy azokat nemsokára értelmüknek megfelelő tettek kövessék.

Ő Felsége maga is meg volt indulva s alig tudta érzelmeit fékezni; az ő és a császárné szemeiben könyeket láttunk ragyogni.

Az említett jelenetnél előttem Grünne gróf, mögöttem Hauer báró állt, kinek arcza a keletkezett lelkesedésre, melynek értelmét jól fel tudta fogni, egészen elsápadt.

Az ezután következett bemutatások, fogadtatások, udvari ebédek, tánczvizgalom (máj. 7.), kivilágítás stb. stereotíp jellegüknel fogva bővebb említést nem érdemelnek.

Mindazok, a kikkel találkoztam, a legszívesebben fogadtak. A kaszinóban, s mindenütt, hol megfordultam, a legbizalmasabban közeledtek hozzám régi barátaim és ismerőseim; úgy hogy örömmel tapasztaltam, hogy birodalmi tanácsosi állásom által nem játszottam el hitelemet honfitársaim előtt s azok elismerik, hogy meggyőződésemet fel nem áldozva, nemzeti érdekeink mellett minden alaklommal férfiasan felszólalni szent kötelességemnek tartom.

Már hónapok óta arról folyt köztünk Bécsben a szó, hogy ha Pesten megjelenünk, valamit tennünk és a felség előtt nyilatkozunk szükséges, nehogy megjelenésünk a közállapotokkal való megelégedésünkre és a kormány rendszerében való megnyugvásunkra magyaráztassék.

Multunkkal, politikai elveinkkel és jellemünkkel tartottuk összeférhetetlennek, hogy a császárnak az ország fővárosában hódoljunk, a sokféle ovációban és tisztelgésben részt vegyünk, a haza állapotáról pedig mit sem szóljunk s keserűségünket magunkba fojtva, mindig csak magunk közt panaszkodjunk. Nem összetett kezekkel, zárt ajkakkal hallgatni, hanem az igazságosság, jogosság, törvényesség és méltányosság iránti honfíui lelkesültség hangján bátran és férfiasan nyilatkozni tartottuk elodázhatlan kötelességünknek. Igenis kötelességünk, monarchikus és dinasztikus érzelmeink következménye volt, hogy a felség előtt panaszainkat nyíltan kitarjuk, neki az ország sanyarú állapotát s levert hangulatát őszintén elöadjuk s kormányának hazánk irányában követett fonák, joptalan és méltánytalan intézkedéseit híven ecseteljük.

Sok pro és contra hozatott fel ezen tervünk ellen s többen sokáig azon a véleményen voltak, hogy előrelátható lévén ily lépés eredménytelensége, sőt tartani lehetővé annak káros visszahatásától, jobb lenne azzal még most felhagyni, mivel nem sok kilátás volt arra, hogy abban sokan, és pedig elv-, vallás- és álláskülömbőség nélkül, részt vegyenek. Hangoztatták, hogy egy, csak kevesek által aláírandó petíció vagy memorandum, a kormány által okvetlenül csak az 1850-ik évi konzervatív emlékirat folytatásának és egyedül egy kottéria vagy klikk művének tekintetnék, annélkül, hogy abban az egész ország és az összes nemzet közkívánatának kifejezése ismertetnék el. Ily lépés csak meddő demonstráció lett volna, mihez én és többen hozzájárulni nem akartunk.

Apponyi, Jósika, Ürményi nagyon sürgették azt, míg Dessewffy Emil még mindig nem volt meggyőződve annak szükségességéről és czélszerűségéről. Én elejétől fogva csak úgy és akkor tartottam a lépést helyesnek, ha abban elv és politikai színezet külömbősége nélkül minél többen vesznek részt, nevezetesen ha a primás és a többi püspök, főuraink, régi ellenzékeink, konzervatívok, a mi időnket megelőzőt Mailáth Antal gr. féle kormánypárt hívei is, mágnások, nemesek, polgárok, katolikusok és protestánsok hozzájárulnak ahhoz, hogy így előterjesztésünk egyoldalúsággal, pártszínezettel ne vádoltathassék, hanem az egész ország valódi közvéleménye és közérzése nyilvánulásának tekintethessék. Kívántam, hogy ez a lépés a résztvevők személyes tekintélye és nagy száma által oly nyomatékot nyerjen, mely a sikernek ha nem is bizonyosságát, de legalább lehetőségét biztosítsa.

Miután a császár a fentidézett szavakat mondá s ebben mintegy felhívás foglaltatott érzelmeink, panaszaink és kérelmeink előterjesztésére, sokan azok közül, kik eddig haboztak, mellőzhetetlennek tartották a nyilatkozást és a primásnál és sok másoknál

tett tapogatózásaink reményt nyújtottak arra, hogy hozzánk fognak csatlakozni, amennyiben az, a mit előterjesztésünk magában foglaland, nézeteikkel megegyeznék.

E részbeli értekezleteinken Ürményi József szállásán csak Apponyi György, Jósika Sámueé, Dessewffy Emil, Sennyey Pál, Szécsen Antal, ifj. Mailáth György, Barkóczy János, Fiáth Ferencz és én vettünk részt. Meglévén tehát köztünk a cselekvés iránt a megállapodás, az volt a további kérdés, mi legyen a tárgya és tartalma a megszerkesztendő iratnak és kinek tollára bizassék az? Az utóbbira nézve nem lehetett köztünk nézetkülömbőség, mert midőn Dessewffy Emil utólréhetetlen tolla állott rendelkezésünkre, melylyel senki más nem mérkőzhetett, egy szóval és lélekkel őt kértük e feladat megoldására. Az irat tárgya iránt sem lehetett köztünk véleménykülömbőség, mert mindnyájan éreztük az ország bajait, egyformán ismertük okait s az orvoslás módja iránt is egyforma volt nézetünk; csak a mérték és terjedelem iránt ágaztak el némileg a vélemények. Az iránt volt szó, hogy mit kell a teendő előterjesztésben előadni; némelyek részletekbe is akartak volna ereszkedni, mások csak igen röviden, a főelvekre szorítkozva kívántak nyilatkozni; abban azonban megegyeztünk mindnyájan, hogy mindenek előtt nemzetiségünknek, az ország területi egységének megsértése emeltessék ki, melyekhez még a közigazgatásnak is, nemzeti jellegünkkel, ősi intézményeinkkel, szokásainkkal és szükségleteinkkel ellenkező, idegenszerű átalakítását s ennek nyomasztó következményeit is csatolni kívántuk. Az adó terhes voltának megemlítése is szóba hozatott, de mindnyájan egyetértettünk abban, hogy ezt csak általánosan kell érinteni, minthogy ott, a hol az ország és nemzet alkotmányos nagy sérelmeit illeti a panasz, anyagi bajaink csak alárendelt helyet foglalnak el; sőt annyira ment a lelkesedés és önmegtagadás, hogy éppen olyanok, kiktől máskor alig lehetett egyebet, mint az adó és más közterhek elviselhetetlensége elleni panaszokat hallani, azt sürgették most, hogy ez felírásunkban egészen mellőztessék.

Dessewffy egyelőre vázlatot készített s azt felolvastván, kívánta, hogy gondolatainkat és véleményeinket előtte nyilvánítsuk, hogy ő a munka végszerkezete iránt tisztába jöhessen. Megtettük, mire Dessewffy eltávozott és a szerkesztéshez hozzáfogott. Ez alatt mindenkivel, kit hozzánk csatlakozásra felkérni kívántunk, közölve lőn a részünkről szándékolt lépés s annélkül, hogy bárkit is kértünk, reábeszéltünk volna, a legnagyobb készség mutatkozott a részvételtre.

Csak Esterházy herczeggel nem voltunk még tisztában, vajjon velünk fog-e tartani? Batthyány Fülöp hg. már előzőleg úgy nyilatkozott, hogy koránál fogva minden köztevékenységtől visszavonulva élvén, lépésünkben részt venni nem fog. A primásnál már Apponyi, Károlyi István és Andrassy György puhatolódtak s azon biztató válaszzal tértek vissza, hogy hajlandónak mutatkozik a felterjesztés aláírására; mire én mentem hozzá s magányosan találván őt, minden tartózkodás nélkül szólottam vele a dologról. örömömre a legjobb hangulatban találtam Scitovszky primást s kérésre, hogy e fontos lépéstől hozzájárulásának nyomatékát ne vonná meg, minthogy ennek mind a felségre, mind a többiek részvételének meggyerésére a legnagyobb súlyt tulajdonítjuk, azt felelte: „faciam, tamen ego facere debeo, quia Majestati jam dixi, quod aliquid praeparamus et Majestas hoc a me expectat” (meg fogom tenni, tartozom is vele, mert a felségnek már megmondottam, hogy valamire készülünk s a felség ezt tőlem várja), egyébként fenntartotta magának a készülő irat megvizsgálását, megfontolását s esetleges módosítását.

Másnapra megkészítette Dessewffy a munkát és Ürményinél, Apponyi, Jósika, Szécsen, Sennyey és előttem felolvasta. Bámultuk mindnyájan a kitünő eszt, az eszmék gazdagságát, az éles logikát és az irány utolérhetetlen szépségét, mely e remekmű minden szavából s melyet a legtisztább honszeretet szüntűgy, mint a törvényes uralkodó iránti loyális hűség érzelmei lengenek át. Sokat vártunk ugyan Dessewffytól, de ezzel mégis minden várakozásunkat túlhaladta s ez egyetlen munkával is kiérdemelte volna, hogy neve soha el nem múló tisztelettel említették hazánkban.

E szerint nem sokat lehetett a munkán módosítani vagy változtatni és mégis Dessewffy Emil páratlan türelemmel és engedékenységgel hallgatta meg az egyes tételek felett nyilvánított észrevételeinket s hol nézeteink egyeztek, tüstént teljes készséggel megtevé az illető módosításokat.

Meglévén imigyen köztünk a megállapodás, mielőtt a letisztázáshoz és az aláírásokhoz fogtunk volna, még előbb Andrassy György, Zsedényi Ede és Cziráky János is meghivattak s Dessewffy Emil előttük is felolvastán munkáját, véleményüket kikérte. Ők is feltétlenül beleegyeztek s osztoztak velünk a remek munka magasztalásában és csodálásában.

Hogy ily ritka egyetértés mellett én legkevésbé valék az, a ki a jeles munkában változtatást tenni vagy azt módosítani akartam volna, mondanom sem kell, mert nálamnál nagyobb tisztelője Dessewffynak nem volt; de mivel a dolog sokkal fontosabb volt, semhogy bármi csekély, de czélszerűnek látszó módosítást mellőzhetőnek tarhattam volna, el nem hallgattam, hogy az országban létrehozott új intézmények elsorolásánál mégis szükség volna – az előterjesztésnek általánossága daczára – a szövegbe beleszólni, hogy a közállapotoknak a szerzett tapasztalatok alapján leendő alapos megvizsgálását kérjük s az ily értelemben készült módosítványomat azonnal elkészítvén, egyedül a benne kifejezett eszmét, nem pedig szerkezetemet ajánlám fontolóra vétetni. Minthogy ezen eszmém, főképp Jósika ellenzésére, nem talált pártolásra, tüstént felhagytam vele s a közmegállapodásban megnyugodtam. Azonban este, az udvari bálon Dessewffy megszólított, küldjem el neki módosítványomat, mert ő utólag meggyőződött arról, hogy eszmémnek a felterjesztésben helyet kell foglalni. Ezt én megtettem s Dessewffy módosítványomat sokkal szebben és helyesebben, mint ahogy én arra képes lettem volna, beleszötte munkájába, melynek az most lényeges részét teszi; az egész felterjesztés ugyanis az által nyert konkrét alakot, midőn abban, elég szerényen ugyan, de messzeható értelemmel kérés foglaltatik, hogy a felség az országba, minden viszonyainknak a forradalom által történt erős megingatása után, legjobb szándékkal ugyan, de rögtönözve behozott új intézményeket, az azóta nyert tapasztalatok alapján átvizsgálni kegyeskedjék. Könnyen megérthette ebből mindenki, hogy ezalatt az új czélelles és gyűlölt intézményeknek megszüntetése kívántatik. Az ekként végkép megállapított szerkezet azután Dessewffy által tollba mondatván, Sennyey, Károlyi István és Cziráky elvitték a primáshoz, ki abban egész kiterjedésben megnyugodott és aláírását megígérte.

A magyar szöveget Szécsen németre fordítván, tollba mondta Zichy Henriknek.

A következő nap az aláírásoknak volt szánva s már összeíratván közöttünk azok névjegyzése, kiknek aláírását óhajtottuk, vagy kik azt már megígérték, többen megbízattak, hogy a jelölteket az aláírásra felszólítsák, illetőleg az iratot velük aláírassák. Andrassy György, Károlyi István és Cziráky János mindenekelőtt a primáshoz vitték azt el s az ő aláírását a legelső helyen szerezték meg, mi, tekintve

egyházi méltóságát és befolyását az udvarnál, ügyünkre roppant fontossággal bírt. Ezután megkezdődtek részünkről az aláírások s e célból Ürményi Józsefnél sokan egybegyülekeztünk; midőn én a tollat kezembe vevém szerény nevem aláírása végett, többen kérve kértek, ne írjam alá magamat, nehogy ezzel eddigi csekély hitelemet és befolyásomat az udvarnál eljátszva, a jövőre egészen mellőztessem s netalán a birodalmi tanácsból eltávolíttatván, hazai ügyeink még ezen csekély támasztól is, melylyel azok parányi egyéniségemben, becsületes szándékom mellett bírnak, megfosztatnának. Én ismervén a viszonyokat, ezen észrevételek alaposágát nem tagadhattam s szívesen méltányoltam az azokban irántam megnyilvánuló jóakaratot is; azonban a haza iránti kötelesség kérdése forogván fenn, nem kételkedhettem egy pillanatig sem, mit kelljen tennem s tisztában lévén magammal különféle kötelmeim fokozata iránt és e lépésnek reám nézve keletkezhető következéseit komolyan számba véve, teljes lelki nyugalommal írtam szerény nevemet a haza legjobb, legbecsületesebb férfainak nevei sorába, nagyobb dicsőséget találván ebben, mint bármely kitüntetésben, melyet nemzetem érdekei iránti közönyösséggel szerezhettem volna.

Az aláírások gyorsan és kevés kivétellel a legnagyobb készséggel történtek. Voltak, kik sokalták az iratban mondottakat s mégsem késtek az ország és nemzet sérelmei ellen felszólalni, míg sokaknak viszont vajmi nehezére esett az általunk kifejezett loyális nyilatkozatokhoz való járulás, mindazonáltal legyőzvéen messzebbmenő vágyaikat, beleegyeztek a szerény és mérsékelt hangba, melyet mi saját érzéseink szerint megpendítettünk.

A volt ellenzék soraiból Eötvös eleintén vonakodott a hozzájárulástól és Ghyczy Kálmán is ehhez tartá magát; utóbb azonban mindketten, elolvastván Dessewffy remek munkáját, aláírták. Várakozásunk felett Ránolder veszprémi és Csajághi csanádi püspökök habzás nélkül, míg Kunszt kalocsai érsek csak hosszabb megfontolás után írták alá felterjesztésünket.

Mailáth Antal gr. egykori kancellár nem győzte lépésünk helyességét és formáját magasztalni, utóbb azonban mégis kétségbevonván opportunitását, aláírását megtagadta.

Ennél sokkal jobban sajnáltuk, hogy Esterházy herceget nem sikerült megnyernünk; mindjárt a munka elkészülte után elmentek hozzá Dessewffy és Szécsen s kérték hozzájárulását, kiknek kitérő választ adott és gondolkodási időt kért. Bécsbe visszatérésem előtt én is ugyan e célból felkerestem a herceget, ki nekem is ugyanez értelemben felelt; állította, hogy ő máris többet és erősebbeket mondott a minisztereknek, mint a mit mi most a felséghez intézendő iratban mondani akarunk s hogy ezután is fog nekik ilyeneket mondani, de erre szabad kezet akar magának fenntartani s előbb Bécsben tájékozódni kíván; a sietséget a dologban nem helyesli s különben is magas kora, multja s az udvarhoz való viszonya alapján nem szívesen venne részt lépésünkben; hivatkozott Angliában szerzett tapasztalataira, hol a kormány ellen nyiltan lehet szólni s a kormányférfiaknak mindent megmondhatni, de írott beadványok teljesen céltalanok, sőt ellenséges fellépésnek tartatnának stb.

Elhagyván a magyar fővárost, saját tapasztalásomból nem tudom, mit és mennyit tett mellettünk vagy ellenünk a herceg? csak utóbb hallottam, hogy Albrecht főherceget a készülöben lévő lépésről értesítette volna. Ez a körülmény az, a mit a hercegnek igen rossz néven vettek s a mi miatt ellene az országban neheztelés nyilvánult.

Én azonban – ismervén a herceg nemes indulatát és becsületes magyar érzéseit – meg vagyok győződve, hogy szándékosan semmit nem tett ellenünk; egész magaviseletét magas korának és kivételes állásának tudván csak be. Neki nagyon fájt az ellene támadt ellenszenv, melyről egy, Széchenyi István által íratott anonym levél útján értesült.

Bécsbe visszaérkezvén a herceg is, azonnal és ismételve keresett, magát előttem igazolandó, mi annyira szíven feküdt, hogy honn nem találván, nőmnek mondá el az egész dolog menetét, nekem pedig, midőn végre találkoztunk, keserűen elpanaszolá, hogy mily méltatlanul gyanúsítatik szándékunk elárulásával, holott ő éppen ellenkező célból ment el Albrecht főherceghez, kinek még a télen megígérte, hogy semmi ilyen lépésben részt venni nem fog s a kitől most adott szava alól felmentését sikertelenül kérte. Ezután elmondá, hogy Bach minisztert is igyekezett lépésünk loyaltásáról s az irat tartalma alaposágáról s annak a felség által leendő elfogadtatása czélszerűségéről és szükségéről meggyőzni s kért, hogy mondanám el az indokokat neki, melyek elősorolásával ő a fennebbi eljárását ismételni kész leend. Ezt azonnal meg is tettem, miután e részben argumentumokban nem szűkölködtem. Végtelenül sajnáltam, hogy a herceg aláírásunkon hiányzik, de mostmár legalább arra szerettem volna felhasználni, hogy az iratnak Ő Felsége által leendő elfogadtatását eszközölje ki, mire az ő szava, mint nem részesé, talán még nyomatékosabb lehet, mintha azt aláírta volna és így pro domo igyekeznék tenni.

131 aláírással ellátott iratunk elnevezése iránt abban állapodtunk meg, hogy az minden odiózitás elkerülése végett ne petíciónak s ne memorandumnak, de hódolati feliratnak neveztessek. Arra köteleztük magunkat, hogy az irat szövege és tartalma közhírré ne tétessék, a hírlapokban ne említettessék; e részben esetleges hírlapi közlemények általunk hallgatással mellőztessenek s csak ha a tények egészen hamisan közölnének, történjék egy rövid helyreigazítás.

Nem is létezik a hódolati felirat más példánya, mint a fogalmazvány, mely Dessewffy kezei közt van s az eredeti aláírt példány, a hitelesített német fordítással együtt, mely utóbbiakat Apponyi, Cziráky és Károlyi István átadták Scitovszky primásnak, ki megígérte, hogy a felségtől legközelebb kihallgatást kérni s neki akkor a feliratot átnyújtani fogja s egyúttal három említett barátunknak felolvasta jegyzeteit, melyeket magának a felségnek szóval mondandók iránt is már előre készített.

Mindeddig sem a felségnek, sem Albrecht főhercegnek, sem a közigazgatási polgári főnök, Hauer bárónak az egész dologról mi tudásuk sem volt, daczára a fővárosi rendőrség s annak lelke, Prottmann ezerszemű örködésének; akciónk megkezdése, folytatása és bevégezése, az aláírások foganatosítása, gyülekezéseink Ürményi József, Cziráky és Zichy Bódog lakásain, gyakori értekezéseink a kaszinóban, teljesen ismeretlenek maradtak a rendőrség előtt, mely úgy látszik, bár milliókba került, csak azt tudja meg, mi nélküle sem maradna titokban.

Igazolva lett most újlag, hogy a mikor hazai közérdekről van szó, akkor a legszélsőbb sarkok is közelednek, a legheterogénebb elemek is vegyülnek és hogy amikor egy egész nemezt közfájdalmának és közkívánatának nyilvánítása forog kérdésben, könnyű annak oly kinyomatot adni, melyhez minden párt hozzájárul s abban korteskedés, konspiráció és agitáció nélkül résztvenni, legszentebb hazafiúi kötelességének ismeri.

A primás nyert a felségnél audienciát és – mint utóbb nekünk elmondta – feliratunkat neki át akarta adni, de a császár arra szólítván fel őt, hogy csak szóval

adja elő annak tartalmát, a primás – állítása szerint – elég erőket és keserűket mondott ugyan a közállapotokról, de az irat átvételét nem tudta kinyerni a felségtől, ki végül oda nyilatkozott, hogy most különben is czélja lévén az ország állapotáról tudomást szerezni, körútja bevégezése után fog az irat el vagy el nem fogadása iránt is határozni.

Ezután a primás elment Albrecht főherceghez, ki szemrehányásokat tett neki feliratunk aláírása miatt és tőle a német fordítást elkérte, melyet a primás neki át is adott, mi nagy hiba volt, mert ezáltal tudomására jöttek – az eredeti irat átvétele nélkül is – annak tartalmának s könnyen határozhattak felette. A főherceg nagyon neheztelt az egész dologért, melyben saját kompromisszióját is látta s nem győzött a felett csodálkozni, hogy a felirat létrejöhett annélkül, hogy arról neki a legkisebb tudomása is volt.

Az egyes aláírók irányában sem titkolta neheztelését s különösen meg nem foghatta, hogy egy birodalmi tanácsos miképp vehetett ezen akcióban részt; pedig én, midőn ezen állást elfogadtam, meggyőződésemmel függetlenségéről le nem mondtam s hódolati feliratunkban csak azt írtam alá, a miért a birodalmi tanácsban évek óta küzdöttem és így éppen semmi következetlenséggel nem vádoltathattam.

Iratunk elfogadásának sorsa folyton kétes lévén, ismét Apponyi, a nemes keblűek legnemesbike, szánta el magát a jobb fordulat megkísérlésére s mindenekelőtt Esztergomba ment, hol a primást újólág kérte, hogy a feliratot kezei közől ki ne adja s a felséget újra kérje meg annak átvételére; Scitovszky ugyan szívesen menekült volna a kellemetlen depozitumtól, de Apponyi kérésére megtartotta azt s ígérte, hogy a legelső alkalommal ismét szerencsét fog próbálni; Apponyi pedig lement Budára s kihallgatást kért a császárnál, őt a felterjesztés elfogadására megkérendő.

A felség kegyesen fogadta Apponyit, de megértvén jövelele czélját, elkomorodott s igen kedvetlenül nyilatkozott egész lépésünk iránt, melyet agitációk nyomása alatt keletkezett demonstrációnak nevezett; a nép hangulatát jónak s egyedül az urakat állította elégedetleneknek: ha a felirat elfogadtatnék, akkor mindjárt az országgyűlés engedélyezése is követeltetnék; a főherceg mellőzését az egész dolognál kiválóan rosszalta s végül azt mondta, hogy az igazat mindenkitől szívesen meghallgatja, de tömeges kérelmezéseket s így feliratunkat sem fogadhatja el s meglepetését nyilvánította, hogy abban Apponyi is részt vett.

Apponyi mindezekre terjedelmesen és határozottan megfelelt s a felség azon nyilatkozatára, hogy az igazat szívesen meghallgatja, megjegyzé, hogy úgy akkor kénytelen kimondani, hogy a mostani kormány az egész ország által gyűlöltetik s hogy a kormányrendszer a nemzetben minden monarchikus és dinasztikus érzelmet megsemmisít és éppen azért kéri magát a felség azon szándokának, hogy a feliratot át nem veendi, elterjesztésétől felmenteni, minthogy ezen leverő hírt, mely állapotaink javulásának utolsó reménysugarától is megfosztana, senkinek megvinni nem szeretné.

A felség fenti nyilatkozata után nem sok reményünk volt az elfogadáshoz; Apponyi azonban a dolgok ezen állását csak néhányunkkal közölvén, abban egyeztünk meg, hogy azt még egy ideig titokban tartjuk és, nehogy a kedélyek teljesen elcsüggedjenek és elkéséríttessenek, csak azt fogjuk mondani, hogy a felség még az elfogadás iránt nem határozott.

Közbejött ekkor a kis Zsófia főhercegnő halála (máj. 29.) s ezzel a felség magyarországi körútjának megszakítása, a mivel ügyünk is függőben maradt.

Hogy a miniszterek meghallgattak-e a tárgyban? biztosan nem tudjuk, bár azon hír terjedt el, hogy a minisztertanács tanácskozott felette s a felirat elutasítását javasolta a felségnek.

Ugyanekkor történt gróf Nádasdy Ferencnek igazságügyminiszterre neveztetése (máj. 28.), miben sokan koncessziót akartak látni annyiban, hogy most már egy magyar ember is tagja a minisztériumnak; bár Nádasdy, az országban utolsó hivataloskodása után nagyobb germanizátornak tartatik, mint minisztertársai.

Bécsben Apponyi Bachhoz is elment s igyekezett rábeszélni őt, hogy feliratunk elfogadását eszközölje ki a császárnál, előadván, hogy a kormány érdeke is követeli az elfogadást, mert most már az országban nem is annyira a felirat tartalmával, mint azzal foglalkoznak, hogy az el nem fogadtatik s így magyar ember királyához kérelemmel fordulni sincs feljogosítva.

Ezen indokok, úgy látszik, hatottak a miniszterre, de mindig csak azt állítá, hogy a felterjesztés tartalmát nem ismeri.

Június végén a primás újra elvitte feliratunkat a császárhoz, ki azt ismét nem vette át.

Július hóban egy birodalmi tanácsi ülés után Bruck pénzügyminiszter, beszélgetés közben előhozta felterjesztésünket. Sem nem helyeselte, sem nem rosszalta a lépést, csak a modor iránt voltak észrevételei. Azon nyilatkozatomra, hogy vajjon feltehető-e egy nemzetről, mely önalkotta intézmények alatt élt századok óta s most egy, a megszokottal homlokegyenest ellenkező állapotba sodortatik, hogy állandóan ne kívánja amazok visszaadását? s ha ezen kívánat oly loyális módon nyilvánul, mint ahogy az hódoló feliratunkban történt, nem volna-e jobb a kérelmet atyailag meghallgatni és azt jóakarólag méltányolni, mint a visszautasítás által a kedélyeket elkészeríteni és oly hangulatot idézni elő, mely válságos időkben vészthozó lehet? a miniszter elismerte, hogy a rendszer az egész monarchiára nézve alapos változásokat igényel, de mindamellet Magyarországot illetőleg kivételeket tenni nem lehet.

Már régen feltett szándékomat, hogy Széchenyi Istvánt meglátogatom, valahára foganatosítani akarván, Úrnapján délután kimentem hozzá Döblingbe, miután Lonovics útján már ismételve izente, hogy örömmel lát. A legszívesebben fogadott, bár nagyon kellett magamon uralkodnom, hogy a hatást, melyet látása reám tett és elérzékenyülésemet előtte el ne áruljam. Kilencz éve mult, hogy őt 1848. márczius havában utoljára láttam s azóta tökéletes aggastyán lett belőle; egykori érdekes, deli alakjának csak romjai maradtak; kopasz feje, hosszú ősz szakála, halvány arcszín, fogatlan szája s pongyola öltözete alig engedék gyanítani a hajdan csinos, mindig divatosan öltözött Széchenyi Istvánt.

Valóban örvendeni látszott látogatásomon; kérdezősködött a legszívesebb részvétellel családomról s a legközelebbi idők eseményeiről, azután pedig mindjárt áttért hazai ügyeinkre, a legkeserűbb élczekkel, kifakadásokkal és észrevételekkel taglalván azokat s rosszalván s gyalázzván a kormány eljárását és működését.

Bő alkalmam volt ekkor meggyőződnöm Széchenyi lelki és elméleti állapotáról, mely a megháborodásnak legkisebb jelét sem mutatá. Ugyanazon éles ész, gondolatmenet, beszédmód volt nála most is tapasztalható, mint midőn őt legfényesebb korszakában ismertem, úgy hogy én erősen hisze, hogy Széchenyi soha megtébolyodva nem volt. Mindent tudott, a mi történik, de a mostani bajokat, vagy az azokat megelőzötteket egy szóval sem tulajdonítá magának, mint azt néhány év előtt tette. Nála időzésem alatt majd teljes bizalmát nyilvánítá hazai ügyeink jobbra fordulta iránt, majd meg elkerülhetetlennek tartotta vesztünket. Hódoló feliratunk

keletkezését nagyon helyeselte; sikert azonban még azon esetben sem várt tőle, ha a császár azt végre át is venné.

Ott létem alatt Zichy Henrik és neje is oda jöttek, kikkel még késő estig ott maradtam, velük együtt nevetve Széchenyi gúnyos élczein vagy szomorodva fájdalmas panaszain. Eltávozásomkor nagyon köszönte látogatásomat s kért, hogy jönnék el ismét mielőbb; néhány nap mulva pedig neje, Crescence grófné kéretett magához s elbeszélvén, mily jól esett férjének látogatásom, megkért, hogy azt minél gyakrabban ismételjem és igyekezzem őt mostani lakhelye elhagyására bírni.

Egy hét mulva ismét kimentem Széchenyihez. Ekkor munkában lévő emlékiratainak egy terjedelmes részét olvasta fel előttem; ezekben nagyrészt a mostani helyzetre vonatkozólag egyéneket és dolgokat irgalmatlanul korbácsol. Kérdeztem, hogy mi célból írja ezeket? mire azt felelte, hogy ezen jegyzeteit magyar, német, francia és angol nyelven közkézre kívánja bocsátani; miután a jelenlegi kormányt jó tanács nem lévén képes jobb útra téríteni, nevetségessé tétele által kell azt megkísérteni. Midőn erre megjegyzém, hogy ez reá és környezetére nézve igen kellemetlen következményekkel járhat, azt felelte: „hisz 67 éves ember vagyok már, meddig élhetek még!”

Kívánságára egy erős sakkjátékost küldtem neki, fiaim Asbóth Vilmos nevű tanítójában.

Ismételt látogatásaim mindinkább megerősítettek azon meggyőződésemben, hogy Széchenyi soha nem volt elméjében megháborodva s hogy egyedül valódi vagy képzelt hibáiért és botlásaiért róttá önmagára a döblingi exiliumot, melyet talán bizonyos számú évekre szabott ki. E nézetemben neje is osztozott; és bármi különcségnek is tűnik fel ez, mégis mutatja a nagy férfiút s a nagy lelket, mely benne lakozik és első sorban a nagy hazafit, kinek szíve honának szerencsétlensége felett vérezik és a ki annak egyik okozójául saját magát képzelvén, azért önnönmagára szab ki büntetést.

VII. FEJEZET.

SZÖGYÉNY-MARICH LÁSZLÓ FELELŐSSÉGRE VONATÁSA.

(Látogatás Lajos és Ferencz Károly főhercegeknél. Szabadságidő Csoórott. – Ő Felsége folytatja magyarországi körútját. 1857. aug. 8-16. – Ő Felsége Székes-Fehérvárott. – 1857. szept. 7. legf. kézirat. – Jósika Samu a legf. kézitről. – Szögyény-Marich László felelősségre vonása. – Bécs 1857. látogatás Rainer főherczegnél. – Kihallgatás a királynál. 1857. nov. 12.)

Mielőtt párheti szabadságra Csoórra jöttem, Bécsből távozásom előtt Lajos és Ferencz Károly főhercegeknél tisztelegtem.

Az első, szelíd és kevés beszédű modora mellett, nem nyilatkozott közállapotainkról, de néhány panaszos megjegyzéseimet méltánylattal hallgatta. Ferencz Károly főherczeg azonban mindjárt maga kezdte meg a mostani rendszer elleni helytelenítő észrevételeit, mondván, hogy ő már a császárt és a minisztereket is figyelmeztette, hogy a magyarok nemzetiségét sérteni nem szabad, mert a magyar nemzet loyális, monarchikus és dinasztikus érzelmű; rosszalta az idegen tisztviselők alkalmazását, a német nyelv erőszakoltatását s reményét fejezte ki, hogy a császár körútja alkalmával a közállapotokról személyesen fogván meggyőződni, a bajokon segíteni fog. Én hálával fogadtam a főherczeg ezen nyilatkozatát, megerősíttem őt e fölfogásban s óhajtasomat nyilvánítám, vajha Ő Felsége s kormánya is ezen szempontból néznék és intéznék közállapotainkat. De ismervén a dolgokat és egyéneket, az egész beszélgetésnek komolyabb jelentőséget nem tulajdonítottam.

Ő Felsége, leányának halála folytán, megszakított körútját folytatandó, augusztus 8-án ismét megindult Bécsből és Fejérmegyébe, illetőleg Székesfehérvárra augusztus 14-én volt érkezendő. Az ezen alkalomra tett készülétek, diadalívek, bandériumok, népünnepélyek, stb. szokott módon történtek s mindenki tudta, mennyi volt ebben önkéntes, mennyi kényszerített? A vidéken tartózkodván most, én is csatlakoztam a fejérmegyei üdvözlő küldöttéghez, mi annál kevésbé volt kedvem ellen, mert hódoló feliratunk keletkezése óta nem szóltam a császárral s kíváncsi voltam, fog-e Ő Felsége és hogyan arról velem beszélni?

A császár a meghatározott időnél több órával előbb érkezett Fehérvárra s fogadtatásánál ennél folytán némi zavarok történtek. Reggeli 8 órakor már Fehérváron volt s rövid katonai szemle után a püspökségben, hol megszállandó volt, megjelent. Fogadtatása elég élénk volt, noha az itteni nagybirtokosok számukhoz képest nem felette sokan jelentek meg. A püspök magyar beszéddel fogadta a császárt, mire ő röviden kegyelméről biztosította a megyét. Ezután következtek a bemutatások, ebéd, stb., melyek alkalmával ismételve szólt velem a felség, de hódoló feliratunkat még távolról sem érintette.

A császári körút hasznát nehéz megérteni, mert a felség semmit sem látott a maga természetes és valódi állapotában; minden mesterkéltséggel volt, a bajok eltakartattak, embereket és dolgokat ünnepies köntösbe öltöztettek; a császár közdolgokról csak a hivatalnokokkal szólt, kik a saját érdekükben mindent a legjobb, legkedvezőbb

színben írtak le; a független férfiakkal pedig csak közömbös dolgokról beszélt; a néppel pedig éppen nem érintkezett.

Körútját szeptember végén fejezvé be a császár, mindenki várva várta, bár nem vérmes reményekkel, a hatást közállapotainkra, míg végre megjelent a felségnek, az ország főkörmányzójához, Albrecht főherceghez intézett, szeptember 9-ről kelt kézírata, melyet, annak hazánkra nézve epochális szomorú hatása miatt, szó szerint ide jegyzek:

„Magyar királyságom nagy részében tett, s imént befejezett körútam alkalmával, mindenütt és az ország minden néptörzse részéről, a hú ragaszkodás legélénkebb nyilvánításával és az őszinte loyális hódolat sokszor fényes, de mindig legjobb akaratú tanujeleivel találkoztam.”

„Ez alkalommal meglelégedéssel tapasztaltam azon tetemes haladást, mely az országban – öt év előtt tett körútam óta – minden tekintetben észlelhető és meggyőződtem, hogy azon intézkedések, melyek 1851. évi december 31-i kibocsátványom alapján, Magyarország sajátlagos viszonyai figyelembe vételével, életbe léptetve lettek, az ország elvitázhatlan fellendülését lényegesen előmozdították.”

„Bizalommal reményelem, hogy a jótékony hatás jövőre, az ipar, kereskedelem és közlekedés eszközeinek naponkénti szaporodásával, a birtokviszonyok rendbehözása már is foganatba vett rendelkezésekkel és az életbe léptetett rendszer tökéletesbülésével, még kiterjedtebb módon érvényesülni fog. Szilárd elhatározásom továbbra is törhetlenül megmaradni azon alapelvek mellett, melyek engem az uralkodásban eddig is vezéreltek és kívánom, hogy ezen elhatározásom a legelterjedtebb módon közhírré téssék, valamint elvárom kormányom minden közegétől, hogy amaz alapelveket lelkiismeretesen szem előtt tartandják.”

„Nem fogja elkerülni gondoskodásomat, hogy a különböző néptörzsek, nemzetiségi különleges sajátságai kíméltessenek és anyanyelvük használása és művelése az azt megillető méltánylatban részesüljön.”

„Kedveltségednek meleg köszönetet mondok azon áldozatkészségért és gondoskodásért, melyekkel e királyságom igazgatását eddig is vezette és megbizom, hogy az összes hatóságokkal, melyek sokféle nehézségek közt buzgalommal és odaadással működnek, különös meglelégedésemet tudassa. Elvárom tőlük jövőre is, hogy jóakaró szándékaimat az ország és annak lakosai javára foganatosítani fogják. Laxenburg, szeptember 9. 1857. Ferencz József s. k.”

Ezzel tehát ki lőn mondva, hogy mindazokban, mik az országnak és nemzetnek annyira fájnak, mi változás sem várható s a felállított rendszer továbbra is szilárdul fenn fog tartatni és keresztül fog vitetni. Általános nagy levertséget szült ezen legfelsőbb nyilatkozat, melylyel a loyális remények utolsó horgonya is elveszett. Egy ideig tartó izgatott feszültség után mindenki még mélyebb apátiába esett a közdolgok iránt, mint eddig. Megvallom, hogy engem, ki ismertem a viszonyokat, ez nem lepett meg, mert a jobbrafordulást most még reményleni nem tudtam.

Jósika Samu barátomtól, ki most Erdélyben időzik, szeptember 17-ről kelt levelet vettem, melyben a kérdéses kézíratra vonatkozólag azt írja: „Egyet mégsem hallgathatok el és ez azon mély megbotránkozás, melylyel ő felsége kéziratát, melyet magyarországi útja befejezése után Albrecht főherceghez intézett, olvastam. Mily lelkiismeretlenség, Urunkat a valóságot illetőleg ennyire félrevezetni s oly szavakat szájába adni, melyek valóságát vele elhithetik s melyek valótlanóságát millió ember

tudja. De elég ebből, mert elvesztem kedélyem egyensúlyát, melybe magamat erőszakolni akarom.”

Ilyen az érzélem az egész országban, a Király-hágótól a Lajtaiig, a Kárpátoktól az Adriáig. A császár kézírata által eldőlt a mi májusi hódoló feliratunk sorsa; mert ki lön mondva, hogy minden változhatatlanul megmarad mostani állapotában; de hogy négy hó után, ama feliratunk aláírása miatt még kérdőre vonassam, annál kevésbé hihettem, minthogy a felség, midőn Fehérvárott a mult hóban velem szolt, arról semmi említést sem tett.

Azért igen meglepett, midőn itt elnökünk, Rainer főherczegnek folyó szeptember hava 21-én kelt következő hivatalos levelét vettem, melyben azt írja: „Ő Felsége nekem kinyilatkoztatni méltóztatott, hogy legmagasabb tudomására jutott, hogy Nagyméltóságod hozzájárult, sőt alá is írta azon feliratot, mely a mostani államszervezet és törvényes állapot megváltoztatását kérelmezi s melynek Ő felségéhez leendő juttatását a nemesség és papság egy része elhatározta volt; egyúttal Ő Felsége megbízni méltóztatott, hogy Nagyméltóságodtól eziránt egy körülményes és őszinte írásbeli nyilatkozatot kérjek ki és azt Ő Felsége elé terjeszszem.”

Öntudatom tisztaságában egész nyugalommal fogtam azonnal nyilatkozatom szerkesztéséhez s abban az egész dolog menetét őszintén és határozottan megírom, annélkül, hogy magamat mentettem, vagy aláírásom megtörténte miatt sajnálkozást nyilvánítottam volna és azt a főherczegnek elküdtem.

Szabadságom leteltével ide érkeve, kimentem Badenbe, hol Rainer főherczeg a Weilburgban tartózkodott; előadám neki, hogy teljes nyugalommal várom ugyan a mult hetekben beküldött nyilatkozatomra a felség elhatározását, de mivel kérdőre vonatásom következtében lehetőnek kell tartanom, hogy Ő Felsége állásomtól felmentend, jobbnak tartanám, ha a legfelsőbb határozat leérkeztéig a hivatalos dolgokban való közreműködéstől tartózkodnám; mire a főherczeg azt felelte, hogy a felség elhatározását naponként várja. Hozzátette, hogy Ő Felségének azt is megjelentették, hogy én voltam a felirat első aláírója s az én aláírásom bírt volna sokakat reá, továbbá, hogy én a hozzájárulásra sokakat rábeszéltem.

Az első aláíró nem én voltam és így ezen állítást tagadtam, míg a dolog érdemére nézve egy szóval sem mentegetődztem, sőt újólág kinyilatkoztattam, hogy én az éret megfontolás után tettem s lépésem bármi következményét elviselni kész vagyok; mire a főherczeg egy szóval sem nyilvánítván akár a dolog, akár az abban való részesülésem miatt való nem tetszését vagy annak megtörténte feletti meglepetését, nagyon nyájasan arra kért, hogy Ő Felsége elhatározása leérkeztéig a birodalmi tanács üléseiben vegyek részt.

Október 31-én magához kéretett a főherczeg s azon szavakkal: „épp most vettem Ő Felsége legmagasabb kéziratát önnek multkori nyilatkozatára”, átadta azt nekem olvasás végett. A kézirat így szolt:

„Szögyény birodalmi tanácsosom elem terjesztett nyilatkozatából megütközéssel és rosszalással értesültem, hogy ő nemcsak részt vett nekem benyújtani szándékolt felirat feletti tanácskozásban és határozathozatalban, de azon feliratot, figyelmen kívül hagyva birodalmi tanácsosi állását, alá is írta.

Megbízom önt, hogy ezt vele nevemben – azon hozzáadással, hogy ez egyenes paransomra történik – közölje azzal, hogy ezentúl pártgyűlésektől és határozatoktól távolmaradását tőle elvárom.”

Megolvasván ezen kéziratot, teljes nyugodtan azt mondtam a főherczegnek, hogy a császár ezen megrovása után lehetetlennek tartom a birodalmi tanácsban

megmaradásomat, s kértem, hogy ezt Ő Felsége legmagasabb tudomására hozni kegyeskedjék.

A főherczeg egy szóval sem kommentálta a felség kéziratát; a maga részéről legkevésbé sem rosszalta eljárásomat s nagy kelletlenséggel s zavarodva látszott a legfelsőbb parancsot teljesíteni s ismételve kijelentette, hogy meg van győződve, hogy a dolog most már be van fejezve; Ő Felsége bizonyosan nem fog arra többé visszatérni s hogy a császár bizonyára nem úgy kívánja értelmezni rosszalását, mint azt én felfogom. De miután én előbbi nyilatkozatomnál megmaradtam továbbra is, azzal váltunk el, hogy a főherczeg szándékamat a császárral tudatni fogja s engem a legfelsőbb elhatározásról értesíteni fog.

Másnap, november 1-én, ismét magához kéretett a főherczeg s nagyon derült arczzal azt mondá: „Ő Felségének előadtam körülményesen az egész ügyet s bejelenttem Önnek lemondási szándékát. Ő Felsége azt izeni, hogy befejezettnek tekinti a dolgot; arra többé visszatérni nem fog; kívánja, hogy a birodalmi tanácsban megmaradjon, biztosítván Önt változatlan bizodalmaról.”

Erre azt felelém, hogy a legfelsőbb parancsnak engedelmeskedve, állásomban megmaradni kötelességemnek tartom; de előbb mégis a felség most velem közölt elhatározását tőle magától óhajtom meghallani.

November 12-én fogadott ennek folytán Ő Felsége, mely alkalommal legmagasabb bizalmáról újólág biztosítván, azt mondta, hogy kénytelen volt engem kérdőre vonni, mert mindenki, kit a felirat aláírásáért felelősségre vontak, azzal mentette magát, hogy azt én is aláírtam.

Erre én körülményesen előadtam, hogy engem és mindazokat, kik a hódoló feliratot aláírták, a legbecsületesebb szándék és éppen az Ő Felsége iránti leghűbb ragaszkodás vezérelt. Épp azok, kik a felirat létesülését kezdeményezték, a legnehezebb időkben tetteleg tanúsították hűségüket és loyálisukat s most is testtel és lélekkel odaadó alattvalói Ő Felségének, s épp úgy a trón, mint hazánk elválaszthatatlan érdekei figyelembevételével szándékoztak ama feliratban nyíltan és őszintén nyilatkozni törvényes uralkodójuk előtt. Saját magamat illetőleg nem akarom eljárásomat mások hátrányára menteni s részesedésem alkalmával személyes felelősségemmel számot vetettem, de senkit reá nem beszéltem, a mire egyébként ok nem is forgott fenn, mert a legnagyobb készség mutatkozott minden oldalról az általunk kezdeményezett lépéshez való hozzájáruláshoz.

A császár erre ismételvén, mit már a főherczeg által izent, hogy feliratunk czélzata és tartalma a legloyálisabb volt, s hogy az a legbecsületesebb szándékból eredt, de az általunk választott út és mód nem alkalmas az ország kívánatai előadására, mert ő mindig szívesen informáltatja magát s én és többen az aláírók közül mindig azon helyzetben vagyunk, hogy véleményünket neki nyíltan megmondhatjuk, annélkül, hogy ez tömeges feliratok által történjék.

Ezután még sokat beszélt a felség az adóról, az ügykezelések bonyodalmaról, az egyszerűsítés és a rendszer e tekintetből történendő változtatásának szükségességéről s mindenben teljes avatottságot s legjobb akaratot mutatott.

Végre, midőn elbocsátott, legmagasabb bizalmáról újólág biztosított.

Mint hallom, a kalocsai érseket, továbbá Török Bálintot, Ranolder veszprémi püspököt s másokat is kérdőre vontak, illetőleg megróttak a felirat aláírása miatt; sőt úgy hallatszott, hogy a primást a dolog iránt egész komolysággal felelősség alá akarták vonni, de ez – mint maga beszélte nekem – tényleg meg nem történt. Úgy

látszik, hogy még mindig azzal bíbelődnek, miként róják meg egyébként az aláírókat? Hogy nagy hatást tett a szóban forgó feliratunk, kétséget nem szenved.

Kik lehettek azok, kik részvétük mentetetésére a császár és főherceg előtt reám hivatkoztak, nem tudom s tudni nem is akarom; gyanuval pedig, ha volna is talán egyikre vagy másokra némi okom, élni senki irányában nem kívánok.

VIII. FEJEZET.

KÜZDELMEK, REMÉNYKEDÉSEK, TERVEK 1858-BAN.

(Községi törvény, debreczeni kollégium tannyelve. Bécs, 1858. – Látogatások Széchenyi Istvánnál. A M. Tud. Akadémia alapszabályai. – Magyarország belállapota 1858. Közlegületlenség. – Albrecht fhg. és a rendszer. – A főherzcegek és Bach. – Hiú reménykedések. – Ürményi Ferencz halála. – Windischgrätz Alfréd hg. – Metternich hg. emlékirata. – Irodalmi tervelés.)

A községi törvényt hónapokig tárgyalták a birodalmi tanácsban s nekem is volt a tárgyalásokban részem. Igyekeztem, a mennyire lehetett, a magyar érdekeket tekintetbe vétetni; de én az egészet oly theorétikus, zavart és túlságosan részletes munkának tartottam, hogy az élet igényeinek a birodalom különböző, heterogén elemű részeiben elig fog megfelelni. Az eredeti javaslatot Bach készítette, de ezt Krausz Fülöp báró birodalmi tanácsos fenekestől felforgatta. Végre megegyezett a két osztrák theorétikus és kölcsönös kompromisszum útján létrejött valami, mi által minden inkább, mint egy egészséges, gyakorlati, egyszerű közigazgatás fogna keletkezni. A községek nem lesznek egyebek, mint a szorosán keresztül vitt bürokratikus rendszer utolsó láncszemei s legalsó szervei.

Nemzetiségünk érdekei mellett is volt alkalmam néhányszor felszólalni, nevezetes a debreczeni református főiskola tannyelvének és a balassagyarmati ügyvédek azon kérelme tárgyában, hogy perbeszédekben s írásbeli dolgozataikban a magyar nyelvet használhassák. Mindkét alkalommal teljes határozottsággal és erélylyel léptem fel; elmondtam mindent, mi szívemen feküdt és keserű panaszokra fakadtam a nemzetünkön elkövetett azon méltatlanság felett, hogy magyar embernek hazájában esedezni kell az engedélyért, hogy magyarul szólhasson és ír hasson. Nincs okom pirulni nemzetem előtt magatartása miatt. Nem győztem ugyan tökéletesen, mert az elvet akartam felismertetni s általános igazságot kívántam az egész ország számára, de legalább megakasztottam a rossz szándékot s a református főiskola ügyében függőben maradt a határozat, míg az ügyvédek kérelme tárgyában oly közvetítő szabályzat keletkezett, melylyel becsületes kezek sok jót tehetnek. Jellemző, mit az utóbbi tárgynál tapasztaltam. Éppen midőn az e feletti vélemény indoklását készítettem, lép be hozzám Krausz b. kollégám s kérdi, min dolgozom?

Azt feleltem neki, hogy oly hálátlan tárgygyal foglalkozom, melyről előre tudom, hogy győzni nem fogok s hogy nekem nem annyira ennek a tudata, mint az fáj, hogy nem vagyok képes kívánságaim igazságosságáról, igényeink jogosultságáról, természetes igazságon, mellőzhetlen szükségességen alapuló követelésünk szentségéről és elutasíthatlan méltányosságáról birodalmi tanácsi társaimat meggyőzni s őket nézeteimnek megnyerni. Erre Krausz vigasztalólag s kedélyesen így felelt: „ne higgye azt mindnyájunkról; csak némelyek közölünk irányozzák tetteiket akként, hogy és ahonnan a szél fúj!”

Így szólt s másnap az ülésen ellenem szavazott! Vae victis!

Ismételve meglátogattam Széchenyit, kit testileg és lelkileg a legjobb állapotban találtam; mindent tud, a mi az országban történik s keserű élczettel korbácsolja a történő fonákságokat; a folyvást újra felmerülő jogtalanságok felett nagyon el van

keseredve s többször és hangosan értekezett velem a Magyar Tudományos Akadémia alapszabályainak legközelebb történt önkényszerű megváltoztatása felett. Ennek legsérelmesebb része az, hogy az alapszabályokból kitöröltetett, hogy az Akadémia a tudományokat kizárólag magyar nyelven művelheti és terjesztheti. Minthogy én is szerencsés vagyok ezen nemzeti intézet igazgató-tanácsi tagja lenni, a teendők iránt az Akadémia tagjai velem is értekeztek s abban állapodtunk meg, hogy az eredeti alapszabályok egyszerű visszaállítását fogjuk Ő Felségénél kérni. Az ekként megkészült feliratot Andrassy György gróf, Károlyi György gróf, mint a két főalapító, továbbá Eötvös József báró akadémiai alelnök és Cziráky János gróf nyújtották be együtt és személyesen Ő Felségének. A császár hidegen és kedvetlenül fogadta őket, mondván, hogy a dolgot már éretten megfontolta s annak folytán, tekintettel a Magyarországon létező egyéb nemzetiségekre, az alapszabályokat módosítani kellett.

Bachnál is volt a küldöttség; a miniszter is ugyanazt mondta, mire a szelíd és mérsékelt Andrassy György is elvesztette flegmáját s igen élesen válaszolt Bach ellenvetésére.

E szerint nem sok remény volt, hogy a kormány visszavegye rendeletét, noha úgy látszott, hogy maga is sajnálta kibocsátását. Széchenyi és a többi alapítók megvárják a felirat mikénti eldöntését s ha az kedvezőtlenül ütne ki, fenntartották maguknak alapítványaikra nézve, melyek akkor eredeti céljuktól elvonatnának, másként intézkedni. Időt kell nyerni, a dolgot legalább húzni, halasztani és lehető kedvezőbb körülményekre várni. Mindenesetre annak idején komolyan megfontolandó lesz az alapítók által teendő lépés, mert ha alapítványaikat visszavonják, elenyésszik a magyar irodalom és nemzetiség eme, most még fennálló egyetlen menhelye s az osztrákoknak aligha tehetnének kedvezőbb szolgálatot, mintha annak megszüntével majd azt mondhatnák, hogy a magyarok maguk rontották azt le.

Egy alkalommal kivitem Széchenyihez László fiamat, hogy lássa és ismerje meg a nagy hazafit, ki ezelőtt egy negyedszázaddal hatalmas szavával felébreszté a szunnyadó nemzetiségi érzetet és ki a magyar nemzetet cselekvésre és önnönmaga nemesítésére lelkesíté. Fájdalom, hogy kontárkezek a nemzeti szellemet tévútra vezették s hazánk szerencsétlenségét előidézték!

Széchenyi igen szívesen fogadta fiamat s kedvezően nyilatkozott felőle.

Megpendítettem Széchenyinek döblingi magánya elhagyását is, de eziránt nem akart szóba ereszkedni s csak annyit válaszolt: „ezt majd még meglássuk”.

Az országban a dolgok még mindig a régi szomorú állapotban vannak; a nagyrészen idegen tisztviselők roppant száma daczára mindenütt fennakadás van a köz- és magánügyek elintézésében; a hátralékok száma az egyes hivataloknál a temérdek formáság és hosszadalmas eljárás miatt naponként szaporodik. Végnélküli panaszokat lehet hallani, főképp az árvaügyek szövevényes, lassú és költséges kezelése s a hagyatéki tárgyalások majdnem teljes megakadása felett, miáltal az árvák tetemesen károsodnak s az illető örökösök örökségük jogos birtokába nem juthatnak; az egyes károsodásokért követelt kártalanítás kieszközlése pedig annyi fáradság-, idővesztés- és költségbe kerül, hogy inkább lemondanak a károsodtak a kártalanításról, semhogy az erre szükséges eljárás zaklatásai- és bonyodalmainak magukat kitegyék.

Szinte hihetetlen, hogy az úgynevezett önkéntes nemzeti kölcsön keletkezésének immár negyedik évében még mindig annak fürkészésével bajoskodnak, vajjon az illető aláírók ajánlatai 1854. évi adójuk ötszörös mennyiségével felér-e?

A közbátorság az életbeléptetett csendőrség daczára oly állapotban van, hogy a folyó év telén folytonosan lehet hallani rablásokról, orgyilkosságokról és útonállásokról s egyik rögtönbírósi kivégzés a másikat éri. Fehérváron egy napon, egyszerre kilencz rablót akasztottak fel.

Az általános elégedetlenség mellett ezután nem lehet csodálkozni az ország rossz hangulatán és a főherczeg-kormányzó elszigetelt állásán, mely már annyira ment, hogy a mult telén Budán, a főherczegi udvarnál megjelenők csekély száma miatt még estélyeket és bálokat sem lehetett tartani.

A főherczeg és környezete, valamint a kormány ezt egyedül a politikus agitáció és az ókonzervatívok befolyása következményének, valamint a – szerintük – túlságos nemzeti követelések nem teljesítése miatti demonstrációnak tekintik; holott ez nem más, mint a nemzet irányában követett fonák és méltatlan eljárásnak legtermészetesebb folyománya.

Hazánk irányában pedig nemcsak, hogy változás vagy kímélet nem tapasztalható, de mindinkább nagyobb következetesség és szigor mutatkozik minden téren. Így az országos gazdasági egyesület alakulásánál, a megválasztottak sorából törölték: Ürményi Józsefet, Somssich Pált és Zsedényi Edét és az első magyar biztosító-társulat keletkezésénél Ürményi Józsefnek elnökké választását meg nem erősítették és mindezt azért, mert az említettek itt-ott hangosabban szólottak bajainkról s nyíltan kimondták azt, mit hazánkban mindenki érez.

Mi jobb és okosabb mai időben: hallgatni és tűrni vagy fennhangon panaszkodni s az eltiport jogokat nyíltan védeni? nehéz meghatározni. Annyi bizonyos, hogy az eredmény mindkét esetben egyre megy, de a túlzás csak árthat s ha azokkal, kikkel és a kik által lehet csak célhoz jutni, folyvást szidják és gyalázzák, a bennük netalán ébredező jobb indulat örökre elfojtatik. Még Jósika Samu sincs némely barátunk szélsőségével megelégedve s Széchenyi nyíltan kárhóztatta a kormány elleni – mint magát kifejezé – „komondoroskodás” szerepét.

Mit és mikép érez Albrecht főherczeg irántunk és a kormány iránt? biztosan tudni nem lehet, bár Miksa főherczeg, főudvarmestere: Zichy Ferencz előtt úgy nyilatkozott, hogy Albrecht főherczeg nem ért egyet a rendszerrel s ha a felség által felszólíttatnék véleménye nyilvánítására, határozottan a rendszer megváltoztatását ajánlaná, de felszólítás nélkül nyilatkozni nem mer. Ha ez így van, valóban alig megfogható, mert Albrecht főherczeg, mint a felség közeli rokona, korra nézve idősebb, nagy vagyona után független, a nyílt és bátor fellépésre leginkább volna hivatva, sőt kötelezve.

A főherczegek egytől egyig nem barátai Bachnak, és saját tapasztalásomból állíthatom, hogy Rainer főherczeg minden alaklommal örül, ha ellene nyilatkozhatik vagy valamely javaslatát bukni látja, sőt maga a császár is öcsésének, Miksa főherczegnek panaszkodott volna, hogy uralkodásának eddigi éve eredménytelenül teltek el és hogy minsizterei nem azok az emberek, kikkel üdvös célhoz jutni lehetne. De azért ők mégis szilárdul ülnek székükben s nagy hatalommal kezelik tárczájukat.

Sokan reményteljesen tekintettek Miksa főherczeg terveire- és követeléseire, Olaszország szabadelvűbb és czélszerűbb kormányzására nézve. Azt vélték, hogy a mi ott megadatik, nekünk magyaroknak is szükségkép meg fog adatni. Azonban csalatkoztak, mert az olaszok számára kivívtt kedvezmények nem nagy becsset bírnak s a minsizetrek, kivált Bach a császár elnöklete alatt tartott konferencián a koncessziók eszméje ellen annyira kikeltek, hogy a nagyhírű olasz engedményekből

semmi sem lett és így a számunkra ebből következtetett remények, melyekben soha nem osztoztam, végkép elenyésztek.

Chateaubriand híres munkájában: „Mémoires d'outre tombe”, következő szép tétel foglaltatik: „Combien d'amis je ne rencontrerai plus! l'homme, en se couchant, peut compter ses pertes; il n'y a que ses ans qui ne le quittent point, bien qu'ils passent; lorsqu'il en fait la revue et qu'il les nomme, il répondent: présents! Aucun ne manque à l'appel”. („Emlékezések a síron túlról.” Hány jóbarátot nem fogok viszontlátni többé soha! Az ember, ha este nyugalomra tér, veszteségeit könnyen számba veheti! Csak az átélt évek azok, melyek nem hagyják el, bár elmúltak s ha végig tekint rajtuk s emlékébe visszaidézi azokat, mindnyájan kivétel nélkül jelentkezők!) Ezzel én is így vagyok s noha az általam leélt évek száma már szépen szaporodik s midőn kérdem: jelen vannak-e? jelenlétüket teljes szában érzem, mégis – Istennek hála – súlyuk még igen türehető s a jó és kedves visszaemlékezések összege a kedvetleneket sokkal felülhaladja. Ellenben barátaim, ismerőseim, munkatársaim és jóakaróim sorai lassan-lassan ritkulnak már s mindig szűkebbre szorul azok köre, kikhez engem egy-más ily viszony emléke csatol. Kivált azok, kik hazánk közéletében, a mult időkben nevezetesebb tényezők s annak különös kegyelettel tisztelt képviselői valának, egymásután lelépnek az élet színpadáról, mi ha természet szerint történik is, mégis a mai időben annál fájdalmasabb, minthogy az általuk hátrahagyott űrt senki kitölteni nem fogja.

Ezek közül már a folyó évben is többen hagytak el minket; legérzékenyebb vala azonban rám nézve az utolsó két magyar koronaőr egyikének, Ürményi Ferencnek halála, ki tiszta, egyenes jelleme miatt az egész ország tiszteletét bírta, kedélyes és nyájas bánásmódja miatt minden körben egyformán kedveltetett és nekem kora fiatalságom óta kegyes jóakaróm volt. Áldás poraira! Quando justitiae amor, nudaque veritas ullum tibi invenient parem?!

Május havában Windischgrätz herceg, ki a mult időkbeli hivatalos összeköttetéseink folytán most is a legnagyobb bizalommal viseltetik irányomban, szoros titokban közölte velem, hogy a császárnál Laxenburgban lévén, ez őt a legszívesebben fogadta s vele a birodalom állapotáról huzamosan értekezett. A herceg a kormány mind kül- mind belpolitikáját élesen taglalta s rosszalta; a közhangulatot a legveszélyesebbnek állítja s a változás s jobb útra térésnek szükségét halaszthatatlannak mondá. A császár mindezeket nyugodtan meghallgatta, sokban igazat adott a hercegnek s maga is elismerte, hogy a dolgok nem jól állnak. A herceget ez annyira meglepte s előadásának oly mély hatást tulajdonított, hogy a dolgokat már a forduló ponton látá s azzal foglalkozott, felajánlja-e magát a felségnek az új elveken alakító kormány vezetésének elvállalására? s a melléje választandó miniszterek iránt is értekezett velem. Én ugyan elfogadtam a megpendített téma feletti értekezést s a felállított hipotézis keretében kifejtém eszméimet, de a herceg reményeit nem tudtam osztani s az általa oly nagy örömmel fogadott jelenségeknek nem bírtam komolyan nagyobb jelentőséget tulajdonítani.

Nem is csalódtam e felfogásomban, mert a herceg még jó ideig időzött Bécsben s mindig várta újabb meghívását; de ez elmaradt. Javulván ugyanis időközben a külfölddel, nevezetesen Franciaországgal, a viszonyok, Windischgrätz aggodalmait azzal utasították vissza, hogy a dolgok nem állnak éppen oly rosszul, mint a hogy ő képzele.

Az öreg Metternich herceg közelebről benyújtott a császárnak egy emlékiratot. Erre nézve azt kívántuk mindnyájan, hogy abban a herceg által szintén rosszal

belpolitikára is kiterjeszkedjék, de ő csak a külügyekre szorítkozott, határozottan rosszalván ezekben a kormány irányát; azonban az emlékirat oly absztrakt és száraz modorban van írva, hogy célját tökéletesen eltéveszté.

Régen foglalkozom azon eszmével, hogy hazánknak 1848 előtti állapotát, azaz törvényhozási, közigazgatási, igazságszolgáltatási, szóval mindennemű közdolgoit s azok mikénti kezelését és intézését hitelesen és elfogulatlanul leírni s közközre bocsátani szükséges volna; részint azért, mert hazánk hajdani törvényes szerkezete alanyilag véve őseink fényes bölcsesége tanuságául szolgál s kinövésseitől s a becsúsztott visszaélésektől elvontan tekintve, oly bámulatos politikai remekmű, mely alatt egy szabad ország szabad polgárai magukat a legboldogabbaknak érezhetik s mely, ha megismertetik, az elfogulatlan külföld méltánylását és csodálatát is kivívná magának, sőt századunkban, midőn Európa államai folyvást új meg új politikai intézmények s kormányzati szervezetek után kapkodnak, hogy a kormányzatot olcsóbbá, biztosabbá s a polgárokat némileg elégedettebbekké tehessék, példányául és mintájául szolgálhatna az egyszerű, olcsó, de legkivált észszerű igazgatásnak; részint mert intézményeink nagy része csak szokáson és gyakorlaton alapulván, ha ezeket mi, kik azok alatt éltek, sőt lényeges tényezői valánk azoknak, fel nem jegyezzük, utódaink azokat nem ismernék és így, ha majd közállapotaink fordulata bekövetkezik, minthogy bekövetkeznie előbb-utóbb kell, s a létezett régi állapothoz némi módosítások mellett való visszatérés szándékoltatnék, ez már csak azért is meghaladhatlan nehézséggel volna összekötve, mert alig volna már valaki, ki a létezett állapotot tökéletesen ismeri s kinek kezeire annak visszaállítását bízni lehetne, de nem is találkozónának már elegenden, kik a visszaállítandó régi szerkezetben, mint orgánumok működhetnének; részint végre azért, mert a mostani osztrák államférfiak Magyarországot többnyire csak a közállapotok kiáltó kinövésai után, vagy azon torzképekből ismervén, melyeket Eötvös József „A falu jegyzője”-ben saját okulásunkra, jó szándékkal, de szerencsétlen sikerrel, oly élénk színekkel ecsetelt s mások számos silány munkában összeférczeltek, - egy részben jóhiszeműleg, másrészből ellenséges indulattal és gonosz számítással azt vitatják, hogy Magyarországon teljes törvénytelenység létezett, hogy ott csak önkény, erőszak és pártoskodás uralkodott és hogy a civilizált közigazgatás minden kelléke és lényeges feltétele hiányzott.

Így a magunk érdeke és becsülete igényli annak az egész világ előtt megmutatását és bebizonyítását, hogy Magyarországon minden, mi egy szabad, alkotmányos nemzet kormányzása és igazgatására a század szelleméhez képest lényegben kívántatott, részint tényleg megvolt, részint a meglévő, életképes csírából kifejlődhetett volna, már is munkában volt, s hogy minden, mi a mai rendszerben lényeges, jó és célszerű, más alakban régi szerkezetünkben is feltalálható volt; ellenben mi a mai intézményekből ott nem létezett, csak céltalan, költséges, bosszantó és az önkényes, abszolút kormányzatnak szüleménye.

Létezik ugyan régi magyar közjogunkról több jeles munka, ú. m. Cziráky „Jus publicum”-a, Bartal György „Commentarii”-ja, Palugyay „Megyei szerkezet”-e, de az előbbi kettő latinul van írva s már csak azért is most csak tudósaink és régiségbúváraink által forgattatik, s azonfelül csak a régi magyar közjog keletkezéséről és lényegéről tárgyalja, utóbbi pedig főleg csak statisztikus becsületek bír, pedig szerintem szükség volna a magyar törvényes és törvénytörző kormányzati és közigazgatási gépezetnek hű, tiszta és egyszerű leírására, melyből a hajdani állapot mint egy tükrökből, a maga valóságában minél tökéletesebben kitűnjék, hogy

utódaink és barátaink annak becsét megismerni tanulják, elleneink és rágalmazóink pedig a tényekkel szemben elnémuljanak. Ki kellene ezen leírásnak terjedni a közigazgatás minden ágára s legalsóbb fokaira, magában foglalván az ügykezelés egyszerű mechanizmusát is, hogy kiderüljön, hogy Magyarországon a legfontosabb, úgy mint a legcsekélyebb kormányzati érdekről gondoskodva volt, hogy ezen országban minden, mit a civilizáció előhaladása lényegben kívánt, már létezett vagy készülöben volt, s hogy az újabb korban tapasztalt anarchikus és forradalmi tünetek és mozgalmak nem az intézmények létegeből, hanem a kormányhatalom elzsibbadása- és tétlenségéből származtak.

Polémiába nem igen ereszkedném. Ám szóljanak a tények. Minden elfogulatlan bíráló könnyen fogna kívánataink méltányossága és igazságáról meggyőződni, míg konok elleneinket kapacitálni akarni, úgy is hiában volna.

IX. FEJEZET.

Villafranca és Bach bukása.

(1859. jan. Bécs. A háború s a közvélemény. – Remények, vágyak Magyarországon. – Apponyi György kihallgatása. – Albrecht főherceg ellenszenves izenete. Tanakodás, hogy mit kelljen tenni. – A protestáns rendelet javaslata a birodalmi tanácsban. – A hadi költségmíveltek ügye a birodalmi tanácsban. – Változás a külügyminisztériumban. – Rechberg gróf külügyminiszter. – Rechberg és Jósika. – Rechberg gróf nézete a belállapotok megváltoztatásáról. – Metternich herceg halála 1859. jún. 16. – A francia-olasz hadjárat balvégzetű folyamata. – Közhangulat. – Az „országos képviselők” ügye a birodalmi tanácsban. – Szógyény-Marich László felszólalása a magyar ügyekben. – Bach báró magatartása. – Fegyverszünet, békepreliminárék híre. – Hatásuk. – Hírlelések a felség megérkezése után. – A fordulat előjelei gróf Wolkenstein kihallgatása előtt és után. – Lažansky Lipót gróf. – Windischgrätz herceg a felségnél, ki nem idegenkedik a változástól. – A változás előjelei. – Lelohadt reménykedések. – „Ein Blick auf den Rückblick.” – Deák Ferencz Bécsben. – Magyar önkéntes csapatok, 1859. – Loxalítási feliratok, önkéntes pénzadományok. – Csoór 1859. aug. 22. – Bach báró bukása. – Kilátások, remények. – Gołuchowski, Rechberg. – Dessewffy Emil készülő akciója. – Ingerültség a protestáns pátens miatt.)

A híres újévi üdvözet a Tuillériák palotájában megzavarta a világ békéjét. Már február havában kezdtek bonyolódni az európai viszonyok. A háború az osztrák császár egyrészt, Piemont és Napoleon közt másrészt elkerülhetetlennek tartott s tényleg már április havában kitört. Mindenki a háborúval foglalkozott és a különözö politikai nézetek szerint heyleselte vagy rosszalta a császári kormány politikáját, örvendett vagy félt, könnyü győzelmet jósolt az osztrák hadseregnek, vagy a bekövetkezö vereséget elkerülhetetlennek tartá. Voltak, a kik az osztrák birodalom szétbomlását mellözhetetlennek állíták; számosan óhajtvá várták a hadsereg megveretését, mert csak így remélték az eddigi fonák belpolitika józanabb megváltoztatását. A higgadtabbak elismerték, hogy a jog és igazság a háború kérdésében Ausztria mellett van, de külpolitikáját s a népekkel való bánásmódját, mely azt előidézte, határozottan rosszalják. Csak egyben volt közös a meggyözödés, hogy t. i. ha Ausztria győzend, a népeknek s különösen Magyarországnak még rosszabb leend sorsa, mint eddig, mert akkor a rendszer megváltoztatására semmi kilátás sem nyílik, míg ellenben, ha Ausztria vereségével végződne a háború, a jobbrafordulást legalább reményleni lehetne.

Magyarországban valamely külellenség (francia vagy orosz) betörése után óhajtoztak. Abban reménykedtek, hogy ehhez azután a nép csatlakozott volna, a túrhetetlen iga lerázására és régi szabadságának kivívására. Széltében beszélték, hogy Konstantin orosz herceg, vagy Napoleon császár valamely jelöltje leend Magyarország jóvendö királya, ki a régi jogokat és alkotmányt visszaállítja. Tartózkodás nélkül emlegették a mostani uralkodóháztól való elszakadást és Magyarország bekövetkezendö függetlenségét, úgy hogy ha az osztrák törvény szerint, az ú. n. Hochverrat-ot akarták volna alkalmazni, fél Magyarországnak kell

vala életét vesztenie. Kossuth, Teleki és Klapka titkos utakon utasításokat bocsátottak az országba, várakozásra és türelemre intettek, s mint állították, az egyes szerepek is ki voltak osztva a bekövetkezendő változás esetére. Az osztrák hatalmat olybá tekintették, mintha máris idegen volna s mindazok, kik pénzadományok vagy az önkéntes csapatokban való szolgálat elvállalásával lojalitásukat mutatni akarták, gúnynak és megvetésnek lettek tárgyai.

Szomorkodva láttuk a közszellem e sajnos irányát. A ki az országból Bécsbe jött, figyekmeztetett reá s egyes adatokkal bizonyította annak valóságát; a dinasztia leghivebb emberei fenyegetőnek állították a helyzetet s mi, noha abajokat ismervén, nem csodálkozhattunk azok létezésén, mégis nagy aggodalommal szemléltük a hajdan oly szilárd, magyar dinasztikus és monarchikus érzés teljes elenyésztét s az ebből a trónra, az összes birodalomra és hazánkra bekövetkezendő nagy veszélyeket. Sokat tanakodtunk azon, miként kellene a felséget és Albrecht főherceget ezekre figyelmeztetni s az orvoslás mellőzhetlen szükségéről meggyőzni?

A miniszterek egy része elismerte a veszélyt, más része aggodalmainkat túlzottaknak tartotta; cselekvésre azonban semmi hajlamot sem mutattak.

Ekkor megint a nemes érzésű és tiszta lelkületű Apponyi kért kihallgatást a császár figyelmeztetése céljából s minden tartózkodás nélkül előterjesztette a dolgok állását, állítván, hogy ha a kormány iránya Magyarországra nézve meg nem változik, a forradalom kitörése, sőt az országnak a birodalomtól való elválása is okvetlenül be fog következni, kivált ha valamely külhatalom betörni találna. A felség kegyesen fogadta Apponyit, meghallgatta s maga is elismerte, hogy Magyarországnak még sok tenni és javítani való van; kérdésére, vajjon mit kellene tehát ez ország megnyugtatására tenni, Apponyi azt válaszolá, hogy most már semmi más sem elégítheti ki a nemzetet mint a régi magyar törvényes állapothoz való egyszerű és tökéletes visszatérés, mi a felség erélye mellett minden veszély nélkül megtörténhetnék. A császár erre ugyan több ellenvetést tett és csodálta, hogy Apponyi miként emel szót a régi törvényes állapot mellett, de minden neheztlenség nélkül hallgatta s ha aháború által annyira elfoglalva nincs, még huzamosabban is figyelt volna előadására. Elbocsátván Apponyit, felszólította, hogy csak máskor is szóljon hasonló őszinteséggel.

Apponyi nem minden remény nélkül hagyta el a felséget s várva vártuk naponkint ezen beszélgetés hatását, míg végre Albrecht főherceg magához hívatta Almássy Móricz birodalmi tanácsost, s közölvén vele Apponyinak a felségnél volt kihallgatása tárgyát, azt mondá, hogy alig lehet megérteni, miként gondolhat valaki ma ahatalom megosztására, midőn a háborús viszonyok inkább diktatúrát tennének szükségessé; a főherceg felette rosszalta azon illoyalitást, melylyel a mostani kétes viszonyok a magyarországi alkotmányos állapotok visszaszerzésére akarnak felhasználtatni, s felhatalmazta Andrássyt, sőt meghyagta neki, nyilatkozatná ki nekünk, hogy mindazokról, a miket Apponyi a felségtől az ország számára kívánt, szó sem lehet, s hogy a rendszerben mi változás sem fog történni. Az ország hangulata – szerinte – éppen nem oly rossz, a mint állítatik, mit az önkéntes csapatok keletkezése, s az újonczok és szabadságosok akadálytalan bevonulása is tanúsít; csak az urakban létezik – folytatá a főherceg – a rossz szellem, mely azok a nép közt is elterjeszteni igyekeznek, de ez még eddig a kormánynyal tart; hogy pedig külellenség az országba be ne törjön, arról történikmajd gondoskodás s a hadsereg, mely nemsokára Olaszországban győzelmet fog aratni, azután diadalmasan fogja Franciaország ellen is hadmenetét folytatni.

A főhercegnek és a kormánynak Magyarország irányában tanúsított idegenkedése, kivált miután a múlt héten a fővárosi társaság a főherceg udvarát kerülte, újabb időben még inkább növekedett az által, hogy a háború kitörésekor a sok oldalról sürgetett „loyalitási felirat” létre nem jött. Sok szó esett erről köztünk; voltak, kik azt hitték, hogy czélszerű volna iyent benyujtani, de egyúttal hivatkozni az 1857-iki budai feliratunkra s az ország sérelmei orvoslását a háború befejezése utáni időkre kérni; mások azt hitték, hogy hiba volna a felséget és kormányt ilyen lépés által megerősíteni azon hiedelmében, mintha a közhangulat nem volna éppen oly rossz és az elégedetlenség csak egyes pártoknál mutatkoznék. A nagy többség ilyen lépéstől határozottan idegenkedett s egyenesen az ország érdeke ellen irányozottnk vélte azt, miután ennek folytán tekintélyesb nevű aláírókat még kis számmal sem lehetett összehozni, minden további kísérlet ez irányban abban maradt.

A háború kitörése idejében került a birodalmi tanácsban végtárgyalásra a protestánsok ügyében kibocsátatni szándékolt kormányrendelet is. Thun és Bach miniszterek is megjelentek az ülésen. Én mindenben az 1790: XXVI. t.-cz. szerinti törvényes állapot visszaállítását sürgettem s javaslataim nagy részben el is fogadtattak, a hol pedig politikai tekintetek folytán attól eltértek, mint p. o. a szuperintendensek állandó székhelyei, a szuperintendenciális kerületek területi beosztása iránt keményen indokolt külön véleményt adtam be, melyet Almássy Móriczon kívül csak egy-két birodalmi tanácsos pártolt. Az ezen tárgyalás után Albrecht főherceg kívánatára tartott újabb tanácskozásból a birodalmi tanács magyar tagjai ki voltak rekesztve.

A háború kitörése nagy költségek előállítását tevé szükségessé, a pénzügyminiszter tehát a legkülönbözőbb finánczműveletek terveivel állt elő, melyek a birodalmi tanácsban tárgyalattak: ezek közt a legnevezetesebb volt az egyenes adóknak 100 száztólival, vagyis még egyszer annyira való felemelésének tervezete. A birodalmi tanács ez ellenerélyesen felszólalt, s a császár ennek következtében újabb terv beadására utasítá a pénzügyminisztert. Ez megtörtént, de a császár még akkor is nehezn tudta magát az egyenes adók megemelésére elhatározni. Személyes elnöklete alatt még egyszer tárgyalatta a kérdést; nagy tárgyavatottsággal szólt a dolgokhoz s lehetőleg kímélni kívánta az adózókat. Bach is iyil értelemben nyilatkozott, de Bruck pénzügyminiszter s a többiek a felemelést elkerülhetetlennek tartották. Én főkép azt sürgettem, hogy határozottan mondassék ki, hogy ezen rendkívüli adóemelé s háború szükségleteinek megszüntével azonnal meg fog szünni. Tartottam tőle, hogy minél kisebb most az adóemelé s, annál kevésbé remélhető, hogy a háború befejezése után ismét leszállítják, sőt a msotani háborús viszonyokat állandó adóemelésre fogják ürügyül felhasználni.

Míndnyájan elismerték észrevételeim alaposságát, de a pénzügy miniszter nem átalotta bevallani mindjárt, hogy a most úgynevezett rendkívüli adóemelé s maradandó leend, minthogy a háború hatása a távol jövőre is kiterjed.

Buol gróf külügyminisztert már régóta nem tartották alkalmasnak helyének kellő betöltésére, minthogy neki tulajdonították a birodalomnak a külhatalmaságokkal szemben való elszigeteltségét. Mindenki óhajtotta lelépését, de nem sok remény mutatkozott ennek az elérhetéséhez. Meglepő volt tehát a háború megkezdése után, május közepén az a hír, hogy a felség gróf Buolnak lemondását elfogadta, vagyis inkább felszólította, hogy lemondását adja be. Ennek közvetlen okai részint az öreg Metternich herceg befolyásában, kivel az utolsó időben a felség sokat értekezett,

részint Windischgrätz hercegnek Pétervárra szándékolt küldetésében (mely azonban elmaradt) kerestettek.

Külügyminiszternek Rechberg gróf, eddigi farnkfurti osztrák követ, nevezetett ki. Sokan szerencsés választásnak állították ezt s sokkal ügyesebb diplomatának tartották elődjénél. Ő is külföldi – bajor – volt és a birodalom belügyeit nem simeri, de esze és szilárd jellemére nézve a legjobb hírben áll. Alig érkezett Bécsbe, különféle hírek szárnyaltak a minisztériumban történő változások s a belpolitika eddigi irányának megváltoztatása iránt. Annyi bizonyos, hogy Rechberg magát a dolgok állapotáról felvilágosíttatni kívánta és kereste az alkalmat a független emberek nézeteinek megértésére. Így megkérte Jósika Samut is, hogy a magyar ügyekről vele értekezzen. Jósika előadván a kormánynak Magyarország irányában eddig követett fonák és jogtalan eljárását, valamint az ennek következtében támadt hangulatot, óhajtásokat és reményeket, a teendőkre vonatkozva oda nyilatkozott, hogy a régi törvényes állapot visszaállítása nélkül az ország kibékítésére számítani nem lehet. Rechberg erre kételyeit nyilvánította a magyar alkotmányos intézményeknek az örökös tartományok állapotával való összeférhetősége iránt, de azon kérdésre, vajon ezekben is lehet-e az abszolút kormánynak tartósságot ígérni? maga is tagadólag válaszolt, minthogy az abszolutizmus – szerinte – mindenütt forradalomhoz vezetett és Ausztriában is okvetlenül oda fog vezetni. A magyarországi viszonyokról fogalma sem volt; ellenvetései a szokásos osztrák felfogás szerint a kongregációk, restaurációk, országgyűlés körül forogtak s ezen elnevezések alatt megannyi anarchikus gyülekezet képzelt. Elsimerte azonban a helyzet veszélyességét s a teendő változások szükségességét; felszólította Jósikát nem lenne-e hajlandó ezek eszközésére kezet nyújtani, de ez határozottan kimondá, hogy mielőtt a rendszert megváltoztatják s a régi magyar törvényes állapotot visszaállítják, sem ő, sem bárki elvrokonaink közül a minisztériumban helyet nem foglalhat. Ha ellenben a teendők iránt becsületes tanácsot akarnak hallani és elfogadni, mind ő, mind barátai e célból készek lennének a felség kívánatára bármikor megjelenni.

Úgy látszik, Jósika előadása mély benyomást tőn Rechbergre, ki benne épp úgy angyeszü, szilárd jellemű és kellő mérsékletű államférfiút, mint aleghiggadtabb, őszinte magyar érzelm és törvényesség képviselőjét ismerhette meg.

El is terjedt ezen értekezés íhre Bécsben s kivált a miniszteriális körökben bizonyosra vették Jósikának vagy Apponyinak a minisztériumba lépését, mint ezt Nádasdy miniszter több helyütt maga beszélte.

Úgy mint Jósika, még Szécsen Antal és Zichy Ferenc is értekeztek Rechberggel.

Mindazokat összegezve, miket Rechberg nyilatkozatairól hallani lehetett, hinni szabad, hogy ő az eddigi politikával nem ért egyet és érzi, hogy a mostani kormányférfiak általánosan népszerűtlenek; mellőzhetetlennek tartja a lényeges változásokat, de aligha a kellő modorban és mértékben.

Bizonyosra veszik, hogy Rechberg kétszeri utazása Veronába, a hadseregnél időző császárhoz, azért történt, hogy a felséget a belviszonyok veszélyes állapotáról és a teendő változások elkerülhetetlenségéről – dolgokban és személyekben – felvilágosítsa és meggyőzze.

Június 16-án meghalt az öreg Metternich herceg. Álatlában az utolsó időben túlságos szellemi megerőltetésnek tulajdonítják a 86 éves aggastyán halálát. A háború kitörése előtt sokat értekezett vele a felség, kinek terjedelme sírásbeli dolgozatokat is nyújtott be. A magyar állapotok iránt a háború előtt oda nyilatkozott, hogy ezekre

mostan nem lehet gondolni, mert, midőn a ház teteje ég, mindenek előtt azt kell oltani.

Egyébként az elfogulatlan bírálónak el kell ismernie, hogy Metternich mindig a magyar nemzet barátja és jóakarója volt; sok jót köszönhetünk neki a múlt időkben; határozottan rosszalta a kormánynak Magyarországgal való bánásmódját, s ha tőle függ, soha sem engedte volna nemzeti megsemmisülésünket. Már azért is legyen áldás emlékéen.

Ezalatt a háború Olaszországban mindinkább rossz fordulatot vett Ausztriára nézve. Veszve volt a magentai és montebelloi ütközet, Milánót elhagyta a császári sereg, mely a Mincio mögé vonult; a lombardia-velencei tartományok elvesztése mellőzhetetlennek tartatott. Naponként várták, hogy a francia csapatok, s a Genuában keletkezett magyar légió Fiumén s Horvátországon keresztül Magyarországon megjelenik, melyhez azután az ország nagy része csatlakozott volna. A közhangulat nemcsak Magyarországon, de az örökös tartományokban is a szenvedett nagy veszteségek, de kivált a hadsereg ügyetlen vezetése s a hasztalanul hozott sok áldozat következtében fokonyként rosszabbra fordult, s az általános elkeseredés főként Grünne gróf, a császár főhadserge és Bach belügyminiszter ellen irányult, kiket a közvélemény a bajok főszerezőjének tartott.

Rainer főherczeg Veronából – hol a császár főhadiszállásán több napot töltött – visszaérkezvén, meghagyá a birodalmi tanácsnak, hogy a minisztérium által már két év előtt elkészített törvényjavaslatot az „országos képviselők” tárgyában vegye tárgyalás alá. Ezen törvényjavaslat az 1851. december 31-iki országglási azon elvek keresztüvitelére készült, mely így szól:

„Minden koronatartományban a helytartók oldalán választmányok alakítandók, melyek tagjai a lakosság által választatván, a közigazgatási s egyéb ügyek tárgyalására lesznek hivatva.”

A javaslat előzőleg véleményadás végett kiadatott az egyes országokból meghívott bizalmiférfiaknak. A meghívott magyarok közül csak kevesen jelentek meg és ezek is oda nyilatkoztak, hogy Magyarországon a szándékolt „országos képviselők” alakítása legyőzhetetlen akadályokba fog ütközni.

Mielőtt a törvényjavaslat a birodalmi tanácsban tárgyalás alá került volna, ennek egy szűkebb bizottmánya – melynek én is tagja voltam – adott róla véleményt s én, fenntartván magamnak a bővebb indoklást a plenáris ülésben, a tervezett törvényjavaslatot lényegében és formájában elleneztem.

A teljes ülésben, melyben Rainer főherczeg elnökölt, Bach is jelen volt. A belügyminiszter, miután a tárgyalást megelőzőleg több oldalról kétség nyilvánított aziránt, vajjon a mostani izgatottság és elégedetlenség közepette időszerű-e a törvényjavaslat kibocsátása, maga is elismerte, hogy amennyire megnyugtató lehetett volna talán néhány év előtt, mostmár annak óhajtott hatására számítani nem lehet s ő kész volna abban némi szabadelvűbb módosításokat tenni.

A javaslat szerzőjének ezen nyilatkozata daczára, a birodalmi tanács többsége elhatározta a részletes tárgyalás megkezdését, mintha a szándékolt törvény lenne az a panacea, melylyel a felzúdult hullámokat lecsillapítani s a magasra fokozott közvárákozásnál eleget tenni lehetne.

én az úgy is ritkán kínálkozó alkalmat, hogy hazánk szomorú állapota és eltiprott jogai érdekében felszólalhasak, elmulasztani nem akartam s beleegyezését kértem az elnök-főherczegnek, hogy a magyar ügyekre nézve, a kitűzött tárgytól némileg eltérve, nézeteimet annál őszintébben, minden tartózkodás nélkül adhasam elő,

minél komolyabb a jelen időpont s minél súlyosabbak azok a körülmények, melyek közt a kormány a czélba vett intézkedéssel a népek megnyugtatására valamit tenni akar. Minthogy fel kell tennem, hogy a kormány nem kíván a népek szájába mézes madzagot húzni, s nem akarja magát a külföld előtt fitogtatni, hanem valóban oly orgánumot óhajt alkotni, mely által a felség alattvalóinak igazságos és méltányos kívánati- és valóságos szükségleteinek tudomására juthasson, azért óhajtok szólni.

A főherczeg megadván a szót, körülbelül akként nyilatkoztam:

Már akkor, midőn 1851-ben az abszolút kormányrendszer felállításakor, az egyes országok alkotmányai megszüntetéséről szó volt, kimondám, hogy én ezt a birodalom egységének biztosítására szükségesnek nem tarthatom. A birodalom azelőtt is egy és osztatlan volt a pragmatika szankció s európaszerte elismert történeti fejlődése következtében, mely egység a legsúlyosabb körülmények közt fennállott s kérdésbe nem vonatott, jóllehet 1848 előtt Magyarországon alkotmány, az örökös tartományokban rendi intézmények léteztek. Én tehát már akkor sem egyeztem bele a magyar alkotmány megszüntetésébe, hanem azt az alig lecsillapult forradalmi események következtében ideiglenesen felfüggesztettnek tekintettem, míg idő és körülmények engedik annak ismét beállandó felélesztését.

Ezen kérdés azonban Ő Felsége elnöklete alatt újabb tárgyalásra nem került s megfosztattam az alkalomtól, hogy nézeteimet előtte is ismertessem. Ő Felsége most az alkotmányos szervezet némi pótlásakép elrendelte az országos képviseletek felállítását, s ezirányban javaslat fekszik most előttünk. – Magyarországot illetőleg az a terv, hogy minden közigazgatási terület, a bánáság és a szerb vajdaság is, ily képviseleteket külön-külön nyerjenek. Felteszem, hogy ezzel nem egy új bürokratikus kerék akar megint a fennálló bonyodalmas kormányzatba illeszteni, de valóban az a szándék, hogy a közkívánatok és szükségletek megismerésére egy független és hatalmas organum alkotása a cél. A kérdés tehát az, hogy ezen tervnek lesz-e becsé a népek előtt, nem pedig az, hogy a kormány kívánságának megfelel-e? Mennyiben elégítendik ki a tervezett képviseletek az örökös tartományokat, nem tudom, mert viszonyaikat nem ismerem, noha hiszem, hogy azoknál némi becséssel bírandnak, mert általuk nagyrészen visszaadatnak a régi rendi alkotmányok, sőt azoknak volt hatásköre sok tekintetben lényegesen tágítottak, alakjuk pedig a régi szervezethez van alkalmazva s minden tartomány területi egysége meg van óva.

Egészen ellenkezőleg áll a dolog Magyarországra nézve, mert nemcsak, hogy a kérdéses intézmény létege még árnyékát sem teszi a hajdani magyar törvényhozási jogoknak, de annak tervezett alakja is olyan, hogy inkább ingerültséget és nyugtalanítást, mint kielégítést fog szerezni, minthogy a magyarországi képviseletnek öt, s illetőleg hat részre való felosztásában az ország feldaraboltatásának bevezetése fog újra kimondatni és ezáltal minden függetlenebb és jelentékenyebb egyéniség részvéte már előre is lehetlenné tétetik.

A tervezett intézmény Magyarországot soha és semmikép ki nem elégítheti, nem a multa való tekintettel, melyhez azt hasonlítani sem lehet; nem a jelent nézve, mert midőn az örökös tartományoknak minden, a mit bírtak, sőt tágított körrel és bővített jogokkal visszaadatik, Magyarország még csak árnyékát sem nyerendi vissza bírt jogainak; nem végre a jövőt tekintve, mert alig lehet várni, hogy az emberek a mai időben a politikai jogoknak oly csekély mértékével, mint a mennyi nekik itt megadatni szándékoltatik, huzamosan beérjék, kivált most, midőn a pénzügyi állapot, de kivált a lakosság túlságos adókötelezettsége, a közügyekbe való befolyás vágyát naponként élénkebbé teszi.

Szerintem tehát mellőzhetlen, hogy Ő Felsége azon kérdést komoly megfontolás alá vétetni engedje, miként lehessen a létezett magyar alkotmányos intézményeket a birodalom egysége minden lényeges feltételének megóvása mellett, az örökös tartományok számára engedélyezendő analóg intézményekkel összhangzásba hozni, még pedig erre hivatott magyar emberek befolyásával és meghallgatása után. A mikéntnek kérdését mellőzöm, mi nem egyeseknek, hanem összetett erők feladása. Megengedem, hogy a kérdés megoldása nehéz, de nem lehetetlen. Eddig elfogulatlanul, teljesen szabad diskusszióval s avatott magyarok meghallgatásával még nem történt kísérlet, mert mindig, már előre megoldhatatlannak tartották, vagy akarták tartani. Megjegyzem, hogy engem ezen vélemény előadására nem a létező háborús viszonyok s a kormány mostani súlyos helyzete bírt rá. Előadtam volna ezt a legmélyebb béke állapotában is, mert benső okok sürgetik azt, melyek folyton fennállanak. Remélem, hogy nem fog abban senki szeparatiztikus irányzatot találni, minthogy – szerintem – Magyarországnak, már csak önfenntartási ösztönéből is, egy nagy, erős és egységes Ausztriára s annak hatalmas uralkodójára nagyobb szüksége van, mint bármely más nemzetnek Ő Felsége 38 millió alattvalója közül.

Határozottan csak Almássy Móricz kollégám pártolt, mind indítványom, mind indoklásom, mind annak részleteire nézve; de a többi birodalmi tanácsosoknál sem maradt előadásom minden benyomás nélkül. Annyiban legalább többen egyetértettek velem, hogy a tárgyalás alatt lévő javaslat – a maga egészében – nem vihető ki Magyarországból s hogy számára egy célszerű formát kellene találni, de lényegében mégis azt, mint az örökös tartományokban, miután – szerintük – Magyarországnak különleges állása nem lehet a birodalomban. Bach némi bókók kíséretében, óvást tett kitérésem ellen, mely a kitűzött tárgy keretét messze túlhaladta; ezen térre – mint mondá – nem követhet, mert most már csak a felállított elvek alkalmazásáról s a felség akarat teljesítéséről lehet szó, mely szerint a birodalom minden részének lényegileg csak ugyanazon intézmények adathatnak. A formát illetőleg azonban megengedné, hogy lehet Magyarországra nézve olyant keresni, mely az ottani várakozásokat inkább kielégíthetné s a létező aggodalmakat talán megszüntetné.

Ezen előzmények után folyt a tanácskozás tovább az egyes paragrafusok felett oly csendesen és kedélyesen, mintha a népek boldogítása legbiztosabb útján járnának. Többen kijelentették ugyan, hogy elismerik nyilatkozatom jogosultságát, de ez nem az ő álláspontjuk, mert szerintük a birodalom egysége tekintetéből az elfogadott rendszertől eltérni nem lehet.

Két ülésben befejeztetett az országos képviseleti rendszer feletti tanácskozás, melynek eredménye az lón, hogy a miniszteri javaslatban néhány ú. n. szabadelvű módosítás (a tagok teljes szabad választása, különösen választott elnökök, nem a helytartók eo ipso elnökök) tétetett, mikhez Bach is hozzájárult, kinek ez alkalommal tanúsított magatartása és nyilatkozatai azon benyomást tették rám, mintha a helyzet tarthatatlanságáról és lényeges változások szükségességéről maga is meg volna győződve, de az arra szükséges lelkierővel nem bír s az általa elővarázsolt szellemeket rejtekeikbe visszautasítani nem képes.

Az első ülés folyama alatt vettük a megkötött fegyverszünet, a másodikban a békepraeliminárik hírért, melyek léteget s indokait senki sem tudta megmagyarázni, s midőn Lombardia elvesztése közhírré jutott, gúnyos élczek és szenvedélyes panaszok, a könnyű megadás, a béke magas ára, a sok vér kiontása, a milliók hasztalan elfecsérlése felett keserű kifakadások hallatszottak, s fennhangon

követelték a rendszerváltozást, szabadelvűbb intézmények és terjedtebb politikai jogok megadását.

A felség a béke megkötése után tíz nappal Veronából Bécsbe visszatért. Hazatértét a legkülönbözőbb hírek előzték meg az iránt, hogy a belügyek veszélyes állapotáról meggyőződött, hogy eddigi csalódásai folytán az egész birodalom-, de különösen Magyarországra nézve lényeges változásokat akar tenni.

A legbadarabb hírek szárnyaltak Apponyi- és Jósikának a minisztériumba lett meghívásuk iránt.

A tőzsdén minden nap más-más miniszterjelöltek említettek. Én mindezeknek hitelt nem adtam s ismervén a létező megátalkodottságot, a sok kombinációt teljesen alaptalannak tartottam. Pár nap múlva azonban olyasmik történtek, melyekre nézve magam sem tagadhattam, hogy azokban a bekövetkező jobbrafordulásnak némi komolyabb jelenségei ismerhetők fel, inkább, mint eddig nyolcz év óta bármikor.

Ilyen volt, hogy gróf Wolkenstein birodalmi tanácsos, ki egészségi szempontból félévi szabadsággal távol volt, Ő Felségéhez táviratilag meghívott. Nem kételkedett senki, hogy a belügyi tárczának reábizatása és így Bach elbocsátása van tervben, a min, ismervé Wolkensteinnak a mostani rendszerrel merőben ellenkező elveit, csak örvendeni tudtunk. Ő el is jött hozzám azonnal s nyiltan kimondá, hogy meghívása okául, kivált Rechbergnek előtte tett nyilatkozatai után ő is azt gyanítja, de hozzátette, hogy a belügyi tárczát semmi esetre nem fogadná el. Szerinte azonban bárki volna a belügyi miniszter, mindenekelőtt a magyar kérdésre nézve kellene tisztába jönni s ezért kívánt velem – mielőtt a felséghez megy – értekezni. Én ugyanazokat mondtam neki, miket minap a birodalmi tanácsban előadtam, hogy t. i. a magyar kérdés miként leendő megoldására addig gondolni sem lehet, mielőtt e célre néhány független, értelmes, illetékes és loyális magyar ember meg nem hivatnék, kiknek nyilt és őszinte nyilatkozatai és véleménye meghallgatása után, a megoldásnak feltétlenül a régi törvényes alapon, a birodalom egységének valóságos és lényeges feltételei tekintetbe vételével kellene megtörténnie, s hogy végre a felség, mindent megadván Magyarországnak, mi az összes birodalomra nézve nem káros, a magyar koronát – törvényeink értelmében – tétesse fejére.

Wolkenstein mindezeket elvben helyeselte, de akként vélekedett, hogy épen ezek keresztülvitelére valamely magyarnak kellene a kormányba, mint belügyminiszternek belépni s erre elsősorban Jósikát tartaná alkalmasnak. Én erre határozottan kijelentém, hogy előbb a rendszernek kell megváltozni, azután lehet csak szó személyekről, mert előbb senki sem fog a magyarok közül vállalkozni a kormányban való részvételre, míg azután a legbecsületesebb és legképesebb erők fognak Ő Felsége rendelkezésére állani.

Másnap volt Wolkenstein Ő Felségénél s a kihallgatás után már sokkal tartózkodóbb volt irányomban. Tényleg megkínáltatott a belügyi tárczával, melyet egészségi állapota szempontjából nem fogadott el s Ő Felsége figyelmét Lažansky Lipót grófra irányozta, ki 1848 előtt udvari tanácsos volt, de azután elhagyván a közszolgálatot, most a cseh-német konzervatívok egyik legértelmesebbjének s a jelenlegi kormányrendszer legélénkebb ellenének tartatik. A magyar ügyekre nézve a felséggel való értekezése után csak annyit mondott nekem Wolkenstein: „a legnagyobb nehézség a magyar kérdés; itt még nagy hegyek távolítandók el”; ismételve kért, hogy követeléseinket magasra ne feszítsük, s a most kínálkozó alkalmat, mely talán soha többé előállni nem fog, kellő mérséklettel használjuk fel. Azt válaszoltam neki, hogy reám és azon férfiakra, kiket neki megneveztem, bizton

számot tarthat ugyan, de sarkelveink felett tranzigálni nem engedünk, mert azok nélkül, bárki állana a magyar ügyek élére, a trón, birodalom és Magyarország érdekében hatályosan működni képes nem volna.

Néhány nap mulva ismét eljött hozzám Wolkenstein Lažanskyval. Az előbbi ismételé, hogy a belügyi tárczát semmi esetre el nem fogadja, s hogy Lažanskyt vélné erre alkalmasabbnak, ki erre oda nyilatkozott, hogy a jövőre követendő kormányelvek és rendszer előleges megvitatása és megállapítása nélkül ő sem vállal tárczát, annál kevésbé, mert nem hiszi, hogy a felség iránta a kellő bizalommal viseltetnék, s hogy a császárnak ő róla ugyanazon véleménye van, mint Jósikáról, mi neki – szerinte – csak becsületére válik. Ezután terjedelmesen és tartózkodás nélkül értekeztünk. Lažanskyban még több államférfiúi felfogást s irányunkban méltányosságot, valamint az osztrák viszonyok még elfogulatlanabb megítélését találtam, mint Wolkensteinban. Szerinte magyaroknak kellene az összes birodalom élére állani, részint mert Magyarország a legnagyobb és leglényegesebb része a birodalomnak, részint mert a magyarokban van a legtöbb államférfiúi képesség és a magyar kérdés kellő megoldása nélkül senki sem fog az összes birodalom ügyei vezetésében boldogulhatni.

Kérdésére, mit kellene Magyarországnak kielégíthetése végett megadni, azt válaszoltam: semmit, mi az összes birodalom kárára és jól felfogott egysége veszélyeztetésére vezetne, de viszont mindent, mi annélkül megadható és a mi 1848 előtt létezett és ma is életképes, bármily sajtáságosnak tetszenék és bármennyire is térnének el a formák az örökös tartományok intézményeitől, az országra lévén bízandó, mit és mikép találand majdan megváltoztatandónak vagy módosítandónak.

Nézeteink minden lényeges pontban megegyeztek, s mind Lažansky, mind Wolkenstein határozottan kijelentették, hogy a belügyi minisztérium mostani alakjában fenn nem állhat, hanem az egyes tartományok számára ismét a régi intézmények volnának visszaállítandók, s azok élére illető országbeliek lennének nevezendők. Az általános belpolitika elvei megállapítása végett – szerintük – még a mostani minisztérium változása előtt, az örökös tartományokból, de különösen Magyarországból több kitűnő egyén lenne meghívandó, kikkel a követendő irány megvitatatnék s a felállítandó rendszer megállapítatnék. Ezen munkálat azután oly nyilatkozattal lenne a felség elé terjesztendő, hogy annak elfogadása esetén az illetők készek volnának a kormányhatalmat felelősségük mellett átvenni. Ezzel kapcsolatban a pénzügyi kérdés is előlegesen tisztába hozandó lenne, mert ha a pénzügyi állapota a bankrottot elkerülhetlenné tenné, mondassék ki az még most a jelenlegi kormányférfiak alatt, kik azt célelleses működésükkel előidéztek, nehogy az új kormány ily gyűlöletes s csak az eddigi hibás rendszer szülte intézkedéssel legyen kénytelen hivataloskodását megkezdeni.

Wolkenstein vagy Lažansky miniszterségét reánk nézve mindenesetre előnynek tartanám, mert ezek nem idegenkednének attól, hogy a meghívandó magyarokkal alaposan értekezzenek, mi eddig készakarva kerülve lőn, s oly egyének vannak a kormányon, kik a magyar nemzet ellenei s minden kölcsönös kapacitációt lehetlenné tesznek.

Windischgrätz herczeg visszaérkezvén sikertelen berlini missziójából, a császár által kitüntetőleg fogadtatott. Kihallgatása után elmondta nekem, hogy a felség elismervén az eddigi rendszer hibás voltát s uralkodása eddigi éveit elpazaroltaknak tekintvén, elhatározott szándéka, úgy a rendszerben, mint a személyekben lényeges változásokat tenni. El van határozva Bachot elejteni, Magyarországot mostani

közigazgatási felosztását megszüntetni, az idegen hivatalnokokat visszahívni s a magyar nemzet igazságos igényeit figyelembe venni. A herczeg hangsúlyozta előttem, hogy a császár a legjobb szándékkal viseltetik ugyan hazánk irányában, de a túlságos kívánatok neheztelve említi, különösen, hogy Apponyi is az előbbi, törvényes állapot visszaállítását sürgeti, pedig „országgyűlésre jurátusokkal” és „megyei kongregációkkal” a császár soha reáállani nem fog, minthogy azok a mostani konfúziókat ismét újakkal szaporítanák, a miben a herczeg sem fogna minket a császárnál pártolni. Ezután kívánatainkban mérsékletre és türelemre intvén, kérdezte, hogy mi volna Magyarországon a kedélyek megnyugtatóására a teendő? mire azt válaszoltam neki, hogy az, a ki ezen kérdésre rögtön és csak saját nézetei után indulva, kívánna megfelelni, - szerintem - már a priori nem volna tanácsadásra alkalmas, minthogy e részben csak többen összemunkálva volnának abban a helyzetben, hogy alapos tanácsot adjanak, azért - hivatkozva a birodalmi tanácsban minap adott és indokolt különvéleményemre - azt javasoltam, hogy a herczeg eszközölje ki a felségnél Jósika-, Apponyi- és Dessewffynek a kérdéses célra leendő meghívásukat. Felvilágosítottam egyszersmind a herczeget az iránt, hogy a felség alkalmasint félreértette Apponyit, de hogy „országgyűlés” és „kongregációk” nélkül - kellő rendben és törvényes értelemben - a magyar állapotok czélszerű és kielégítő rendezése nem is képzelhető.

Harmadnapra újra magához kéretett Windischgrätz herczeg s elbeszélte, hogy a fentiekben értelmében újra beszélt a császárral, ki megígérte neki, hogy egyelőre velem fog szólni. Windischgrätz ezt annyira bizonyosnak hitte, hogy megkért, miként az eredményt neki bizalmasan írjam meg Gasteinba, hová a napokban készül.

Meghívásom elmaradt s sem én, sem bárki közölünk a felséghez meghívást nem nyert.

A belügyminiszteri változás sem történt meg; Wolkenstein egészségi állapota miatt végleg visszautasította a megbízást, míg Lažanskyról - Windischgrätz szerint - a császár azért nem akar hallani, mert - mint utóbb kiderült, teljesen alaptalanul - azzal vádoltatott, hogy 1848-ban a cseh „Swornost” nevű forradalmi egylet tagja volt.

A császár inkább gróf Clam, krakói tartományi főnök elé hajlanék, ha idősebb volna.

Több más jelenség is bizonyítja, hogy a császár a közügyekben, nevezetesen Magyarországra nézve, csakugyan lényeges változtatásokat akar tenni. Ily értelemben értelmezték a háború bevégezése után kiadott császári proklamációt is. Ezt állította Scitovszky bíbornok-primás is, ki a felségnél volt audienciája után hozzám jött, s elmondá, hogy a császárt a magyar nemzet megnyugtatójának szükségére figyelmezteté, mire a császár határozottan megígérte, hogy az ország érdekében bizton több dolgot fog tenni, de most még a béke dolgaival van nagyon elfoglalva.

Ily értelemben nyilatkozott Grünne gróf, főhadsegéd is Zichy Ferencznek, kérdezvén őt: tisztában vagyunk-e már magunk közt azok iránt, miket kívánnánk s biztosak vagyunk-e, hogy az ország nagyobb része helyeslendei nézeteinket?

Szécsen Antal is ilyféle nyilatkozatot hallott Rechberg minisztertől s felajánlotta magát a Magyarország irányában követendő eljárás formulázására

Ezen remények azonban csakhamar lelohadtak, midőn Coronini gr. altábornagy horvát banná és Sokcsevits b. tábornok, bánáti és szerb vajdasági helytartóvá nevezettek ki, a mivel a jelenlegi rendszer két legkiáltóbb sérelme ú. m. a

főhivatalokra idegen alkalmazása és az ország területi épségének megsértése újra ünnepélyesen megerősítettek.

A nyár folyamán kétszer voltam Széchenyinél. Első látogatásom alkalmával, midőn még a háború folyt, a legjobb kedvben találtam őt, mert ő is elkerülhetetlennek tartá Lombardia elvesztését és ezen szenvedendő csapáshoz fűzve reményét hazánk állapota jobbrafordultára nézve.

Másodszori látogatásomnál a béke már meg volt kötve s ekkor reményei már alábbszálltak. Csak magunk voltunk s hosszasan s tartózkodás nélkül tárta ki eszméit. Nagyon ingerült és elkeseredett állapotban volt; változhatatlan szándékának mondta, hogy döblingi lakását soha többé el nem hagyja; a létező bajok orvoslását nemcsak speciális magyar szempontból, de az egész birodalom érdekében tartja szükségesnek; úgy Magyarország-, mint az örökös tartományokból „Notablesek” meghívását kívánja; ebbeli nézetei kifejtésére gróf Rechberg miniszterrel óhajtott találkozni, s megkért, hogy az ifjú Metternich útján igyekezzünk Rechberget – ki Széchenyivel régibb időben Angolországban ismerkedett meg – rávenni, hogy őt Döblingben meglátogassa. Ez minden hozzájárulásunk nélkül előbb megtörtént, mintsem gondoltuk volna, de a várt eredmény nélkül, mert Rechberg annyira nem értett egyet Széchenyinek előtte tett nyilatkozataival, hogy látogatása után azt mondá: „Széchenyi csakugyan azon házba való, hol most van, s nagyon jó, hogy onnan maga sem akar kijönni”.

Nagy feltűnést keltett egy Londonban nyomtatott könyv: „Ein Blick auf den Rückblick”, mely válaszul szolgált a Bach miniszter meghagyásából s a kormány működése és állítólagos sikerei dicsőítésére írt: „Rückblick” című röpiratra. A „Blick” nemcsak Bach ellen volt irányozva, de abban az egész kormánynak Magyarország irányában követett eddigi eljárása kimondhatatlan keserőséggel s merő gúnnyal ostromoztatik, nemkülömben magas és legmagasb személyek sem kíméltetnek meg az igen éles élczettől. Nekem is megküldetett a könyv, melyet annál bizonyosabban tarthattam Széchenyi művének, mert a „Rückblick” megjelenése után Széchenyi egy ma is nálam meglévő levelével arra kért, hogy Bach eme röpiratát neki küldjem meg, mert ő arra válaszolni akar.

Széchenyi „Blick”-je mindenesetre nagy benyomást fog tenni, bár a küldöndön túlságos terjedelme s lokális vonatkozásai mellett, az óhajtott hatást aligha érendi el.

Széchenyi teljes cynismussal Teleki Lászlót vagy „többeket” nevezi meg a munka szerzőinek, de azután, beszéd közben egész oldalakat recitál azokból, mint saját eszméit. A mai viszonyok közt majdnem hihetetlennek tetszik, hogy Bécsben is olyan nagyon el tudott terjedni a könyv, mely a kormány jogtalan, fonák, kíméletlen és igazságtalan politikája folytán keletkezett és yner igazolást.

Július havában Deák Ferencz látogatott meg, ki Marienbadba szándékozván menni útközben megbetegedett, s emiatt néhány napot Bécsben töltött, miből azután a lapok alaptalanul azt következtették, hogy a magyar ügyek iránt való tanácskozás végett hivatott meg. Bizalmas beszélgetésünk közben megkérdeztem őt, vajjon, ha meghivatnék, feljönne-e? s mi módon és úton vélné a magyar kérdést rendezendőnek? Az elsőre határozottan és feltétlenül tagadólag válaszolt; a másodikra pedig az 1848-iki törvények alapján összehívandó magyar országgyűlés által vélné egyedül a törvényes rendet helyreállíthatónak, mely úton azután Magyarország és az örökös tartományok közti viszonyok – a változott körülményekhez képest – lehetnének rendezendők; opportunitás szempontjából azonban megengedte, hogy talán az 1848 előtti törvények alapján is lehetne a

rendezést eszközölni, mire azután Széchenyi azt mondá: „Deák Ferencz még a zalaegerszegi megyeház ablakából nézi a világot.”

Még feljegyzem itt, hogy a folyó év tavaszán kitört háború folyama alatt a kormány organumai minden eszközt felhasználtak a hadierő gyarapítására s azért főként az önkéntes csapatok szervezését sürgették és segítették elő minden módon, részint hogy a hadsereg szaporodjék, részint és főleg azért, hogy a külföld előtt a magyar nemzet áldozatkészségével és hűségével dicsekedhessenek; az önkéntes csapatok egyenruhái magyar szabásúak és színűek voltak, fővegük magyar pörgekalap volt; a toborzás a magyar színű lobogó alatt, magyar zene mellett történt, a polgári hatóságok és katonai hatóságok pedig mindenféleképen hízelegtek a nemzeti hiúságnak.

Albrecht főherczeg és neje Bécsben, az indóházban várták a Magyarországból felérkezett első csapatot, melynek zászlóján az ország címere és magyar felirat volt látható. Nem is lehet tagadni, hogy rövid idő alatt teljes számmal ki is állítottak az országból az önkéntes csapatok, de csalatkoznék az, a ki ebből a nemzet megelégedését és áldozatkészségét következtetni akarná, mert az önkéntesek többnyire dologkerülő betyárok s keresetnélküli napszámosok, vagy olyanok voltak, kik a kilátásba helyezett kedvező feltételek alatt katonai kötelezettségüket így gyorsabban és könnyebben leróni kívánták. Csak itt-ott találtak egyesek, kik tapasztalatszerzés, vagy harczszomjából állottak be; a tisztek pedig csupán jobb és gyorsabb előmenetel okából keresték és vállalták el alkalmaztatásukat.

Még botrányosabb volt a kormánynak, az ú. n. loyaltási feliratok és önkéntes pénzadományok gyűjtése körüli eljárása. A feliratokra a községeket nyíltan kényszerítették s a legkisebb falúnak ekkép megrendelt hódolati felirata – melyet a tisztviselők készítettek – a bécsi hivatalos lapba lön iktatva, hogy a hadseregnél időző császár és a külföld azt higyjék, mintha a magyarok hűségüket nyíltan bevallani s vagyonuk és vérük feláldozásával készségüket tanúsítani sietnének; a pénzadományok pedig, az egyházi rend részéről, vagy néhány cím- és rendvadász nagyravágyó által ajánlottak meg, sőt nem ritkán a kerületi tisztviselők által községekre kivonattak.

Kéthavi szabadságra itthon lévén, olvasom az augusztus 22-iki hivatalos lapban, hogy megtörténtek azon változások, melyeket a császárnak a villafrancai békekötés után, július 18-án kelt proklamációjából sejteni lehetett s melyeket már hetek óta vártunk.

Gróf Rechberg külügyminiszter ezen állása megtartás amellet miniszterelnökké, Bach báró nagykövetté a római szent széknél s helyébe belügyminiszterré Gofuchowski gróf eddigi galicziai helytartó, végre Hübner báró eddigi nagykövet Párisban, rendőrminiszterré neveztetett ki, Kempen báró helyére. A kereskedelmi minisztérium megszüntettetett.

Lehet-e már most ezen változásokból a közállapotokra nézve általában, s különösen Magyarországra nézve némi jót várni? ez a nagy kérdés, melyre nem könnyű a felelet. A lehetőséget tagadni nem akarnám, főleg azért, mert az eddigi szerencsétlen rendszernek alkotója és legnevezetesebb képviselője, Bach, el lévén távolítva, a kölcsönös megértés – kapacitáció – és közeledésnek leglényegesebb akadálya is el van hárítva. Ugyanis Bach, akár meggyőződésből, akár személyes érdekből, a felállított központosítási és egyenlősítési abszolút kormányelvekhez konokul ragaszkodván és magát csak a császár akarat végrehajtójának vallván, minden értekezést, kétséget, vagy felvilágosítást visszautasított. Mindazokat, kik

rendszeréhez feltétlenül nem csatlakoztak, vagy a létezett törvényes állapotok visszaállítását pártolták, szeparatizmussal gyanúsította, azokat gúnyosan ókonzervatíveknek nevezvén, elveiket a forradalmiaknál veszélyesebbeknek állította és így a császárt mindazoktól, kik a jelenlegi rendszernek hívei nem voltak, elidegenítette s a felség és köztük egy immár alig áttörhető válaszfalat húzott. A németesítést és idegen tisztviselők tömeges alkalmazását Bach a legkíméletlenebbül igyekezett keresztülvinni. Azután konstatálni kell, hogy Bach, ki a személyesített rendszernek tekintetett, multjának megtagadása, elveinek ismételt megváltoztatása, politikai jellemtelensége és az abszolutizmus erőszakos megállapítása által minden önérzetes ember előtt hitelét vesztvén, sőt a közmegvetés tárgya lévén, hozzá közeledni immár senki sem akart, szavaiban senki nem bízott s a jobbrafordulás eszközlését ő általa és ő vele lehetőknek senki nem tartotta.

Gołuchowski gróf lengyel lévén, psychologice lehet reményleni, hogy egy szabad nemzet sajnó fájdalmait méltányolni, óhajtásait ellenséges indulat nélkül fogja meghallgatni és bírálni. Feltehető, hogy a magyar férfiakkal maga is kívánni fog értekezni és érintkezni, mert csak ezen úton lesz ő képes a felségnek Magyarországra nézve üdvös tanácsokat adni s az állapot javulását eszközölni. Minden attól függ tehát, fog-e Gołuchowski magyarokat – és kiket? – meghívni a magyar ügyek feletti értekezésre? mert ha megint csak a jelenlegi rendszer híveivel érintkezik, akkor kár volt a császárnak magát Gołuchowski kineveztetésére elhatározni; csupán csak személyváltozással nem nyerünk semmit.

Gołuchowskit Galicziában, mint helytartót nem nagyon kedvelték s a legfelsőbb kézirat, melylyel ő ezen állástól felmentetik és miniszterré neveztetik, feltűnő szárazon van fogalmazva s még a szokásos elismerési frázisokat is nélkülözi, úgy, hogy Gołuchowski minisztersége talán csak átmenetet képez.

Rechberg grófnak miniszterelnökké neveztetése nagyobb jelentőséggel bír s alaposb reményekre jogosít. A miniszterelnökség ugyanis Schwarzenberg herceg halála után elvileg eltöröltetvén, annak újólag történt visszaállítása nem történhetett más célból, minthogy a miniszterelnök a többi miniszter szakmáiba is lényeges befolyással bírjon; már pedig Rechberg a mostani rendszernek tarthatatlanságáról meg van győződve és a felséget a változások szükségességéről meggyőzni iparkodik, s a miniszterek által eddig került és visszautasított férfiakkal érintkezni és értekezni óhajtott és már eddig is hazánk jogos kívánatai iránt méltányos figyelmet tanúsított. Kár, hogy mint külföldi származású (bajor) s azonkívül mint diplomata folyton idegen országokban tartózkodván, Ausztria és Magyarország belviszonyairól oly kevés ismeretei vannak.

Negatív irányban volna tehát némi támpont, hogy tőle jobb és igazságosabb rendszert reményljünk. De, hogy pozitív nézetei és tervei létegenben és mértékben megfelelnek-e a közvárákozásnak s különösen a mi vágyainknak, azt a következő fogja megmutatni.

A Bécsben készülő dolgokról Dessewffy Emil két levele által értesültem. Már magában is örömet okozott nekem, hogy Dessewffy e fontos híreket velem közölni szükségesnek látta; még kedvezőbb benyomást tőn azonban rám azok tartalma, mert midőn a magyar ügyek lehető jobbra fordulására nézve odafent ismételve sürgettem magyar férfiak meghívását és meghallgatását, mint sine qua non elsősorban Dessewffy Emil forgott eszemben, mert az ő lángeszétől, nagy terjedelmű pozitív ismereteitől vártam mindig a legtökéletesebb és legczélszerűbb terveket; ha tehát őt

hallgatták meg, a jobbak legjobbját hallgatták meg, kinek nézeteit mindenki feltétlenül elfogadhatja.

Nem is kételkedhettem tehát, hogy előadása nagy és mély benyomást fog tenni; csak egytől tartok, hogy mint azt neki meg is írtam, tervei tulajdon lángeszének és eszméinek mérveirez lévén alkalmazva, azokat a mindennapi tehetségek kellőképp felfogni s méltányolni nem fogják tudni, s ha azokat elvontan helyeslendik is, a kivitel óriási nehézségeitől vissza fognak riadni.

A protestánsok ügyében kelt pátens miatt nagy az ingerültség az országban. Ezt alaptalannak és indokolatlannak éppen nem tarthatom, mert a nyílt parancs kétségtelenül több oly pontot tartalmaz, melyek a protestánsok vallási elveivel, törvényes jogaival és törvényesített szokásaikkal merőben ellenkeztek. A birodalmi tanácsban annak idején, külön véleményt adtam be a tárgyban, mint azt folyó évi jegyzeteim elején felemlítettem, s már akkor elnökünket, Rainer főherceget figyelmeztettem, hogy a pátens ellen az egész országban ingerültség fog támadni, melynek következtéseit kiszámítani nem lehet.

X FEJEZET.

A MEMORANDUMOK KORA. 1859 SZEPT.-DECZ.

(Bécs, 1859. Desseffy Emil tervezetének sorsa. — Hübner visszalépése. — Thierry. — Szógyény-Marich László tanulmánya. — 1859. nov. 12. Értekezés Rechberggel. — Decz. 18. Vitatkozás Gołuchowskival. — Ebéd Széchenyi Istvánnál. — Elkeseredett hangulat Magyarországon. — A pesti egyetemi ifjúság küldöttei. — Protestánsok mozgalma. — Zsedényi Ede pere. — Községi törvény iránti tárgyalások. — Esztergomi pohárköszöntők. — Albrecht főherceg ellenzése. — Diószegi vadászat 1859. decz. közepén. — Zsedényi ellen tényleg megindul a bűnvádi eljárás. — Nádasdy Ferencznél Zsedényi érdekében. — Albrecht főherceg Szógyény-Marich tanulmányáról.)

Szabadságomból visszatérve itt találtam Desseffy Emilt, Jósikát, Szécsent és ifj. Mailáth Györgyöt, kik Rechberg és Hübner által a magyar állapotok iránti értekezés végett meghivattak. Már többször találkoztam velük, s ők igen meg voltak elégedve mindkét miniszter felfogásával és jó szándékaival, kivált Hübnerrel nem tudtak elég dicséretet mondani, ki időközben Megyerre gróf Károlyi Lajoshoz is lerándult s egészen meg volt lépetve, hogy az ott összegyűlt számos magyar férfiúban oly tökéletesen egyetértő nézeteket — a létező bajok és azok lehető orvoslása iránt — talált.

A teendő konkrét javaslatra nézve Desseffy javaslata fogadtatott el elvbarátaink által s javaslatát ő a miniszterek előtt szóval is fejtegette és védelmezte. Tervezete röviden a következő: a magyar törvényes állapot visszaállítása s az örökös tartományoknak is a magyar intézmények alapján leendő szervezése. Alkotmányos alapra van fektetve az egész javaslat, a provinciális autonómia elvének fenntartása, a kül-, had- és pénzügyek központosítása mellett.

Én nagyon kételkedtem, hogy ezen tervnek a döntő köröket megnyerni lehessen, s a következés megmutatta, hogy sejtelveim nem csaltak. Rechberg, midőn több napi értekezés után Desseffytől búcsúzott, azt monda: sokat gondolkoztam eszméi felett, de azokkal megbarátkozni nem tudok. Jósikát ismételten felszólítá, hogy lépjen be a minisztériumba, mit ez, a meddig a jelenlegi rendszer fennáll, határozottan megtagadott. Barátaim azonban mindezek daczára nem tettek le a reményről, hogy Desseffy javaslata el fog fogadtatni, míg végre Hübner miniszter rögtön visszalépése őket is kiábrándította. Azt állítják ugyanis, hogy Hübner azért volt kénytelen lemondani, mert ő Desseffy javaslata szellemében készített egy tervet, s a miniszteri tanácsban előadván azt, úgy összes társai egyhangúlag, mint a felség is visszautasították.

Hübner lemondásával nagy népszerűségre tett szert. Utódja báró Thierry lett, a Theresiánumban 38 év előtt tanuló társam; mostanig a diplomáciában szolgált; a szabadelvűbb eszméknek nem barátja. Állapotaink jobbrafordulása iránt táplált reményeink tehát ezáltal ismét sírba döntettek és — fájdalom — ismét teljesült az, a mit előre láttam.

Ezalatt megtartatott a magyar akadémia részéről a „Kazinczy”-ünnepély s Esztergomban a prímás félszázados aranymiséje. Az itt történt nemzeti manifesztációk ismereteseek; fel-fellobbanó szikrák, melyek legalább azt mutatják, hogy a nemzet él és élni akar.

Mult évi jegyzeteim végén említettem, hogy az ország jelen állapotát, ennek eredetét és okait, nemkülömben régi közjogi és törvénykezési intézményeinket leírni és összeállítani szándékozom. Ezen munkálatot most befejeztem s abból egyes részleteket barátaimnak felolvastván, azok annyira meg voltak azokkal elégedve, hogy — kivált Jósika és Sennyey — nagyon sürgették, hogy dolgozatomat Rechberggel közöljem. Magam is átláttam, hogy kár volna fáradságos munkámat csak fiókomba zárva tartani, s azért sokat gondolkoztam, miként lehetne azt a legcélszerűsággal felhasználni. Erre nemsokára alkalom kínálkozott. Esterházy herczegnél, Gołuchowski és Thierry miniszterekkel ebédeltem; Rechberg ebéd után elkezdett velem a magyar ügyekről szólni; sopánkodott a sajnos állapot felett, elismervén, hogy az ország irányában a kormány részéről nagy hibákat követtek el, hogy a közigazgatásban sok javítani való van, s hogy a megerendszerhez (Komitats-Verwaltung) fog kelleni visszatérni; de ennél többet az országnak megadni nem lehet.

Én erre azt válaszoltam, hogy kizárólag evvel az ország megnyugtatása lehetetlen, de ő csak azt viszonzá: „többről szó nem lehet”, s megkért, hogy bővebb értekezés végett menjek el hozzá.

November 12-én voltam azután nála. Ez időtájban történvén meg a Kazinczy-ünnepély, az esztergomi aranymise és a pesti egyetemi ifjúság kérelmezése a magyar nyelv érdekében, mely eseményekben az osztrák urak már-már a forradalom előjeleit látták, Rechberg mindjárt azzal fogadott: „mindenekelőtt engedelmességre kell az országnak visszatérnie; előbb semmi sem történhetik; sokat lehet és kell is Magyarország kívánatai szerint tenni, de addig arra gondolni nem lehet, míg az ország engedelmeskedni nem tud”. Erre azt feleltem neki, hogy más engedelmességre, mint szenvedőlegesre — a kormányrendszer alapjának megváltoztatása nélkül — számot tartani nem lehet. Kértem: nem fizetik-e az adót? nem állítatnak-e újonczok? nem foganatosítatnak-e a kormány rendeletei? Ennél többet: ragaszkodást és áldozatkészséget most hiába várnak. Kértem, hiszi-e, hogy az abszolút kormányrendszerrel sokáig boldogulhassanak? mire nemmel felelt, de hozzátéve: „rendi intézményekkel igen”. Erre én megjegyzem, hogy Magyarországnak nem rendi intézmények kellenek, de régi, százados alkotmánya s ha soká késik a kormány a nemzet kívánatai teljesítésével, könnyen úgy járhat, mint Phaedrus Rusticusa: qui exspectat dum amnisdefluat. Rechberg erre újra előhozta, mint multkor, hogy a megyei közigazgatási rendszert, mint egyszerűt és olcsót vissza kell állítani; mire azt a természetes ellenvetést tettem, hogy megyei rendszer nem lehetséges az abszolút kormányrendszer mellett. De ő a lombard-velencei provinciális kongregációkra hivatkozva, az inkompatibilitást el nem ismerte. Én pedig mindig az én: „ego autem censeo”-mra tértem vissza, hogy t. i. a magyar kérdést annak magyarokkal való alapos, tüzetes, komoly és elfogulatlan tárgyalása nélkül megoldani teljes lehetetlen s említettem neki, hogy készítettem egy emlékiratot, melyet vele közölni kész vagyok, s annak olvasását annál inkább kérem, mert abban a dolgok jelen felség által fogadtatni nem fognak, hogy fellépésükkel célta nem érnek, s hogy komoly következtetéseknek teszik ki magukat; de ők mindenre készeknek nyilatkoztak s szülőik beleegyezésére is hivatkoztak.

Megindultam ezen fiatal emberek hazafias elszántságán és noha nem szeretem, ha az ifjúság politikával foglalkozik, mégis bensőmben nem tudtam kárhozthatni a nemzetiségi szent buzgalom ezen fellobbanását.

A protestánsok felsőbb tilalom daczára megtartják gyülekezeteiket és sorra a pápens visszavételét sürgetik. Csak néhány luteránus széniorátus fogadta azt eddig el. Az ingerültség köztük annál nagyobb, mert a kormány újabban a késmárki határozat indítványozói ellen bűnvádi eljárást rendelt el: „a közcsend háborítása miatt”.

Zsedényi barátom is megvan idézve, s a napokban hallgattatott ki a kassai országos törvényszék előtt. Zsedényi, ki a kormánynak (t. i. a régi magyar törvényesnek) mindig erős támasza és hathatós védője volt s kinek monarchikus és dinasztikus érzelmei most is erősebbek, mint a legnagyobb részénél. Megfoghatlan, miként lehetett a felségnek ily tanácsot adni. Ezáltal a szakadás a kormány és protestánsok közt mellőzhetetlen s még a katolikus papság is az utóbbiak mellett van.

Az elítélendők mártírokként fognak ünnepeltetni s eljön az idő, midőn ezen lépés keserűen meg fogja magát boszulni. Az egész ország pártját fogja a protestánsoknak, kikben nemcsak vallási jogaik védőit, de a mostani rendszer közvetett megtámadóit szemléli s örvend, hogy ekként felhasználhatja az első alkalmat, mely kínálkozott, a kormány intézkedései ellen testületileg felszólalhatni. Mi pedig a legbotrányosabb, az, hogy az illető büntető hatóságok nem önként léptek fel az állítólag megsértett törvény megboszulására, hanem Bécsből utasítottak a bűnvádi eljárás megindítására, miután Hye, igazságügyminisztériumi osztályfőnök (1848-ban tanár és forradalmár) által erőszakosan törvénysértésnek minősített a késmárki határozat egyik passzusa.

A községi törvény iránti tárgyalásokkal sem bír a kormány boldogulni. A helytartósági osztályokhoz meghívott bizalmiférfiak legnagyobb része a meghívást el nem fogadta, a kik pedig megjelentek, nagyrészen tiltakoztak a törvényhozásnak ily módon való gyakorlása ellen s elhagyták a tanácsstermet. Mindenütt nyíltan követelték a magyar törvényes állapot és törvényhozás visszaállítását. Pozsonyban és Sopronban eredménytelenül oszlottak szét, mert egyhangúlag kimondták a bizottmány illetéktelenségét, még pedig Pozsonyban alig volt valaki, ki a tisztán magyar elemet képviselte volna, hanem Degenfeld gróf, Königsegg gróf, Migazzi gróf, Kampfmüller, volt pozsonyi polgármester s néhány ottani polgár és községi küldött sürgették a magyar törvényes állapot visszaállítását.

A miniszterek azt állítják ugyan, hogy ezzel nem törődnek, s hogy majd találnak másokat, kik készek leendnek a tanácskozásban résztvenni. De kik lesznek ezek? S most már legalább nem mondhatják, hogy csak a főnemesség s az ó-konzervatívok tesznek akadályokat, mert minden osztály képviselője egyformán tiltakozott a mostani rendszer ellen.

Az esztergomi pohárköszöntők miatt Jósika, Cziráky és Bartakovics, egri érsek a kormány részéről kérdőre vonattak, s belső titkos tanácsosi kötelemeik megsértéséért megrovattak. Cziráky és Jósika férfiasan megfeleltek, az első kijelentvén, hogy előbb volt magyar, mint belső titkos tanácsos, s mindketten készeknek nyilatkoztak ezen méltóság letételére. Ezen nyilatkozatok azután hosszasan tárgyalattak a miniszteri tanácsban, de további következésük nem lőn. Ilyenekre érnek rá az osztrák államférfiak, midőn a ház teteje ég.

Állítják, hogy a magyar ügyek jobbrafordulásának legnagyobb akadályja Albrecht főherczeg ki a rendszerváltozásról mit sem akar tudni; neheztelése a nemzet javíthatatlan konoksága s az ő jó szándékainak el nem ismerése felett a végsőig megy. Már az ostromállapot kihirdetését is sürgette. Annyi bizonyos, hogy temérdek katonaság vonatott össze az országban, miáltal az elkeseredés a katonai beszállásolások terhének súlyosbodása miatt még inkább növekedett. És mindez vajjon miért történt? A Kazinczy-ünnepelnél mutatkozott nemzeti lelkesedés, az

esztergomi toasztok, a protestáns mozgalom, a községi törvény feletti tanácskozásokról történt nyilatkozatok, az egyetemi ifjúságnak kérelmezése a magyar tannyelv érdekében és a nemzeti öltözéknek terjedő használata miatt!

Ilyeseket pedig a katonaság szaporítása megakadályozni nem fog.

Bajoknak, melyek ily szimptomákkal jelentkeznek, szellemi orvoslat kell; anyagi erő alkalmazása csak növelheti azokat; elnyomhatja egy időre, de megszüntetni nem fogja. Erőszakos kitörésektől, ellenszegüléstől, nagyobb zavaroktól, szerintem, egyelőre tartani nem lehet, legalább addig, míg a béke a külfölddel megbontva nem lesz, mire azonban Európa mostani viszonyai közt sokáig számot tartani nem lehet. Adja Isten, hogy honfitársaim a mérséklet útjáról soha le ne térjenek s inkább továbbra is férfiasan tűrjenek, semhogy erőszakos lépésre határozzák el magukat, a minél kedvezőbb szolgálatot elleneinknek nem tehetnének. Én részemről semmi alkalmat el nem mulasztok, s mindenkit mérsékletre intek s szóban és cselekedetben mérsékletet ajánlok.

December közepén Zichy Ferencznél Pozsony-Diószegen több jó baráttal és elvokonnal vadászaton voltam, s ott néhány kedélyes napot töltöttem. Noha a politikát lehetőleg kerültük, mégis akaratlanul szóba jöttek a napi események és így a küszöbön álló párisi kongresszus is, melyen talán az emigráció sürgetésére a magyar kérdés is szóba fog kerülni. A legszerencsétlenebb gondolatnak jelentettük ki ezen eszmét s annak bármi módon való elősegítését, mivel ily lépés a törvényesség ügyének többet ártana, mint használna és a konzervatív-párt múltjával s mindig tanúsított loyálisával merőben ellenkeznek, mert nekünk nem lehet, nem szabad hazafiúi reményeink teljesülését máshonnan, mint a tróntól és törvényes urunktól várni és óhajtani. Ha nehezen esik is a türelem és a hosszú szenvedés, de nekünk más szerepünk nem lehet, mint minden alkalmat felhasználni jogos igényeinknek az illetékes helyen való nyilvánítására. Ily értelemben nyilatkozott ez alkalommal a legerőteljesebben Zsedényi, ki ellen a kormány épp most rendelte el a bűnvádi eljárást. Nem mondom, hogy az ellenkező nézetnek pártolója akadt volna; de már csak az is, hogy ezen eszmét a mi körünkben meg lehetett pendíteni, annélkül, hogy az egyhangúlag kárhoztatott és megrovott volna, mutatja, hogy hová jutottak a dolgok az országban.

Zsedényi ellen csakugyan bűnvádi eljárást indítottak Kassán, a közcsend háborítása címén és miután a végtárgyalás a folyó december hó 28-ára van kitűzve, ezen zordon időszakban le kellett neki utaznia. Nem mondhatom, mennyire szomorít engem ezen jogi szempontból sérelmes, politikai tekintetben monstruózus esemény. Ezzel az országban a jogbiztonság erős lökést szenvedett, s ha Zsedényit a késmárki határozat miatt vád alá lehetett helyezni, senki sem biztos már az elől, hogy bármi okból nem indítanak-e ellene bűnvádi pert?

Az eddigiekből ítélve bizonyosnak tartom Zsedényi elítéltetését, mert a mostani bíróságokban nincs annyi függetlenség, hogy őt felmenteni merjék, miután a kormány az elítéltetést kívánja. Egyébként a kassai országos törvényszék nagyobb része idegen tagokból áll.

Vay Miklóstól a napokban vettem levelet, melyben írja hogy mennyire igyekszik hitsorsosai közt az ingerültséget csillapítani. Ő a legnagyobb mérséklettel szól a dolgról; de azt hiszi, hogy százanként fognak a törvényszékekhez fordulni, Zsedényivel hasonló megbüntetésüket kérendők.

A kassai törvényszék előtt folyamatban levő eljárás végtelenül nyugtalanított, nemcsak azon méltatlanság miatt, mely Zsedényi barátomat érte, de annak az ország

közállapotára nézve okvetlenül bekövetkezendő súlyos következményei miatt is. — Meg akartam kísérlem, a mit lehetett. Rainer főherczegnél sikertelenül interveniáltam. Elmentem tehát Nádasdy Ferencz gróf, igazságügyminiszterhez; elmondtam neki a Zsedényi elleni eljárás fonákságát, jogi méltányosság és politika szempontjából; figyelmeztettem az elmaradhatlan súlyos következményekre, s kértem, hasson oda a felségnél, hogy a vádhatározat távirat útján beszüntettetvén, Vayal és Zsedényivel tartandó tanácskozással kíséreltessék meg a bonyodalom kiegyenlítése. Nádasdy azt felelé, hogy ő mint igazságügyminiszter a törvény folyását meg nem akadályozhatja. Mondám neki, hogy nem a miniszterhez, de a magyar emberhez szólok. Sok keserűséget mondtam neki, midőn láttam, hogy sem szívére, sem eszére hatni nem tudok. Midőn végre re infecta menni akartam, mégis meggondolta magát s azt mondta, hogy figyelmeztetésemet Ő Felségének elő fogja adni, mire felhatalmaztam annak nyilvánítására, hogy az elmondottakat Ő Felsége előtt ismételni kész vagyok.

Már másnap azonban levélben értesített, hogy Ő Felsége tudomásul vévén aggodalmaimat, azt határozta, hogy a büntető eljárás befejezése várassék be.

Rechbergnek átadott emlékiratomat nem kaptam vissza, de bizalmas úton értesültem, hogy arról Albrecht főherczeg is értesülvén, nagyon kedvetlenül nyilatkozott rólam, hogy én is az alkotmány visszaállításáról álmodozom s ezzel magamat lehetlenné tevém, noha éppen most szándékoltatott tevékenységemnek fényesb kör nyitattni. Miben állott volna ama kör? nem tudom; talán a főherczeg oldala mellett kellett volna valami állást elfoglalnom? de a jelen viszonyok közt azt úgy sem fogadtam volna el.